

Львівський державний університет внутрішніх справ
Міністерство внутрішніх справ України
Львівський державний університет внутрішніх справ
Міністерство внутрішніх справ України

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

СТРУЖ ПАВЛО ВАСИЛЬОВИЧ

УДК 343.985

ДИСЕРТАЦІЯ

**ПРОТИДІЯ РОЗСЛІДУВАННЮ ПОРУШЕНЬ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ
ДОРОЖНЬОГО РУХУ ТА ЗАСОБИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ**

081 – Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ П. В. Струж

Наукові керівники – Благута Роман Ігорович, кандидат юридичних наук,
професор, заслужений юрист України

Шехавцов Руслан Миколайович, кандидат юридичних наук, професор

Львів – 2025

АНОТАЦІЯ

Струж П. В. Протидія розслідуванню порушень правил безпеки дорожнього руху та засоби її подолання. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, 2025.

Дисертація спрямована на вирішення теоретичних і практичних питань подолання протидії розслідуванню порушень правил безпеки дорожнього руху, кримінальна відповідальність за які передбачена ст. 286 КК України.

В роботі на підставі аналізу наукового доробку щодо протидії розслідуванню для забезпечення охоплення всього спектру проявів протидії розслідуванню, що можуть мати місце як під час умисних, так і необережних кримінальних правопорушень (до останньої групи відноситься порушення правил безпеки дорожнього руху, передбачене ст. 286 КК України), запропоновано визначати її без вказівок, що вона може бути наперед спланованою, тобто до вчинення кримінального правопорушення. З урахуванням наведеного сформульовано авторське визначення протидії розслідуванню кримінальних правопорушень в широкому сенсі як окремих умисних дій або їх сукупності, що здійснюються особами, які вчинили кримінальне правопорушення, чи іншими особами, спрямованими на перешкоджання одержанню достовірних фактичних даних про подію кримінального правопорушення та інші обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні.

Для синхронізації поглядів на протидію розслідуванню та на способи кримінальних правопорушень, які мають охоплювати особливості вчинення та розслідування як умисних, так і необережних кримінальних правопорушень, зокрема, в умовах протидії розслідуванню, запропоновано здійснити корегування підходів до визначення способу кримінального правопорушення в широкому сенсі, шляхом виключення використання у його визначенні вербальних конструкцій «злочинний замисел», «досягнення злочинної мети». Як загальне для

умисних кримінальних правопорушень та вчинених з необережності запропоновано визначення способу кримінального правопорушення як сукупності приймів, методів, послідовності дій з використання знарядь, засобів, реалізація яких призводить до суспільно небезпечних наслідків. Відповідно до цього підходу способи кримінального правопорушення розділені на такі три групи: 1) способи, які включають готування, вчинення та приховування кримінального правопорушення; 2) способи, які включають готування та вчинення кримінального правопорушення; 3) способи, які включають в себе тільки вчинення кримінального правопорушення.

Для оптимізації систематизації даних про прояви протидії розслідуванню окремих видів кримінальних правопорушень та посилення практичного спрямування методичних рекомендацій їх розслідування в умовах чинення йому протидії запропоновано запровадити у науковий обіг категорію криміналістична характеристика протидії розслідуванню окремого різновиду кримінального правопорушення як системи даних про типові криміналістично значимі її ознаки, відомості про які є необхідними для виявлення фактів здійснення протидії розслідуванню, з'ясування їх впливу на джерела фактичних даних про обставини події кримінального правопорушення та осіб, причетних до неї, визначення засобів подолання протидії. Обґрунтовано, що криміналістична характеристика протидії розслідуванню має бути включена як окремий компонент поряд із криміналістичною характеристикою кримінального правопорушення в структуру методики його розслідування.

Основними структурними компонентами криміналістичної характеристики протидії розслідуванню для забезпечення її прикладного значення для розробки алгоритмів розслідування окремого різновиду кримінальних правопорушень запропоновано визначити типові: 1) суб'єкти протидії розслідуванню, їх мотиви та об'єкти впливу; 2) форми, способи протидії розслідуванню та їх вплив на джерела фактичних даних про обставини події кримінального правопорушення; 3) ознаки застосування певних способів протидії розслідуванню. Визначені

рекомендації щодо формування цих елементів криміналістичної характеристики протидії розслідуванню.

Встановлено, що протидія розслідуванню порушень правил безпеки дорожнього руху може втілюватися у двох формах: 1) приховування слідів ДТП та причетності особи до неї; 2) вплив на хід та результати досудового розслідування, який може бути внутрішнім та зовнішнім.

Виділені та описані різновиди суб'єктів протидії розслідуванню порушень правил безпеки дорожнього руху, зокрема, мотиваційна основа їх дій та потенціал чинення протидії.

Визначено, що приховування порушень правил безпеки дорожнього руху, передбаченого ст. 286 КК України, як правило, здійснюється правопорушником і може відбуватися шляхом: залишення місця події водієм, який вчинив порушення правил безпеки дорожнього руху, разом з транспортним засобом або без транспортного засобу; переміщення трупа з місця злочину та його приховування; переміщення трупа пасажирів транспортного засобу, яким керував водій, який вчинив порушення правил безпеки дорожнього руху, на місце водія; повідомлення пасажиром транспортного засобу про те, що він був за кермом в момент вчинення порушення правил безпеки дорожнього руху; відвезення потерпілого у безлюдне місце та залишення його там без допомоги; подання винним водієм заяви про незаконне заволодіння його транспортним засобом; надання грошових коштів потерпілому та відвезення його до медичного закладу для лікування, у якому потерпілий повідомляє недостовірні відомості про обставини одержання тілесних ушкоджень. Описані негативні обставини, які можуть бути виявлені під час слідчого огляду та вказувати на застосування певних способів приховування слідів ДТП та причетності особи, до її вчинення.

Як типові способи впливу на хід та результати досудового розслідування порушень правил безпеки дорожнього руху вказані: давання неправдивих показань свідками, підозрюваним; вплив на слідчого, прокурора процесуального керівника через знайомих злочинця, які займають керівні посади в правоохоронних органах, інших органах державної влади; підкуп слідчого,

прокурора, процесуального керівника; підкуп керівника органу досудового розслідування, правоохоронного органу, прокуратури; підкуп експерта, який проводить судову експертизу (автотехнічну, транспортно-трасологічну, тощо); організація давання неправдивих показань свідками; заява клопотань щодо проведення процесуальних дій та оскарження процесуальних рішень у кримінальному провадженні з метою уповільнити або припинити процес притягнення до кримінальної відповідальності винного; зрив проведення процесуальної дії з метою уповільнити розслідування; давання незаконних вказівок, спрямованих на формування підґрунтя для прийняття незаконних процесуальних рішень у кримінальному провадженні; фальсифікація доказів у кримінальному провадженні.

Удосконалені уявлення щодо структури діяльності з подолання протидії розслідування шляхом обґрунтування необхідності запровадження в науковий обіг визначення наступного після виявлення протидії етапу як нейтралізації / усунення протидії розслідуванню. Обґрунтовано, що нейтралізація передбачає здійснення заходів, які виключають ефективність протидії розслідуванню певним способом, а при усуненні протидії – відбувається її повне припинення з боку суб'єкта протидії.

На підставі узагальнення досвіду розслідування порушень правил безпеки дорожнього руху виділені групи суб'єктів подолання протидії розслідуванню: 1) особи, які здійснюють організацію, координацію та реалізацію засобів подолання протидії розслідування (слідчий (прокурор процесуальний керівник), керівник органу досудового розслідування); 2) особи, які залучаються до застосування засобів подолання протидії розслідуванню (співробітники оперативного підрозділу, родичі, близькі до суб'єктів протидії особи, які співробітничать зі слідчим, громадські активісти, представники правозахисних організацій, журналісти, блогери, які працюють у сфері висвітлення діяльності правоохоронних органів на різних інформаційних платформах).

До числа засобів подолання протидії розслідуванню, поряд із правовими (адміністративно-правовими, кримінально-правовими, кримінальними

процесуальними) та криміналістичними (тактичні прийоми, тактичні операції, спрямовані на подолання протидії розслідуванню), пропонується включати:

– організаційно-управлінські – комплекс заходів, які забезпечуються відповідними управлінськими (організаційно-розпорядчими, процесуальними) рішеннями, спрямованими на організацію взаємоузгодженої, спільної діяльності слідчого (слідчих), прокурора процесуального керівника, спеціалістів, співробітників патрульної поліції, оперативного підрозділу, щодо якісного збирання доказів про обставини події кримінального правопорушення, передбаченого ст. 286 КК України, та реалізацію заходів, спрямованих на припинення протидії розслідуванню);

– інформаційні – забезпечують через публічні повідомлення про хід та результати розслідування у випадках вчинення кримінального правопорушення, яке має суспільний резонанс, у випадках прогнозування чинення протидії розслідуванню з боку вищих службових осіб правоохоронних органів, інших органів державної влади, – для попередження такого впливу, а у випадках наявності факту такого впливу на слідчого, прокурора з боку представників органів державної влади – припинення такого впливу.

Визначені види типових слідчих ситуацій протидії розслідуванню порушень правил безпеки дорожнього руху, описані об'єктивні та суб'єктивні чинники їх формування, різновиди, що можуть формуватися на початковому, наступному та завершальному етапах розслідування цих кримінальних правопорушень.

Визначено, що найбільшу ефективність в нейтралізації / усуненні протидії під час розслідування порушень правил безпеки дорожнього руху демонструє проведення з цією метою не окремих слідчих (розшукових) дій, а в залежності від слідчої ситуації тактичних операцій «Розшук водія та транспортного засобу», «Розшук підозрюваного», «Перевірка показань учасників ДТП», «Подолання неправомірного впливу на слідчого з боку вищого керівництва», «Документування факту надання – одержання неправомірної вигоди слідчому (прокурору)». Також описані заходи подолання протидії розслідуванню порушень правил безпеки дорожнього руху щодо виявлення, нейтралізації/усунення,

попередження протидії розслідуванню порушень правил безпеки дорожнього руху проведенням слідчих оглядів, допитів, слідчих експериментів, судових експертиз, зокрема, із залученням технологій фіксування руху транспортного засобу у процесі ДТП, 3-d сканування та фотограмметрії.

Ключові слова: протидія розслідуванню; подолання протидії розслідуванню; порушення правил безпеки дорожнього руху; дорожньо-транспортна пригода (ДТП); докази; доказування; досудове розслідування; кримінальне провадження; слідча ситуація; взаємодія; оперативні підрозділи; слідча (розшукова) дія; негласна слідча (розшукова) дія; судова експертиза; 3-d сканування.

ANNOTATION

Struzh P. V. Counteraction to the investigation of road safety offences and ways of overcoming it. – Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for obtaining the degree of Doctor of Philosophy in specialty 081 – Law. – Lviv State University of Internal Affairs, Lviv, 2025.

The dissertation is aimed at solving theoretical and practical issues of overcoming resistance to the investigation of road safety offences, criminal liability for which is provided for in Article 286 of the Criminal Code of Ukraine.

In the work, based on the analysis of scientific work on resistance to the investigation to ensure coverage of the entire spectrum of manifestations of resistance to the investigation that can occur both during intentional and negligent criminal offenses (the latter group includes a violation of road safety rules, provided for in Article 286 of the Criminal Code of Ukraine), it is proposed to define it without indicating that it can be planned, that is, before the commission of a criminal offense. Taking into account the above, the author's definition of counteraction to the investigation of criminal offenses in a broad sense is formulated as individual intentional actions or their combination, carried out by persons who committed a criminal offense, or other persons, aimed at preventing the receipt of reliable factual data about the event of a criminal offense and other circumstances that are subject to proof in criminal proceedings. In order to synchronize views on counteraction to the investigation and on the methods of criminal offenses, which should cover the features of the commission and investigation of both intentional and negligent criminal offenses, in particular, in the conditions of counteraction to the investigation, it is proposed to adjust the approaches to determining the method of a criminal offense in a broad sense, by excluding the use of verbal constructions "criminal intent", "achievement of a criminal goal" in its definition. As a general definition for intentional criminal offenses and those committed through negligence, it is proposed to define the method of a criminal offense as a set of methods, techniques, and sequences of actions using tools and means, the implementation of which leads to socially dangerous consequences. According to this approach, the

methods of a criminal offense are divided into the following three groups: 1) methods that include the preparation, commission, and concealment of a criminal offense; 2) methods that include the preparation and commission of a criminal offense; 3) methods that include only the commission of a criminal offense.

To optimize the systematization of data on manifestations of resistance to the investigation of certain types of criminal offenses and to strengthen the practical direction of methodological recommendations for their investigation in the conditions of resistance to it, it is proposed to introduce into scientific circulation the category of forensic characteristics of resistance to the investigation of a particular type of criminal offense as a system of data on its typical forensically significant features, information about which is necessary to identify the facts of resistance to the investigation, clarify their impact on the sources of factual data on the circumstances of the criminal offense and the persons involved in it, and determine the means of overcoming resistance. It is substantiated that the forensic characteristics of resistance to the investigation should be included as a separate component along with the forensic characteristics of the criminal offense in the structure of the methodology for its investigation.

The main structural components of the forensic characteristic of resistance to investigation to ensure its applied value for the development of algorithms for investigating a particular type of criminal offenses are proposed to be defined as typical: 1) subjects of resistance to investigation, their motives and objects of influence; 2) forms, methods of resistance to investigation and their impact on sources of factual data on the circumstances of the criminal offense; 3) signs of the use of certain methods of resistance to investigation. Recommendations are determined for the formation of these elements of the forensic characteristic of resistance to investigation.

It has been established that resistance to the investigation of road traffic safety offences can be implemented in two forms: 1) concealment of traces of a road accident and a person's involvement in it; 2) influence on the course and results of the pre-trial investigation, which can be internal and external.

The types of subjects of counteraction to the investigation of road safety offences are identified and described, in particular, the motivational basis of their actions and the potential for counteraction.

It is determined that the concealment of road safety offences, provided for in Art. 286 of the Criminal Code of Ukraine, is usually carried out by the offender and can occur by: leaving the scene of the incident by the driver who committed the road safety violation, together with or without the vehicle; moving the corpse from the crime scene and hiding it; moving the corpse of a passenger of a vehicle driven by the driver who committed the road safety violation to the driver's seat; notification by the passenger of the vehicle that he was driving at the time of the road safety violation; taking the victim to a deserted place and leaving him there without assistance; filing a statement by the guilty driver about the theft of his vehicle; providing money to the victim and taking him to a medical institution for treatment, in which the victim reports inaccurate information about the circumstances of receiving bodily injuries. Negative circumstances are described that may be detected during the investigative examination and indicate the use of certain methods of concealing traces of a road accident and the involvement of a person in its commission.

Typical methods of influencing the course and results of a pre-trial investigation of road traffic safety offences are indicated: giving false testimony by witnesses, suspects; influencing the investigator, prosecutor, procedural manager through acquaintances of the criminal who hold leadership positions in law enforcement agencies, other state authorities; bribing the investigator, prosecutor, procedural manager; bribing the head of a pre-trial investigation agency, law enforcement agency, prosecutor's office, to persuade the investigator, prosecutor, procedural manager to take actions in which the investigator or prosecutor, procedural manager, respectively, works; bribing an expert conducting a forensic examination (autotechnical, transport and traffic, etc.); organizing false testimony by witnesses; filing motions to conduct procedural actions and appeal procedural decisions in criminal proceedings in order to slow down or terminate the process of bringing the perpetrator to criminal responsibility; disrupting the conduct of a procedural action in order to slow down the investigation;

giving illegal instructions aimed at forming the basis for making illegal procedural decisions in criminal proceedings; falsifying evidence in criminal proceedings.

Improved understanding of the structure of activities to overcome the opposition to the investigation by substantiating the need to introduce into scientific circulation the definition of the next stage after the detection of opposition as neutralization/elimination of opposition to the investigation. It is substantiated that neutralization involves the implementation of measures that exclude the effectiveness of opposition to the investigation in a certain way, and when eliminating opposition, its complete termination by the subject of opposition occurs.

Based on the generalization of the experience of investigating road safety offences, groups of subjects of overcoming opposition to the investigation are distinguished: 1) persons who organize, coordinate and implement means of overcoming opposition to the investigation (investigator (prosecutor, procedural manager), head of the pre-trial investigation body); 2) persons involved in the use of means to overcome resistance to the investigation (operational unit employees, relatives, persons close to the subjects of resistance, persons cooperating with the investigator, public activists, representatives of human rights organizations, journalists, bloggers working in the field of covering the activities of law enforcement agencies on various information platforms).

The means of overcoming resistance to the investigation, along with legal (administrative-legal, criminal-legal, criminal procedural) and forensic (tactical techniques, tactical operations aimed at overcoming resistance to the investigation), are proposed to include:

- organizational and managerial – a set of measures provided for by relevant managerial (organizational-administrative, procedural) decisions aimed at organizing mutually coordinated, joint activities of the investigator (investigators), the prosecutor, the procedural manager, specialists, patrol police officers, and the operational unit, regarding the high-quality collection of evidence about the circumstances of the criminal offense, provided for in Article 286 of the Criminal Code of Ukraine, and the implementation of measures aimed at stopping resistance to the investigation);

– informational – provide through public announcements about the progress and results of the investigation in cases of committing a criminal offense that has a public resonance, in cases of predicting the occurrence of resistance to the investigation by senior officials of law enforcement agencies, other state authorities, – to prevent such influence, and in cases of the presence of the fact of such influence on the investigator, prosecutor by representatives of state authorities – the termination of such influence.

Types of typical investigative situations of resistance to the investigation of road safety offences are determined, objective and subjective factors of their formation are described, varieties that can be formed at the initial, subsequent and final stages of the investigation of these criminal offenses.

It has been determined that the greatest effectiveness in neutralizing/eliminating counteraction during the investigation of road safety offences is demonstrated by conducting for this purpose not separate investigative (detective) actions, but, depending on the investigative situation, tactical operations “Search for the driver and vehicle”, “Search for the suspect”, “Verification of the testimony of the participants in the road accident”, “Overcoming undue influence on the investigator by senior management”, “Documentation of the fact of providing – receiving undue benefit to the investigator (prosecutor)”. Measures to overcome counteraction to the investigation of road safety offences are also described in terms of detecting, neutralizing/eliminating, preventing counteraction to the investigation of road safety offences by conducting investigative inspections, interrogations, investigative experiments, forensic examinations, in particular, with the involvement of technologies for recording the movement of the vehicle during the road accident, 3-d scanning and photogrammetry.

Keywords: counteraction to investigation; overcoming counteraction to investigation; traffic safety violations; traffic accident (TA); evidence; proving; pre-trial investigation; criminal proceedings; investigative situation; interaction; operational units; investigative (search) action; covert investigative (search) action; forensic examination; 3-d scanning.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Струж П. В. Тактичні засади подолання протидії розслідуванню порушень правил безпеки дорожнього руху під час проведення огляду місця події. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2023. Вип. 6 (53). С. 176–181. DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v6.2023.33> (стаття в науковому виданні, включеному до переліку наукових фахових видань України з присвоєнням категорії «Б»).

2. Струж П. В. Поняття протидії розслідуванню необережних кримінальних правопорушень чи зі змішаною формою вини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 9. С. 393–395. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-9/95> (стаття в науковому виданні, включеному до переліку наукових фахових видань України з присвоєнням категорії «Б»).

3. Струж П. В. Особливості форм протидії розслідуванню порушень правил безпеки дорожнього руху. *Право і суспільство*. 2024. №5. С. 318–325. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.5.46> (стаття в науковому виданні, включеному до переліку наукових фахових видань України з присвоєнням категорії «Б»).

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

4. Струж П. В. Сутність протидії розслідуванню необережних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень зі змішаною формою вини. *Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (21 жовтня 2022 року) / упор. Л. В. Павлик, У. О. Цмоць*. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. С. 328–332.

5. Струж П. В. Чинники, що впливають на протидію розслідуванню з боку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, передбачене ст. 286 КК України. *Теорія та практика протидії злочинності в умовах дії правового режиму воєнного стану : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (8 листопада 2024 року) / упор. Р. М. Андрусишин*. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2024. С. 237–242.

6. Струж П. В. Зміст та місце криміналістичної характеристики протидії розслідуванню в методиці розслідування кримінального правопорушення. *Процесуальне та криміналістичне забезпечення досудового розслідування* : тези доповідей учасників науково-практичного семінару (29 листопада 2024 року) / упор. І. І. Татарин. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2024. С. 135–140.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	16
ВСТУП.....	17
Розділ 1	
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЗМІСТУ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРОТИДІЇ РОЗСЛІДУВАННЮ ПОРУШЕНЬ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ	25
1.1. Загальнотеоретичні уявлення про поняття, форми протидії розслідуванню кримінальних правопорушень та їх взаємозв'язок з окремими елементами події кримінального правопорушення.....	25
1.2. Співвідношення категорій криміналістична характеристика кримінального правопорушення та протидії його розслідуванню.....	41
1.3. Криміналістична характеристика проявів протидії розслідуванню порушень правил безпеки дорожнього руху	60
Висновки до розділу 1	82
Розділ 2	
ОСОБЛИВОСТІ ПОДОЛАННЯ ПРОТИДІЇ РОЗСЛІДУВАННЮ ПОРУШЕНЬ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ.....	85
2.1. Типові слідчі ситуації протидії розслідуванню порушень правил безпеки дорожнього руху.....	85
2.2. Правові, організаційні та тактичні основи діяльності з виявлення, попередження та нейтралізації/усунення протидії розслідуванню даної категорії кримінальних правопорушень.....	104
2.3. Особливості подолання протидії розслідуванню порушень правил безпеки дорожнього руху проведенням окремих слідчих (розшукових) дій.....	135
Висновки до розділу 2	173
ВИСНОВКИ	178
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	190
ДОДАТКИ	203

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ДТП	дорожньо-транспортна пригода
ЄРДР	Єдиний державний реєстр досудових розслідувань
ЄСПЛ	Європейський суд з прав людини
КК	Кримінальний кодекс
КПК України	Кримінальний процесуальний кодекс України
п.	пункт
МВС	Міністерство внутрішніх справ
ст.	стаття
ч.	частина

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. За даними Департаменту патрульної поліції Національної поліції України за 2024 рік в Україні відбулося 25781 ДТП із потерпілими, у яких загинуло 3202 особи та 32023 особи отримали травми [93]. Аналогічний порядок цифр щодо кількості ДТП з травмуванням, загибеллю людей спостерігається і за попередні роки. Значна частина ДТП привертає до себе увагу суспільства, особливо у випадках коли потерпілими є діти, декілька осіб, коли водій був у стані алкогольного сп'яніння, є службовою особою органів державної влади, особливо правоохоронних органів, органів судової влади, місцевого самоврядування або має високий соціальний статус (є заможною особою, відомою в суспільстві). У таких випадках суспільний резонанс від порушень правил безпеки дорожнього руху, кримінальна відповідальність за які передбачена ст. 286 КК України, покладає на органи досудового розслідування додаткові зобов'язання у найбільш короткі терміни встановити винних та притягнути їх до кримінальної відповідальності. Явище протидії розслідуванню, яке може супроводжувати процес доказування цих кримінальних правопорушень, здатне звести нанівець зусилля слідчого, спрямовані на з'ясування обставин ДТП, а це, у свою чергу, вкрай негативним чином сприймається суспільством, викликаючи питання як мінімум щодо якості роботи органу досудового розслідування, у якому здійснюється кримінальне провадження, а як максимум – щодо зацікавленості слідчого, його керівників в уникненні кримінальної відповідальності винного.

Питання протидії розслідуванню кримінальних правопорушень, передбачених ст. 286 КК України, не виступало предметом монографічних досліджень у вітчизняній теорії криміналістики. В роботах О. І. Антіпової, К. В. Дубоноса, В. І. Дячука, М. П. Климчука, О. В. Кривченка, В. Ю. Крупей, П. П. Луцюка, С. І. Ольховенка, В. Л. Стаднійчука, Г. С. Стаскевича, А. О. Чичиркіна, А. М. Шабадея, С. О. Шевцова та інших, присвячених різним аспектам розслідування ДТП, протидія розслідуванню висвітлюється побіжним

чином, а наукові розвідки цього явища та питань його подолання, здійснені О. В. Александренко, Л. І. Аркушею, А. Ф. Волобуєвим, В. К. Лисиченком, В. М. Плетенцем, В. В. Тищенком, В. М. Трепаком, Р. М. Шехавцовим, Б. В. Щуром та багатьма іншими науковцями не враховують особливості протидії порушень правил безпеки дорожнього руху та засобів її подолання. Наведене зумовлює актуальність обраної нами теми дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження здійснено відповідно до Плану науково-дослідних робіт Львівського державного університету внутрішніх справ та наукової теми «Протидія кримінальним правопорушенням, підслідним Національній поліції: правові, кримінологічні та криміналістичні аспекти» (номер державної реєстрації 0121U113930, 0124U005075), яка розробляється на факультеті № 1 (з підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України) Львівського державного університету внутрішніх справ. Тема дисертації затверджена рішенням Вченої ради Львівського державного університету внутрішніх справ (протокол № 3 від 28 жовтня 2021 року).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дослідження є отримання нових результатів щодо розуміння змісту та сутності протидії розслідуванню порушень правил безпеки дорожнього руху, кримінальна відповідальність за яку передбачена ст. 286 КК України, через призму сучасного наукового доробку, сформованого в рамках криміналістичного вчення про протидію розслідуванню та засоби її подолання, узагальнення слідчої практики розслідування цих кримінальних правопорушень в умовах протидії, а також формулювання науково обґрунтованих рекомендацій щодо застосування засобів подолання протидії.

Для досягнення мети дослідження було поставлено такі основні *завдання*:

– здійснити аналіз стану теоретичних уявлень про протидію розслідуванню та засоби її подолання на предмет їх охоплення наявного різноманіття її проявів під час вчинення як умисних кримінальних правопорушень, так і тих, що вчиняються з необережності, до числа яких відносяться передбачені ст. 286 КК України;

- визначити зміст та сутність криміналістичної характеристики протидії розслідуванню кримінальних правопорушень, її співвідношення із криміналістичною характеристикою кримінального правопорушення та місце в структурі методики його розслідування;

- розкрити на підставі узагальнення матеріалів слідчої практики та опитування слідчих зміст форм та способів протидії розслідуванню порушень правил безпеки дорожнього руху;

- описати структуру діяльності з подолання протидії розслідуванню порушень правил безпеки дорожнього руху;

- визначити систему засобів подолання протидії розслідуванню порушень правил безпеки дорожнього руху;

- на підставі аналізу слідчої практики описати комплекс умов (об’єктивних та суб’єктивних), які можуть впливати на формування слідчих ситуацій протидії розслідуванню порушень правил безпеки дорожнього руху, та виділити їх різновиди на початковому, наступному та кінцевому етапі розслідування;

- описати особливості подолання протидії розслідуванню порушень правил безпеки дорожнього руху проведенням слідчих (розшукових) дій.

Об’єктом дослідження є кримінальні процесуальні правовідносини, які виникають під час подолання протидії розслідуванню кримінальних правопорушень.

Предметом дослідження є протидія розслідуванню порушень правил безпеки дорожнього руху та засоби її подолання.

Методи дослідження обрані з урахуванням поставленої мети, завдань, об’єкта та предмета дослідження. *Діалектичний* метод забезпечив наукову розвідку явищ протидії розслідуванню та її подолання під час здійснення кримінальних проваджень щодо порушень правил безпеки дорожнього руху як компонентів загальних явищ протидії розслідуванню кримінальних правопорушень та її подолання. Методи *аналізу, синтезу, формальної логіки* забезпечили опрацювання наукового доробку (підрозділи 1.1, 1.2., 1.3., 2.1., 2.2.), слідчої практики (підрозділи 1.2., 1.3., 2.1., 2.2., 2.3.), а також із використанням методу *абстрагування* – формування проміжних за

розділами та загальних висновків дисертації. *Спостереження* використано для одержання даних про особливості проявів протидії розслідуванню у кримінальних провадженнях про порушення правил безпеки дорожнього руху, передбачених ст. 286 КК України, та діяльності слідчого та інших осіб, які залучаються ним, для подолання протидії розслідуванню (підрозділи 1.3., 2.1., 2.2., 2.3). *Мисленнєве моделювання* забезпечило визначення типових слідчих ситуацій протидії розслідуванню порушень правил безпеки дорожнього руху, які можуть виникати на початковому, наступному та завершальному етапах розслідування, а *мисленнєвий експеримент* – дозволив сформулювати наукові рекомендації щодо виявлення, нейтралізації/усунення, попередження протидії розслідуванню цієї категорії кримінальних правопорушень (підрозділи 2.2, 2.3). *Пошуково-бібліографічний* метод забезпечив підбір літературних джерел за темою дослідження (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3, 2.1, 2.2, 2.3). *Методи соціологічної вибірки, опитування шляхом анкетування, інтерв'ювання та статистичного зведення* використані для одержання від респондентів відомостей з питань теми дослідження (підрозділи 1.3., 2.1., 2.2., 2.3).

Нормативно-правову та інформаційну основу дисертації склали Конституція України, кримінальне, кримінальне процесуальне законодавство України, міжнародні нормативно–правові акти, літературні джерела.

Емпіричну базу дослідження становлять: практика ЄСПЛ, Верховного Суду, матеріали кримінальних проваджень, розглянутих місцевими судами Львівської, Волинської, Рівненської, Одеської, Дніпропетровської, Харківської, Київської, областей, м. Києва у період 2014 – 2024 років (145 кримінальних проваджень за ст. 286 КК України, 84 кримінальних проваджень за ч. 1, 2 ст. 125, ч. 1 ст. 185, ч. 1 ст. 190, ч. 1 ст. 296, ч. 1 ст. 309 КК України), результати опитування 109 слідчих підрозділів Національної поліції України, з яких 63 мали досвід розслідування кримінальних проваджень за ст. 286 КК України, 59 дізнавачів підрозділів дізнання Національної поліції України, а також особистий тринадцятирічний досвід роботи дисертанта слідчим у підрозділі розслідування злочинів у сфері транспорту слідчого управління Головного управління Національної поліції України у Львівській області.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим комплексним дослідженням, у якому охоплені питання особливостей проявів протидії розслідуванню порушень правил безпеки дорожнього руху та застосування засобів їх подолання. До основних положень, що містять наукову новизну, потрібно віднести такі:

уперше:

– визначено криміналістичну характеристику протидії розслідуванню окремого різновиду кримінального правопорушення, як систему даних про типові криміналістично значимі її ознаки, відомості про які є необхідними для виявлення фактів здійснення протидії розслідуванню, з'ясування їх впливу на джерела фактичних даних про обставини події кримінального правопорушення та осіб, причетних до неї, визначення засобів подолання протидії. Обґрунтовано потребу включити її як окремий компонент, поряд із криміналістичною характеристикою кримінального правопорушення, в структуру методики його розслідування;

– запропоновано виділяти як компоненти криміналістичної характеристики протидії розслідуванню окремого виду кримінального правопорушення характеристику: 1) суб'єктів протидії розслідуванню, їх мотивів та типових об'єктів впливу; 2) форм, способів протидії розслідуванню та їх вплив на джерела фактичних даних про обставини події кримінального правопорушення; 3) ознак застосування певних способів протидії розслідуванню;

удосконалено:

– уявлення про спосіб кримінального правопорушення, які сформувалися на основі вивчення вчинення умисних злочинів, шляхом обґрунтування виключення з його визначення вербальних конструкцій «злочинний замисел», «досягнення злочинної мети» для забезпечення охоплення ознак способів як умисних, так і необережних кримінальних правопорушень. Відповідно способом кримінального правопорушення є сукупність приймів, методів, послідовність дій з використання знарядь, засобів, реалізація яких призводить до суспільно небезпечних наслідків;

– підходи до визначення поняття протидії розслідуванню кримінального правопорушення, в якому враховані особливості виникнення та розвитку цього

явища у зв'язку із вчиненням та розслідуванням як умисних, так і необережних кримінальних правопорушень, шляхом виключення з її визначення вказівки, що протидія розслідуванню може бути спланованою до вчинення кримінального правопорушення, чого не має місце при вчиненні необережних кримінальних правопорушень;

– систему понятійно-категоріального апарату теорії криміналістики шляхом запровадження в науковий обіг замість терміну «протидія розслідуванню злочинів» – «протидія розслідуванню кримінальних правопорушень» для забезпечення охоплення всіх явищ протидії як розслідуванню злочинів, так і кримінальних проступків;

– уявлення про різновиди суб'єктів протидії розслідуванню порушень правил безпеки дорожнього руху, мотиваційну основу їх дій та потенціал чинення протидії, різновиди способів приховування слідів ДТП та причетності особи до неї, а також способи внутрішнього та зовнішнього впливу на хід та результати досудового розслідування;

набули подальшого розвитку:

– уявлення щодо структури діяльності з подолання протидії розслідування шляхом обґрунтування необхідності запровадження в науковий обіг визначення наступного після виявлення протидії етапу – нейтралізації/усунення протидії розслідуванню. Нейтралізація передбачає здійснення заходів, які виключають ефективність протидії розслідуванню певним способом, а при усуненні протидії – відбувається її повне припинення з боку суб'єкта протидії;

– уявлення про типові слідчі ситуації протидії розслідуванню порушень правил безпеки дорожнього руху шляхом виділення та описання їх різновидів, що можуть формуватися на початковому, наступному та завершальному етапах розслідування цих кримінальних правопорушень;

– погляди на систему засобів подолання протидії розслідуванню, до числа яких запропоновано, поряд з правовими та криміналістичними засобами, включати організаційно-управлінські та інформаційні;

– положення щодо суб'єктів подолання протидії розслідуванню, яких запропоновано розділяти на дві групи: 1) особи, які здійснюють організацію, координацію та реалізацію засобів подолання протидії розслідування (слідчий (прокурор процесуальний керівник), керівник органу досудового розслідування); 2) особи, які залучаються до застосування засобів подолання протидії розслідуванню (співробітники оперативного підрозділу, родичі, близькі до суб'єктів протидії осіб, які співробітничать зі слідчим, громадські активісти, представники правозахисних організацій, журналісти, блогери, які працюють у сфері висвітлення діяльності правоохоронних органів на різних інформаційних платформах);

– положення щодо використання для нейтралізації/усунення протидії розслідування порушень правил безпеки дорожнього руху тактичних операцій «Розшук водія та транспортного засобу», «Розшук підозрюваного», «Перевірка показань учасників ДТП», «Подолання неправомірного впливу на слідчого з боку вищого керівництва», «Документування факту надання – одержання неправомірної вигоди слідчому (прокурору)»;

– рекомендації щодо виявлення, нейтралізації/усунення, попередження протидії розслідуванню порушень правил безпеки дорожнього руху проведенням слідчих оглядів, допитів, слідчих експериментів, судових експертиз, зокрема, із залученням технологій фіксування руху транспортного засобу у процесі ДТП, 3-d сканування та фотограмметрії.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що висновки та пропозиції, розроблені автором, можуть бути використані: а) у науково-дослідній сфері – для подальших досліджень проблем розслідування злочинів у сфері транспорту (Акт впровадження у наукову діяльність Львівського державного університету внутрішніх справ результатів дослідження від 08.04.2025 №5 (див. Додаток Б)); б) у правозастосовній діяльності – під час досудового розслідування фактів порушень правил безпеки дорожнього руху (див. Додаток В); г) у освітньому процесі – при викладанні криміналістики (Акт впровадження у

освітній процес Львівського державного університету внутрішніх справ результатів дослідження від 08.04.2025 №23 (див. Додаток Б)).

Апробація результатів дисертації. Основні положення, висновки та практичні рекомендації за дослідженням були обговорені і схвалені на засіданнях кафедри кримінального процесу та криміналістики факультету № 1 (з підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України) Львівського державного університету внутрішніх справ. Окремі положення дисертації були оприлюднені на трьох науково-практичних заходах: «Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах (м. Львів, 21 жовтня 2022 року), «Теорія та практика протидії злочинності в умовах дії правового режиму воєнного стану» (м. Львів, 8 листопада 2024 року), «Процесуальне та криміналістичне забезпечення досудового розслідування» (м. Львів, 29 листопада 2024 року).

Публікації. Крім тез доповідей на науково–практичних заходах, результати дисертації опубліковано у трьох наукових статтях, включених до переліку наукових фахових видань України з присвоєнням категорії «Б».

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота включає вступ, 2 розділи, висновки, список використаних джерел (121 найменування на 13 сторінках) та 4 додатки (на 31 сторінках). Обсяг основного тексту дисертації становить 174 сторінки. Загальний обсяг роботи – 240 сторінок.

Розділ 1. Теоретичні основи формування змісту криміналістичної характеристики протидії розслідуванню порушень правил безпеки дорожнього руху

1.1. Загальнотеоретичні уявлення про поняття, форми протидії розслідуванню кримінальних правопорушень та їх взаємозв'язок з окремими елементами події кримінального правопорушення

За останні три десятиліття в теорії криміналістики відбулося становлення базових положень вчення про протидію розслідуванню кримінальних правопорушень та засоби її подолання. Тепер є безсумнівним для науковців та практиків існування явища протидії розслідуванню, яке супроводжує діяльність слідчого, прокурора, спрямовану на встановлення обставин події кримінального правопорушення та осіб, які причетні до його вчинення. Це безумовно сприяє розробці оптимальних сьогоднішню наукових рекомендацій з методики розслідування окремих різновидів кримінальних правопорушень та тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій, а також забезпечує готовність слідчих, прокурорів працювати в умовах чинення протидії їх кримінальній процесуальній діяльності. Однак, слід зазначити, що формування сучасних уявлень про протидію розслідуванню стало результатом поступового, протягом майже двохсотрічного розвитку в науках кримінального циклу теоретичних концепцій про кримінальні правопорушення, їх різновиди, процесуальний порядок та форму кримінального провадження, заходи забезпечення належної поведінки його учасників, способи ухилення від кримінальної відповідальності, приховування кримінальних правопорушень, втручання в розслідування, ознаки їх застосування тощо. [87, с. 393]

Як методологічну основу для аналізу сучасних уявлень про поняття, різновиди протидії розслідуванню кримінальних правопорушень та їх взаємозв'язок з окремими елементами події кримінального правопорушення ми беремо розуміння процедури формування категорій, якими оперують для

визначення певних явищ, як процесу, обумовленого потребами пошуково-пізнавальної діяльності в певній галузі знань та практики їх застосування, який забезпечує усунення прогалин у знаннях шляхом визначення нових понять. З цих позицій, ми вважаємо обґрунтованим не погоджуватися з існуючими підходами до виділення етапів процесу формування та розвитку уявлень про протидію розслідуванню, які жорстко прив'язуються до появи перших визначень її поняття, або з формуванням у 60-х – наприкінці 80-х років минулого сторіччя вчення про приховування злочину, як одного з елементів його способу, та подальшим розширенням арсеналу способів впливу на хід та результати розслідування кримінальних правопорушень, у зв'язку із появою та розповсюдженням організованих злочинних формувань з кінця 80-х років до 2001 року та з 2002 року по сьогоднішній день – зі змінами у кримінальному процесуальному законодавстві та із стрімким розповсюдженням корупції у правоохоронних та інших органах державної влади та управління, судах [19, с. 11 – 29; 69, с. 10 – 26]. На наше переконання треба здійснювати пошук та визначення спектру передумов виникнення та розвитку уявлень про окремі складові явища протидії розслідуванню, об'єднання їх в рамках категорії протидії розслідуванню. Розпочинати дослідження тільки з перших визначень протидії розслідуванню – виключати еволюцію виникнення первинних уявлень про її окремі прояви, визначення чинників, які спонукали до її запровадження як окремої категорії, що охоплює певну групу явищ, які передують та супроводжують процес розслідування кримінальних правопорушень.

Формування криміналістичних знань щодо явища протидії розслідуванню кримінальних правопорушень пов'язане з роботами процесуалістів, які, описуючи процесуальний порядок проведення слідчих дій, виходили за рамки кримінальної процесуальної теорії та наводили прийоми збирання, виявлення та дослідження доказів. Не можна не погодитись з В. К. Лисиченком та Р. М. Шехавцовим, які звертають нашу увагу не те, що в історичній ретроспективі умисні дії осіб, що вчинили злочини, та інших осіб, зацікавлених у впливі на результати кримінального провадження, також виступали предметом теоретичних

досліджень в галузі кримінального права та нормативно-правової регламентації відповідальності за їх вчинення у кримінальному законодавстві. Так, у кримінальному праві як Російської, так і Австро-Угорської Імперій ще у 19-му сторіччі виділялася категорія протидія правосуддю яка описувалося як діяння, котрі прямо чи опосередковано завдають шкоди правосуддю. До протидії правосуддю відносили кримінальні правопорушення, які розділяли на загальні – неправдивий донос, лжесвідчення, недонесення, приховування, звільнення та втеча арештантів та засланих, та особливі, тобто кваліфіковані, пов'язані з невідправленням правосуддя вповноваженими посадовими особами. До таких дій відносили: неправосуддя під час вирішення справи по суті; неправосуддя під час провадження по кримінальній справі (не порушення кримінального переслідування не дивлячись на свідому наявність доказів існування злочину чи проступку, неправосудні дії або бездії по порушенню та провадженню справи про кримінальну відповідальність, приховування від правосуддя істини в доповіді чи довідці при провадженні по справі щодо прав чи відповідальності, домагання протизаконними заходами зізнання чи показів, неправосуддя під час виконання вироку, рішення чи постанови (їх не приведення або уповільнення в приведенні до виконання та передчасне приведення у виконання; недонесення та приховування з боку чинів поліції; упущення арештантів) [52, с. 57].

Через кримінальну караність діянь з приховування кримінальних правопорушень в криміналістиці, яка зароджувалася паралельно з формуванням перших уявлень про протидію правосуддю у кримінальному праві в ті часи, їм при описанні особливостей вчинення кримінальних правопорушень приділялася не остання увага. Узагальнення відомостей щодо різного роду дій з приховування слідів умисних вбивств, крадіжок, шахрайств, фальшивомонетництва, викрадення коней, давання неправдивих показань, тощо, ми знаходимо вже у «Керівництві для судових слідчих як система криміналістики» Г. Гросса [121]. В подальшому питання приховування кримінальних правопорушень розроблялися А. Вейнгарттом, С. М. Трегубовим, С. А. Голунським, В. І. Громовим, І. М. Якімовим та іншими вченими-криміналістами. Наукові розвідки протидії

розслідуванню відбувалися протягом багатьох десятиріч в рамках проблематики криміналістичного вчення про спосіб кримінального правопорушення. Теорія криміналістики слідувала за першочерговими потребами слідчої практики в науково обґрунтованих методичних рекомендаціях з розслідування окремих різновидів кримінальних правопорушень. Тому до 70-х років минулого сторіччя в криміналістичній літературі багато уваги приділялося виділенню та описанню закономірностей готування, вчинення та приховування кримінальних правопорушень у взаємозв'язку із закономірностями їх виявлення, розкриття та розслідування. Протягом 60 – 70-х років під впливом таких напрацювань в результаті активної наукової дискусії відбулося визначення предмету криміналістики як галузі наукових знань про закономірності утворення, збереження, фіксації, вилучення, використання інформації, яка має значення для кримінального провадження, та розроблені на підставі цих закономірностей методи, прийоми та засоби роботи з носіями такої інформації, яка носить синтетичний характер через інтеграцію досягнень з інших наук в забезпечення потреб практики виявлення, розслідування та попередження кримінальних правопорушень [42, с. 14 – 18].

В контексті історії виникнення та розвитку категорії протидії розслідуванню кримінальних правопорушень юридична психологія виступила в якості галузі наукових знань, яка забезпечила визначення психологічної структури кримінального правопорушення та особи злочинця, особливостей формування антисоціальної установки у таких осіб та її реалізації як під час вчинення кримінального правопорушення, так і в процесі здійснення кримінального провадження у формі перешкоджання діяльності слідчого, спрямованій на пізнання обставин події кримінального правопорушення та встановлення винних у ньому осіб [39, с. 6 – 9, 11, 64, 82]. В результаті численних досліджень в юридичній психології протидія розслідуванню була визначена як типова форма поведінки підозрюваного (обвинуваченого), що може одержувати своє втілення у приховуванні слідів кримінального правопорушення, схилянні свідків, потерпілого, співучасників до давання неправдивих показань, повідомленні

недостовірних даних, тощо [39, с. 83]. Значення наукового доробку юридичної психології полягає в тому, що він сприяв об'єднанню криміналістичних знань про різні способи перешкоджання здійсненню досудового розслідування в рамках загальної категорії «протидія розслідуванню кримінальних правопорушень». Інтеграція в криміналістику психологічних знань про таку форму поведінки підозрюваного (обвинуваченого) відбувалася поступово, по мірі отримання даних про окремі прояви такої поведінки. В основному це відбувалося на рівні розробки тактики проведення таких слідчих дій як допит та слідчий огляд. Щодо першої – для вироблення тактичних приймів виявлення ознак давання неправдивих показань, психологічного впливу на особу, яка дає такі показання, з метою схилення її до давання правдивих показань. А щодо другої – для визначення закономірностей прояву у матеріальній обстановці на місці події результатів дій злочинців, спрямованих на приховування слідів та інших наслідків готування та вчинення кримінального правопорушення. У цьому не можна оминати внесок В. П. Колмакова, О. Р. Ратінова, В. О. Коновалової, А. В. Дулова, І. М. Лузгіна та Б. І. Хасана, тому що ці науковці, об'єднуючи в своїх роботах криміналістичні та психологічні знання про закономірності поведінки злочинців, запровадили у науковий обіг в криміналістиці термін «протидія розслідуванню». Але цей термін не увійшов одразу у широкий науковий обіг. Тільки спалах організованої злочинності у 90-х роках минулого сторіччя актуалізував проблематику протидії розслідуванню кримінальних правопорушень. Узагальнення практики розслідування злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями показало, що перешкоджання розслідуванню може мати системний, заздалегідь спланований характер, а в окремих випадках формування потенціалу запобігання злочинцями виявлення їх злочинної діяльності правоохоронними органами визначалося як окремий напрям діяльності організаторами, керівниками організованих злочинних формувань. Саме ці обставини, як вірно зазначає В. М. Плетенець, сформували потреби слідчої практики в інструментарії подолання організованих, взаємопов'язаних між собою перешкод в розслідуванні організованої злочинної діяльності [69, с. 16 – 17].

У вітчизняній теорії криміналістики вивчення протидії розслідуванню кримінальних правопорушень, форм її прояву відбувається на двох рівнях – на загально–теоретичному та на рівні наукової розвідки особливостей тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій або методики розслідування окремих різновидів кримінальних правопорушень. На кожному з цих рівнів у різний час були одержані значимі для становлення та розвитку криміналістичного вчення про протидію розслідуванню кримінальних правопорушень дані.

Так, до досліджень протидії розслідуванню, які мають загальнотеоретичне значення, можна віднести роботи О. В. Александренко, В. Д. Берназа, В. Г. Гончаренка, К. В. Гутник, В. К. Лисиченка, В. М. Плетенця, Ф. М. Сокирана, Р. М. Шехавцова, Б. В. Щура.

В. Г. Гончаренко і Ф. М. Сокиран, досліджуючи тактику психологічного впливу на досудовому слідстві, сформуvalи тезу, що протидія розслідуванню – це перешкоджання досягненню цілей, що ставить перед собою слідство [17, с. 34].

О. В. Александренко протидію розслідуванню злочинів прирівняла до виду соціальної діяльності, що являє собою систему навмисних цілеспрямованих дій з перешкоджання повному, усебічному й об'єктивному розкриттю та розслідуванню кримінальних правопорушень [1, с. 30].

Б. В. Щур визначив протидію розслідуванню злочинів як діяльність зацікавлених осіб, яка спрямована на перешкоджання розкриттю й розслідуванню кримінального правопорушення шляхом створення перешкод встановленню істини у кримінальній справі [109, с. 19].

К. В. Гутник в аспекті соціальних умов, у яких вона може реалізовуватися, визначила протидію розслідуванню як умисні протиправні дії або бездіяльність зацікавлених осіб, спрямовані на перешкоджання реалізації завдань кримінального судочинства особами, які розслідують злочини [20, с. 24].

М. С. Чесакова запропонувала визначати протидію розслідуванню злочинів як діяльність особи, яка спрямована на досягнення визначених цілей, які є завідомо злочинними для цієї особи, з метою перешкоджання та створення

несприятливих умов для повного і всебічного розкриття і розслідування злочинів [98, с. 41].

О. В. Юнацький протидію розслідуванню охарактеризував як продовження протиправної діяльності, яка спрямована на приховання слідів злочину, недопущення викриття й притягнення до відповідальності винних осіб шляхом застосування різних, у тому числі й незаконних методів [110, с. 186 – 187].

В. М. Плетенець досліджуючи теоретичні та праксеологічні засади подолання протидії досудовому розслідуванню визначив її як систему умисних дій (бездіяльності) протидіючої сторони, спрямованих на ускладнення (унеможливлення) реалізації завдань кримінального провадження [69, с. 368 – 369].

В. К. Лисиченко та Р. М. Шехавцов дали одне з найрозгорнутих з існуючих визначень протидії розслідуванню злочинів як своєрідного виду цілеспрямованої активності суб'єктів злочину, інших зацікавлених осіб у вигляді окремих умисних дій або наперед спланованої низки взаємопов'язаних дій по приховуванню, зміні, знищенню інформації, яка має доказове значення, її носіїв, втручання в розслідування для досягнення поставлених цілей по перешкоджанню розслідуванню та встановленню причетних до злочину осіб [52, с. 79].

Визначення протидії розслідуванню формувалися і в рамках прикладних досліджень особливостей розслідування окремих різновидів кримінальних правопорушень.

Так, А. Ф. Волобуєв в результаті дослідження процесів, які супроводжують розслідування економічних злочинів дійшов до висновку про закономірність явища протидії розслідуванню таких злочинів та визначив її як систему заходів, спрямованих на створення перешкод збиранню та використанню доказів з метою ухилення від відповідальності підозрюваного (обвинуваченого), які здійснюються ними після виявлення злочину та початку його розслідування [14, с. 202].

В. В. Піддубний досліджуючи протидію розслідуванню злочинів економічної спрямованості визначив її як перешкоджання встановленню

об'єктивної істини, процесу доведення винності всіх причетних до скоєння злочину осіб [68, с. 72].

І. В. Грицюк щодо розслідування злочинів у сфері оподаткування визначив протидію розслідуванню як сукупність одиничних або структурованих протиправних та інших дій платника податків, зборів (обов'язкових платежів) і пов'язаних з ним осіб відносно інформації, що має доказове значення, спрямованих на перешкоджання встановленню істини у справі [19, с. 11].

В. М. Трепак щодо розкриття та розслідування одержання неправомірної вигоди, яке вчиняється суддями, встановив, що протидія розслідуванню кримінальних правопорушень, у тому числі хабарництва, – це один із напрямів злочинної діяльності суб'єктів кримінального правопорушення, інших зацікавлених осіб, яка здійснюється з початку кримінально-процесуальної діяльності, що одержує свій вираз у вигляді умисних простих чи ускладнених дій, спрямованих на утаювання, знищення змінення інформації, що має доказове значення, а також її носіїв з метою перешкоджання встановленню обставин вчинення кримінального правопорушення і провини причетних до цього осіб [92, с. 188].

О. І. Ромців щодо протидії розслідуванню злочинів у сфері службової діяльності визначила її як діяльність зацікавлених осіб, спрямована на створення перешкод встановленню істини у кримінальному провадженні через ускладнення виявлення і розслідування таких злочинів [76, с. 19].

В. Л. Ортинський в результаті дослідження проявів протидії під час відкриття кримінального провадження щодо злочинів у сфері службової діяльності визначив її як своєрідний вид протиправної діяльності, який одержує втілення в системі способів приховування даних про злочини та розробці підозрюваними чи іншими зацікавленими особами тактичних прийомів з впливу на слідчого щодо невнесення даних в ЄРДР, та незастосування запобіжних заходів [65, с. 9].

М. С. Федоренко, формуючи методику розслідування перевищення влади або службових повноважень співробітниками правоохоронних органів,

визначила протидію розслідуванню в широкому сенсі як навмисні дії (бездіяльність) суб'єктів (як учасників кримінального провадження, так і інших осіб) спрямовані на перешкоджання розслідуванню злочину, та і такі дії, які пов'язані із наданням свідком перекручених відомостей в показаннях внаслідок сумлінної омани або неправильної оцінки чийхось дій, безвідповідальним ставленням до розслідування, несумлінним виконанням своїх обов'язків, недбалістю (наприклад, знищення фахівцем слідів на місці події через недотримання правил роботи з ними), бажанням самоусунутися від розслідування [95, с. 118].

В контексті становлення категорії протидія розслідуванню кримінальних правопорушень не можна оминати той факт, що мали місце спроби запровадити замість неї інші терміни «спосіб ухилення від кримінальної відповідальності» або «посткримінальний вплив». Першим терміном пропонувалося позначати повторюваний у різних і тих самих осіб об'єктивно й суб'єктивно детермінований комплекс взаємопов'язаних вербальних, поведінкових і матеріальних актів, свідомо здійснюваних після вчинення злочину з метою повного або часткового ухилення від відповідальності. Другим – вплив у різних формах, як заборонених так і ні, здійснюваний особою, яка вчинила кримінальне правопорушення, а також іншими особами щодо потерпілих, свідків-очевидців кримінального правопорушення та інших осіб, які сприяють, потенційно здатні посприяти або посприяли правосуддю, в основі якого є мета – змусити відмовитися від сприяння правосуддю, або припинити таке сприяння, помститися за вже надане сприяння у викритті винних у вчиненні кримінального правопорушення або виконанню інших завдань кримінального судочинства. Однак, такі пропозиції щодо впровадження у термінологічний апарат теорії криміналістики даних термінів та їх визначень не отримали підтримки серед науковців. З цього приводу не можна не погодитись з В. К. Лисиченком та Р. М. Шехавцовим, які вказують на те, що етимологічний аналіз цих термінів вказує на те, що вони можуть означати тільки дії злочинця з уникнення взаємодії з правоохоронними органами. Ухилитися, вказують вони, – відсунутися, відхилитися вбік, щоб уникнути чого-небудь, тобто

просто сховатися, зникнути, щоб не бути обвинуваченим і в подальшому засудженим. Тому, не можуть визначати як ухилення від відповідальності діяння не злочинців, які спрямовані на перешкоджання досудовому розслідуванню або на задоволення особистих інтересів таких осіб, таким чином дії таких осіб не можуть вважатися «ухиленням від відповідальності». Також немає підстав через змістовну невідповідність застосовувати вербальну конструкцію «ухилення від відповідальності» для позначення відмови від давання показань, давання неправдивих показань, погрози стосовно учасників розслідування, маскуванню, переміщення, знищення слідів, інших матеріальних об'єктів, що являють собою активну, але різну за своєю спрямованістю взаємодією слідчого й особи, яка перешкоджає розслідуванню [52, с. 76 – 78]. Термін «посткримінальний вплив», на нашу думку, також є неприйнятним через його неконкретність. Ним можуть бути позначений, наприклад, вплив події злочину на психоемоційний стан потерпілого, свідків, тощо.

Щодо конструкції терміну «протидія розслідуванню» також не все так однозначно. Як видно з наведених вище позицій науковців домінує використання в ньому терміну «злочин» – «протидія розслідуванню злочинів». І навіть у тих випадках, коли дається визначення поняття «протидії розслідуванню» в тілі визначення все одно оперують терміном «злочин».

Одним з компонентів реформи кримінального судочинства 2012 року було запровадження терміну «кримінальне правопорушення», поняттям якого охоплювалися «злочини», щодо яких досудове розслідування здійснюється у формі досудового слідства, та «кримінальні проступки», які розслідуються у формі «дізнання». З 22 листопада 2018 року Верховною Радою України був прийнятий Закон №2617–VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень», яким статті 11 та 12 КК України інтегровані легальні дефініції понять «кримінальне правопорушення», «кримінальні проступки» та «злочини». Однак, в науковому обігу з 2012 року не відбулося коригування вербальної конструкції терміну «протидія розслідуванню злочину».

І через це формується ситуація, що протидія розслідуванню може бути тільки під час розслідування злочинів, а при розслідуванні кримінальних проступків такого явища немає. Проведене нами вибіркове вивчення матеріалів 84 кримінальних проваджень щодо таких кримінальних проступків передбачених ч. 1, 2 ст. 125, ч. 1 ст. 185, ч. 1 ст. 190, ч. 1 ст. 296, ч. 1 ст. 309 КК України на предмет наявності фактів протидії досудовому розслідуванню кримінальних проступків показав:

- спільними для цих категорій кримінальних проступків є давання неправдивих показань. Такі факти мали місце у 26% кримінальних проваджень. 92% з виявлених випадків неправдиві показання давалися підозрюваними, а у 9% – свідками;

- особливими, такими, що обумовлені специфікою механізму вчинення кримінального проступку способами протидії розслідуванню є маскуванню злочинної діяльності у різній формі. Ознаки маскуванню мали місце у 100% випадків вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 190 та ч. 1 ст. 309 КК України.

Наявність протидії розслідуванню під час досудового розслідування кримінальних проступків підтвердили 83% опитаних нами дізнавачів.

Безумовно, прояви протидії під час розслідування кримінальних проступків потребують проведення окремих досліджень, однак, наведені дані свідчать про те, що є підстави для запровадження терміну «протидія розслідуванню кримінальних правопорушень», як категорії, що охоплює всі явища протидії як розслідуванню злочинів, так і кримінальних проступків.

У зв'язку з останнім важливе методологічне значення для формування уявлень про сутність протидії розслідуванню кримінальних правопорушень має сформульована Б. В. Щуром теза, що ключову роль у цьому відіграє розуміння в яких формах вона одержує своє втілення, комплекс яких саме обставин впливає на їх визначення та реалізацію. Це пов'язано з кримінальною ситуацією, що склалася, видом злочинної діяльності, встановленням або невстановленням правоохоронними органами конкретних обставин події кримінального правопорушення, узяттям певних осіб під варту тощо [109, с. 30 – 31].

О. В. Александренко визначила в якості основних форм протидії розслідуванню приховування і знищення слідів злочину і злочинця, приховування і знищення інформації, що має доказове значення, та її носіїв, вплив на учасників кримінального судочинства (підкуп, погрози, шантаж та ін.), втручання в діяльність правоохоронних органів, створення перешкод нормальному ходу діяльності слідчого (оперативного працівника) з метою утруднити роботу по кримінальній справі [1, с. 43].

В. К. Лисиченко та Р. М. Шехавцов, класифікували форми протидії розслідуванню за спрямованістю дій, в залежності зв'язку з подією кримінального правопорушення, від характеру взаємодії особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, з носіями інформації, яка має доказове значення, від видів суб'єктів протидії розслідуванню, залежно від об'єктів впливу та їх кількості, наявності впливу на суб'єктів. Вони вірно наголошують на тому, що класифікації протидії є орієнтовними і залежно від можливих, таких, що виділяються у слідчій практиці, нових ознак впливу на розслідування кримінальних правопорушень можуть змінюватися й доповнюватися. Значення поділу протидії розслідуванню окремих видів кримінальних правопорушень на види полягає в тому, що це дає змогу розкрити різні сторони цього своєрідного виду умисної діяльності, яка перешкоджає об'єктивному, повному й усебічному встановленню обставин вчинення кримінального правопорушення. При чому, як таку, що має найбільше значення для розкриття особливостей виникнення та розвитку явища протидії розслідуванню та формування засобів її подолання, з чим ми не можемо не погодитися, вони обрали класифікацію її форм в залежності від зв'язку з подією злочину на види – приховування кримінального правопорушення та перешкоджання його розслідуванню [52, с. 87 – 90, 179 – 260].

П. М. Ліпісевич та М. Д. Курляк як головні форми протидії розслідуванню у сучасних умовах визначили: приховування злочину; корупційні механізми протидії розслідуванню; використання засобів масової інформації; повідомлення неправдивих показань; фальсифікацію доказів; застосування погроз і фізичного впливу [53, с. 278 – 279].

Г. В. Мудрецька у зв'язку із розслідуванням викрадень бюджетних коштів виділила форми протидії розслідуванню: приховування (знищення, утаювання, маскуванія або фальсифікація документів як джерел доказів); використання корумпованого зв'язку в правоохоронних органах; тиск на свідків–очевидців; використання корумпованого зв'язку в органах державної влади й управління; протиправний вплив на слідчого або інших осіб, які тією чи іншою мірою беруть участь у розслідуванні (співробітників оперативних підрозділів, експертів тощо); утворення негативної суспільної думки щодо розслідування [62, с. 12].

М. С. Чесакова до форм протидії розслідуванню віднесла приховування факту вчинення кримінального правопорушення, неправдиві показання, підкуп, погроза заподіяння шкоди фальсифікація документів [98, с. 42].

В. М. Плетенець характеризуючи сучасні форми протидії розслідуванню розділяє їх на зовнішню та внутрішню протидію розслідуванню. До форм зовнішньої протидії розслідуванню він відніс: створення перепон в діяльності; маскуванія засобів вчинення кримінального правопорушення чи його слідів; перепони в доступі до необхідної для досудового розслідування інформації; здійснення доступу до матеріалів кримінального провадження; пошкодження речових доказів чи процесуальних документів; звинувачення в застосуванні заборонених заходів примусу чи погроз їх застосування. Внутрішня протидія передбачає: маскуванія засобів вчинення кримінального правопорушення; ухилення від явки до правоохоронних органів; скарги на дії уповноважених осіб з боку учасників провадження; неправдиве алібі [69, с. 78 – 108].

В контексті нашого дослідження зазначимо, що всі наведені вище визначення протидії розслідуванню та виділення різновидів форм її прояву формувалися в результаті вивчення особливостей вчинення та розслідування умисних злочинів. А від того очевидним є врахування в них можливості підготовки особами заходів з протидії розслідуванню під час готування до вчинення злочинів. Порушення правил безпеки дорожнього руху не відноситься до такої категорії кримінальних правопорушень, а відтак є не коректним автоматичне перенесення вказаних підходів до розуміння протидії розслідуванню

умисних кримінальних правопорушень на її явища, які реально можуть мати місце при їх розслідуванні. Порушення правил дорожнього руху, відносяться до необережних діянь. Ніякої попередньої підготовки, зокрема, планування їх вчинення не може бути. Детальніше питання структури способу умисних та необережних кримінальних правопорушень буде розглянуто у підрозділі 1.2. Але наведене дає підстави констатувати те, що у визначенні протидії розслідуванню кримінальних правопорушень, яке має охоплювати весь спектр її проявів, що можуть мати місце як під час умисних так і необережних кримінальних правопорушень, не має бути вказівок, що вона може бути наперед спланованою, тобто до вчинення кримінального правопорушення. З урахуванням наведеного пропонуємо в широкому сенсі протидію розслідуванню кримінальних правопорушень розуміти як окремі умисні дії або їх сукупність, що здійснюються особами, які вчинили кримінальне правопорушення, чи іншими особами, спрямованими на перешкоджання одержанню достовірних фактичних даних про подію кримінального правопорушення та інші обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні [87, с. 395; 88, с. 328 – 332].

В теорії кримінального процесу, виходячи з положень п. 1 ч. 1 ст. 91 КПК України, подію кримінального правопорушення в структурному плані представляють як комбінацію низки елементів, перелік яких не є вичерпним. При чому увагу в основному приділяють наведеним у п. 1 ч. 1 ст. 91 КПК України компонентам – часу, місцю, способу кримінального правопорушення. У наведеній нормі є вказівка на інші обставини вчинення кримінального правопорушення, які, як правило, використовуються більше для обґрунтування не вичерпності переліку елементів події кримінального правопорушення, встановлення яких може мати значення для доказування у кримінальному провадженні. Як приклади таких обставин наводяться – поведінка потерпілого, ознаки необхідної оборони, обставини вчинення кримінального правопорушення неповнолітнім або за його участі, обставини, які мають значення для застосування у кримінальному провадженні примусових заходів медичного характеру [16, с. 18; 15, с. 15 – 18]. В. І. Галаган та І. Ю. Саліхова в результаті узагальнення підходів до розуміння

категорії подія кримінального правопорушення в кримінальному праві, кримінальному процесі та криміналістиці зазначили, що поняття часу, місця, способу кримінального правопорушення в кримінальному праві досліджуються як елементи складу кримінального правопорушення, в кримінальному процесі про них іде мова як про елементи предмету доказування, а в криміналістиці – криміналістичної характеристики кримінального правопорушення. При чому, вірно вказуючи, що подія кримінального правопорушення як кримінально–процесуальна категорія тісно пов’язана з категорією складу кримінального правопорушення і вони мають значення для прийняття кримінальних процесуальних рішень у кримінальному провадженні, але криміналістичному аспекту розуміння події кримінального правопорушення в контексті його значення для здійснення досудового розслідування увага не приділена [15, с. 26, 40 – 58].

Криміналістичний аспект розуміння події кримінального правопорушення носить інтегральний характер. Порівняльне вивчення численного наукового доробку вивчення природи події кримінального правопорушення, який складається з робіт, присвячених опису складів кримінальних правопорушень, обставин, які підлягають доказуванню під час здійснення досудового розслідування щодо окремих категорій кримінальних правопорушень, та робіт, присвячених криміналістичній характеристиці таких правопорушень, дає підстави для твердження, що криміналістичний аспект події кримінального правопорушення значно ширший за кримінально-правовий та кримінально-процесуальний. Він представляє таку подію як ключовий компонент предмету пошуково-пізнавальної діяльності у кримінальному провадженні, в першу чергу на стадії досудового розслідування, в якому подія кримінального правопорушення моделюється, виходячи із положень кримінального закону та вимог до предмету доказування у кримінальному провадженні, як явище, що виникає, розвивається та завершується в певних просторово-часових рамках під впливом об’єктивних та суб’єктивних чинників, інформація про яке відображається у матеріальних об’єктах та свідомості осіб, які його сприймали, та яка має значення для

ретроспективного пізнання цієї події з метою одержання достовірних даних про наявність чи відсутність в цій події ознак кримінального правопорушення, визначених певною нормою кримінального закону, та є достатніми для прийняття процесуальних рішень у кримінальному провадженні в кінцевому рахунку щодо притягнення чи ні особи до кримінальної відповідальності. Як вірно зазначає А. З. Сорока, розкриваючи криміналістичний аспект ключового компонента події кримінального правопорушення – його способу, що для криміналістики визначальним є не досягнутий результат, а процес досягнення результату, механізм його досягнення [80, с. 175]. Саме такий аспект формування уявлень про подію кримінального правопорушення дозволяє розглядати її не як юридичну абстракцію, сформульовану у диспозиції певної статті Особливої частини КК України, або як предмет доказування у кримінальному провадженні, а як явище, яке виникає, розвивається та завершується в результаті взаємодії суб'єктивних та об'єктивних чинників, відображення якого в об'єктах матеріального світу та свідомості осіб, які його в тій чи іншій мірі сприймали, виступають компонентами системи фактичних даних, виявлення та фіксування, яких у встановленій кримінальним процесуальним законом формі, забезпечує формування достовірних знань про обставини такої події і прийняття на їх підставі процесуальних рішень.

Подія кримінального правопорушення має причинно-наслідковий зв'язок з кримінальною процесуальною діяльністю з її розслідування, тому що остання розпочинається за її наслідками. Протидія ж розслідуванню за своїм функціональним призначенням покликана або не допустити таке розслідування, або виключити встановлення особи (осіб), яка вчинила кримінальне правопорушення, та притягнення її до кримінальної відповідальності. Основний вплив при протидії розслідуванню відбувається на джерела фактичних даних про вчинене кримінальне правопорушення. Такий вплив в ідеалі для злочинців має відбутися до виявлення події кримінального правопорушення (як умисного, так і вчиненого з необережності) правоохоронними органами, або відбувається вже після цього.

Слідчому для того щоб ефективно протистояти такому впливу та мінімізувати його наслідки необхідно володіти знаннями про механізм вчинення кримінального правопорушення, закономірності його відображення, які концентруються в рамках його криміналістичної характеристики, для того щоб за такими відображеннями відновити в процесі доказування всі елементи події кримінального правопорушення та встановити характер та ступінь вини особи у її вчиненні.

1.2. Співвідношення категорій криміналістична характеристика кримінального правопорушення та протидії його розслідуванню

Криміналістика має двоєдиний об'єкт пізнання, який об'єднує діяльність із вчинення кримінальних правопорушень та діяльність з її розслідування та запобігання [43, с. 11]. З моменту виникнення криміналістики вчені завжди формували рекомендації з розслідування кримінальних правопорушень на результатах вивчення та узагальнення слідчої та судової практики.

Структура діяльності із вчинення кримінальних правопорушень та її механізму при вчиненні порушень правил безпеки дорожнього руху отримує своє відображення в криміналістичній характеристиці як структурному елементі методики їх розслідування, котрий дозволяє створити криміналістичну модель виду кримінального правопорушення, що є результатом наукового аналізу певного виду протиправної діяльності (виду або роду кримінального правопорушення), узагальнення його типових ознак та особливостей [81, с. 10 – 15].

Сьогодення криміналістики характеризується виходом цієї науки за межі гносеологічних дуальних схем (суб'єкт – об'єкт – взаємодія – відображення). Криміналістика підіймається до більш складного (системного, комплексного) визначення свого предмета, отримуючи можливість пояснити вибірковість пошуково-пізнавальної діяльності суб'єкта доказування та його детермінацію не

просто зовнішніми (слідами кримінального правопорушення) або внутрішніми чинниками (досвід, знання тощо), а тією системною єдністю, яка породжується при взаємодії суб'єкта з об'єктом [83, с. 175 – 176]. Результатом цього стала поява концепції криміналістичної характеристики злочинів як самостійної приватної криміналістичної теорії, в рамках якої генеруються практичні знання про закономірності діяльності щодо вчинення кримінальних правопорушень, що сприяє розробці нових алгоритмів їх розслідування.

За достатньо значний період розробки цього поняття власне розуміння та визначення цього терміну висловили свої думки майже всі провідні криміналісти, серед яких В. П. Бахін, Р. С. Белкін, А. Ф. Волобуєв, В. К. Гавло, В. Г. Гончаренко, Л. Я. Драпкін, В. А. Журавель, А. В. Іщенко, О. Н. Колесніченко, В. О. Коновалова, Г. О. Матусовський, М. В. Салтевський, Р. Л. Степанюк, В. В. Тищенко, В. Ю. Шепітько та багато інших. Цей період ознаменувався численними дискусіями з приводу всього, що стосувалося даного терміну. З багатьох питань до спільної думки криміналісти не дійшли й дотепер. Зокрема, не вироблено загальноприйнятої дефініції поняття криміналістичної характеристики, при чому до стабільного вживання ще не увійшов відповідно до змін кримінального законодавства термін «кримінального правопорушення», а не «злочину». Думки вчених з цього приводу можна умовно згрупувати на декілька груп:

- інформаційна модель, яка складається з якісно–кількісної системи даних, що описують типові ознаки певного виду (групи) злочинів (М. В. Салтевський) [78, с. 267];

- система відомостей про певні види злочинів, ознаки суб'єкта злочину, мотиви його дій, предмет посягання, обстановку і злочинні способи, які мають значення для виявлення і розкриття таких діянь криміналістичними засобами, прийомами та методами (І. В. Гора, А. В. Іщенко, В. А. Колесник) [18, с. 182];

- ідеальна модель типових зв'язків і джерел доказової інформації, що закономірно формуються, яка дозволяє прогнозувати оптимальний шлях та

найбільш ефективні засоби розслідування окремих категорій злочинів (В. Г. Гончаренко) [43, с. 363];

– система узагальнених даних про найбільш типові ознаки певного виду (групи) злочинів, що проявляються в способі і механізмі діяння, обстановці його вчинення, особі суб'єкта злочину, інших обставинах, закономірний взаємозв'язок яких слугує основою наукового і практичного вирішення завдань розслідування (О. О. Алексєєв, В. К. Весельський) [42, с. 430; 12, с. 114];

– модель системи зведених відомостей про криміналістично–значимі ознаки виду, групи або конкретного злочину (А. В. Старушкевич) [81, с. 12];

– система інформації про ознаки злочинів даного виду, що мають криміналістичне значення, визначають закономірні зв'язки між ними і слугують побудові та перевірці слідчих версій для вирішення конкретних завдань розслідування (О. Н. Колесниченко, В. О. Коновалова) [50, с. 88];

– система відомостей про криміналістично–значимі ознаки злочинів, між елементами якої є кореляційні зв'язки та які мають важливе значення для розкриття цього виду злочинів (В. А. Журавель) [30, с. 268];

– інформаційну модель, в якій на статистичному рівні відображені кореляційні залежності між її елементами і на їх підставі визначені типові версії, насамперед щодо можливих суб'єктів злочинів (В. Л. Синчук) [79, с. 10];

– узагальнена інформаційна модель, що являє собою систематизований опис типових криміналістично–значимих ознак окремих видів, груп злочинів, з визначенням кореляційних зв'язків між ними та які мають суттєве значення для виявлення, розкриття й розслідування останніх (В. М. Шевчук) [100, с. 65 – 66].

Подані вище думки вчених відносно криміналістичної характеристики кримінального правопорушення, саме таке формулювання цього поняття відповідає термінології КК та КПК України, не вичерпують усіх розповсюджених поглядів. Як бачимо, термін «криміналістична характеристика кримінальних правопорушень» за більш ніж п'ятдесятирічний період досліджень даної криміналістичної наукової категорії піддавався численним тлумаченням та поясненням з боку вчених–криміналістів. Крім того, можна стверджувати, що

наукове співтовариство активно користується цим поняттям. Розвиток ідей про криміналістичну характеристику кримінальних правопорушень дозволив сформуватися сучасним підходам до розуміння розглядуваного поняття. В їх числі особливо слід виділити інформаційний та функціональний підходи до його дефініції.

Інформаційний підхід являє собою визначення криміналістичної характеристики кримінального правопорушення як системи відомостей про типові криміналістично-значимі ознаки певного виду (групи) кримінальних правопорушення та його механізм.

Інформаційний характер такої дефініції розглядуваного поняття має прояв також у тому, що хоча криміналістична характеристика являє собою абстрактну наукову категорію, відомості, які містяться в характеристиках окремих видів кримінально караних діянь, мають як наукове, так і прикладне, практичне значення.

Відомості, що містяться в криміналістичній характеристиці того чи іншого виду (групи) кримінальних правопорушень не тільки допомагають у розробці нових окремих методик розслідування, але й повинні безпосередньо використовуватись слідчими в процесі роботи за конкретними кримінальними провадженнями. Криміналістична характеристика певного виду кримінального правопорушення, будучи своєрідним узагальненням практики протиправної діяльності, спрямованої на його вчинення, може заповнювати прогалини в даних про обставини конкретної події кримінального правопорушення, тим самим сприяти побудові коректних слідчих версій та визначенню комплексу даних та їх джерел, які мають бути встановлені. Саме вказана обставина дозволяє відносити криміналістичну характеристику до інформаційних засобів розслідування.

Функціональний підхід до дефініції розглядуваного поняття передбачає його визначення як системи опису криміналістично значущих ознак виду, групи та окремого злочину, які мають прояв у особливостях способу, механізму та обстановки його вчинення, особи його суб'єкта та інших особливостях певної кримінально караної протиправної діяльності, що мають значення для успішного

розслідування кримінального правопорушення.

Отже, якщо інформаційний підхід до дефініції криміналістичної характеристики кримінального правопорушення передбачає її визначення як результату проведених наукових досліджень того чи іншого виду злочинної діяльності у вигляді системи узагальнених (типових) відомостей про неї, то функціональний підхід вказує на порядок (механізм) формування такої системи, тобто як той або інший вид кримінального правопорушення коректно описати.

Пропонована диференціація підходів до розуміння криміналістичної характеристики кримінального правопорушення сприятиме вирішенню суперечок щодо існування криміналістичної характеристики конкретного кримінального правопорушення.

Узагальнення позицій прибічників виділення подібного рівня криміналістичної характеристики кримінального правопорушення виглядає наступним чином:

1. Криміналістична характеристика конкретного кримінального правопорушення є його інформаційною моделлю, формування якої завершується з набуттям законної сили вироком суду.

2. Розробка такої характеристики здійснюється залежно від завдань, які необхідно вирішувати в процесі практичної діяльності, зокрема:

- забезпечення пошуково-пізнавальної діяльності слідчого у конкретному кримінальному провадженні як засіб контролю за достатністю зібраного обсягу даних про обставини події кримінального правопорушення;

- для забезпечення навчання здобувачів вищої освіти на підставі розбору факту вчинення реального кримінального правопорушення та його розслідування;

- для забезпечення аналізу негативних та позитивних практик розслідування конкретних кримінальних правопорушень та вироблення у практичних підрозділах алгоритмів дій слідчого, його взаємодії з оперативними та іншими підрозділами в процесі їх розслідування;

- для забезпечення розробки методичних рекомендацій з розслідування певного виду кримінальних правопорушень [81, с. 10 – 12].

Ці компоненти концепції криміналістичної характеристики конкретного кримінального правопорушення піддалися активній критиці з боку її противників. Так, зазначалося, що криміналістична характеристика може розглядатися лише як імовірнісна модель та відповідно використовуватись слідчим тільки у якості орієнтуючої інформації. Однак, криміналістична характеристика конкретного злочину, яка формується лише в момент «винесення вироку», використовуватись у такій якості в процесі розслідування не може. Характеристика, у якій би відобразились суттєві ознаки конкретного злочину, буде слугувати цілям узагальнення слідчої практики [30, с. 270 – 273].

Вказана критика є справедливою. Однак уявляється, що з позиції функціонального підходу до визначення досліджуваного поняття й конкретне кримінальне правопорушення може бути описано (охарактеризовано) з криміналістичних позицій. Результатом такої характеристики, втім, стане не система узагальнених (типових) даних про той або інший вид кримінально караної діяльності як свого роду наукова абстракція, а система криміналістично-значимої інформації про нього, зібрана слідчим. Саме інформація такого роду аналізується слідчим та прокурором, зіставляється з типовими даними криміналістичної характеристики виду кримінальних правопорушень, до числа яких відноситься правопорушення, що розслідується, виступаючи таким чином моделлю криміналістично значимих даних, які треба зібрати для встановлення обставин події, що сталася, та осіб, які причетні до її вчинення.

Зазначимо у цьому зв'язку, що для розробки будь-якої окремої методики розслідування кримінальних правопорушень певного виду, в тому числі методики розслідування порушень правил безпеки дорожнього руху необхідним є формування відповідної криміналістичної характеристики. При цьому така характеристика виступає саме як система узагальнених за результатами емпіричного дослідження відомостей про різні важливі з криміналістичної точки зору ознаки (елементи) розглядуваних діянь. Основним критерієм формування криміналістичної характеристики кримінального правопорушення виступає його структура. Уявляється, що коло елементів, які складають криміналістичну

характеристику детерміноване перш за все саме особливостями вчинення кримінально караних діянь. Узагальнення численних робіт, присвячених виробленню структури криміналістичної характеристики дає підстави визначати як основні її елементи: 1) загальне визначення виду кримінального правопорушення на підставі його кримінально–правових ознак; 2) типові способи готування, вчинення та приховування кримінальних правопорушень даного виду; 3) типові матеріальні та ідеальні сліди застосування певного способу кримінального правопорушення; 4) особливості механізму вчинення таких кримінальних правопорушень; 5) характеристика предмету протиправного посягання; 6) характеристика особи правопорушника, групи осіб, які об'єдналися для вчинення кримінального правопорушення.

Зазначимо, що способам вчинення кримінального правопорушення завжди приділялася першочергова увага. Ще Ганс Грос у своїй роботі «Керівництво для судових слідчих, практичний посібник для суддів, поліцейських та адвокатів» виділив окрему частину 4 «Окремі правопорушення», яку присвятив описанню способів та прийомів вчинення таких кримінальних правопорушень як нанесення тілесних пошкоджень, умисних вбивств, крадіжок, шахрайств, підпалів тощо [123, с. 612 – 868].

Криміналістика розглядає спосіб вчинення кримінального правопорушення як об'єктивну закономірність, дослідження реалізації та відображення якого дозволяє створювати засоби, прийоми та методи виявлення, фіксації та дослідження доказів під час розслідування конкретних кримінальних правопорушень. Спосіб складається з комплексів взаємопов'язаних дій правопорушника, які залишають у зовнішньому світі властиві йому сліди–відображення. Дії з підготовки до вчинення кримінального правопорушення та його приховання, які входять у спосіб вчинення кримінального правопорушення, знаходяться у взаємозумовленому зв'язку між собою та з часом й місцем їх вчинення, з використанням тих чи інших знарядь та засобів.

У теперішній час достатньо розповсюдженою є точка зору, відповідно до якої спосіб вчинення кримінального правопорушення розуміється як комплекс

(система) об'єктивно та суб'єктивно детермінованих дій з підготовки, вчинення, приховання кримінального правопорушення, які відповідають загальному протиправному замислу та досягненню мети [31, с. 16].

Однак, А. Л. Дудніков наголошує на певні недоліки цього визначення. Мова, зокрема йдеться про те, що це та подібні визначення в основному стосуються так званого заздалегідь обміркованого кримінального правопорушення, тобто такого, учинення якого свідомо планувалося суб'єктом ще до настання ситуації, у якій здійснювався його злочинний намір. Безумовно, спосіб злочину найбільш повно й розгорнуто виявляється в групі умисних злочинів. Цілком слушно обґрунтовується А. Л. Дудніковим необхідність обов'язково урахувувати, що існують і необережні кримінальні правопорушення, де відсутня підготовча діяльність суб'єктів. У свою чергу, серед умисних виділяють вчинені в стані афекту, а також заздалегідь не обмірковані кримінальні правопорушення. З огляду на це ним пропонується таке визначення способу кримінального правопорушення як комплекс об'єктивно й суб'єктивна детермінованих дій (або бездіяльності), який може включати підготування, учинення та приховування кримінального правопорушення, що сприяють досягненню його суспільно небезпечних наслідків. Таким чином, до способу кримінального правопорушення належать не тільки прийоми, що безпосередньо спрямовані на вчинення протиправних дій, а й дії з готування та приховування кримінального правопорушення, які можуть утворювати самостійні групи способів і прийомів. Перевагою цього визначення є також те, що воно охоплює умисні й необережні кримінальні правопорушення, учинені шляхом як активних дій, так і бездіяльності [26, с. 59 – 60].

Виділення способів готування, способів вчинення та способів приховання кримінального правопорушення в якості елементів способу кримінального правопорушення як складової категорії більш загального порядку – криміналістичної характеристики кримінального правопорушення дозволяє збирати значимі для слідчої практики дані про варіанти протиправної поведінки осіб з визначенням чинників, які не просто її обумовлюють, а можуть впливати на обрання ними тих чи інших способів готування, вчинення та приховування

кримінальних правопорушень. Подібний підхід дозволяє представляти спосіб кримінального правопорушення як динамічну структуру, комбінація складових якої взаємообумовлена не тільки особистісними якостями правопорушника, а і з обставинами, у яких він опинився перед вчиненням кримінального правопорушення. При чому, в залежності від того чи вчиняється умисне, чи необережне кримінальне правопорушення домінуючий вплив мають в першому випадку суб'єктивні чинники, а у другому – об'єктивні чинники. Розглянемо їх на прикладі порушень правил безпеки дорожнього руху.

Природа психічних процесів, які передують порушенню правил безпеки дорожнього руху, характеризуються злочинною самовпевненістю або недбалістю. Особа, яка вчиняє таке кримінальне правопорушення, з суб'єктивної сторони може проявляти протиправну самовпевненість щодо можливості настання суспільно небезпечних наслідків порушення правил безпеки дорожнього руху або не передбачати настання таких наслідків, хоча виходячи з обставин повинна і могла їх передбачити і не допустити. Компонентами психічних процесів як кримінальної протиправної самовпевненості, так і кримінальної протиправної недбалості може виступати впевненість у власній безкарності, через певний соціальний статус злочинця (високий рівень матеріального достатку, посадове становище злочинця, тощо), наявність у нього зв'язків у органах державної влади чи управління, тощо, які реально можуть або на його думку можуть вплинути на не притягнення його до відповідальності. Відсутність в особі цілеспрямованості на досягнення суспільно-небезпечних наслідків, бажання їх настання не породжує усвідомлення, що в результаті закономірними будуть дії правоохоронних органів, спрямовані на притягнення цієї особи до кримінальної відповідальності. Відповідно, при вчиненні таких кримінальних правопорушень як не відбувається готування до їх вчинення, так і готування до протидії потенційному розслідуванню.

Зазначене спонукає по іншому поглянути на криміналістичну концепцію структури способу кримінального правопорушення. Як зазначає В. В. Тищенко – в сучасних уявленнях структура способу кримінального правопорушення

однозначно визначається у взаємозв'язку з об'єктивними (такими, що не залежать від дій суб'єкта злочину) та суб'єктивними (пов'язаними із внутрішніми психічними процесами та особливостями їх зовнішнього виразу в поведінкових актах, а також наслідки таких дій) чинниками формування умов, у яких відбувається подія кримінального правопорушення. В результаті структура способу таких кримінальних правопорушень представляється як підготовка, вчинення та їх приховування, або як підготовка та вчинення. В. В. Тищенко вказує (без конкретизації чи йде мова тільки про умисні кримінальні правопорушення), що в структурі способу кримінального правопорушення може бути і тільки його вчинення та приховування, або тільки вчинення [91, с. 94]. З одного боку не можемо не погодитися з такими комбінаціями структури способу кримінального правопорушення, але очевидно потребує уточнення, що тільки для умисних кримінальних правопорушень може бути в структурі їх способу готування, вчинення та приховування. А от чи може бути вчинення та приховування без готування як компоненти способу кримінального правопорушення – питання, на нашу думку, відкрите. Тільки вчинення в способі умисного кримінального правопорушення однозначно може мати місце. Наприклад, при вчиненні кримінального правопорушення, спонукою якого став умисел, який раптово виник. Це має місце у випадках умисного спричинення тілесних ушкоджень на ґрунті неприязних стосунків, які раптово виникли, чи у випадках вчинення хуліганства. А чи є коректним включати в структуру способу кримінального правопорушення його вчинення та приховування, без їх готування? Вважаємо що ні. У випадках, коли мало місце вчинення наведених вище як приклад або подібних їм кримінальних правопорушень їх приховування є реакцією при усвідомленні особою наслідків протиправних дій, які сталися. З кримінально-правової точки зору подія кримінального правопорушення відбулася. Під способом кримінального правопорушення у вузькому сенсі розуміється прийом здійснення злочинного замислу, комплекс дій для досягнення злочинного результату [16, с. 18], а в широкому – як сукупність (систему) прийомів, методів, послідовність дій чи використання засобів, а також знарядь, за допомогою яких

досягають злочинної мети [111, с. 602 – 603]. Його приховування, яке заздалегідь не передбачалося, відбувається як реакція правопорушника на наслідки застосування способу вчинення кримінального правопорушення. Такі дії злочинця не забезпечують досягнення мети вчинення кримінального правопорушення, а лише ухилення його від кримінальної відповідальності. Відповідно і до структури способу кримінального правопорушення його приховування, яке до його вчинення не планувалося, не може бути включене.

Слід зазначити, що є категорія кримінальних правопорушень в структурі способу яких дії з приховування його події, причетності конкретної особи до неї, можуть виступати невід'ємною частиною способу кримінального правопорушення. Мова йде про крадіжки, шахрайства, заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем та інші подібні ним кримінальні правопорушення, які без забезпечення таємності факту вчинення від жертви кримінального правопорушення та інших осіб, навіть на проміжок часу достатній для протиправного заволодіння майном та набуття можливості їм скористатися, не можуть бути вчинені. Але така структура способу не може вважатися простою, тому що особа, яка обирає вчинення такого кримінального правопорушення передбачає його приховування, планує такі дії. І вони можуть навіть виходити за рамки виконання завдання із забезпечення не просто таємності факту вчинення кримінального правопорушення, а спрямовуватися на знищення слідів вчинення правопорушення певною особою, тим самим унеможливаючи встановлення правоохоронними органами такої особи.

Але всі ці викладки наведені щодо умисних кримінальних правопорушень. А от щодо кримінальних правопорушень щодо необережності – чи можна вести мову про спосіб їх вчинення? На наше однозначне переконання що так. Але потребують корегування підходи до визначення способу кримінального правопорушення. При формуванні визначення способу кримінального правопорушення, яке б охоплювало ознаки способу як умисного правопорушення, так і з необережності, не треба використовувати вербальні конструкції «злочинний замисел», «досягнення злочинної мети». Такі компоненти відсутні в

поведінці особи, яка вчиняє кримінальне правопорушення з необережності. На нашу думку, загальним для умисних кримінальних правопорушень та вчинених з необережності є визначення способу кримінального правопорушення як сукупність прийомів, методів, послідовність дій з використання знарядь, засобів, реалізація яких призводить до суспільно небезпечних наслідків.

Підсумовуючи – якщо в якості основи для виділення видів способів кримінального правопорушення взяти природу психічних процесів, які передували прийняттю рішення на вчинення чи не вчинення певних діянь, які потягнули за собою настання суспільно небезпечних наслідків, то способи злочину можна розділити тільки на такі три групи: 1) способи, які включають готування, вчинення та приховування кримінального правопорушення; 2) способи, які включають готування та вчинення кримінального правопорушення; 3) способи, які включають в себе тільки вчинення кримінального правопорушення. Якщо приховування кримінального правопорушення не передбачалося правопорушником під час готування до його вчинення, то такі дії, які вчиняються як реакція на раптово усвідомлені цією особою наслідки протиправного діяння з метою уникнення від кримінальної відповідальності, виступають як безумовно пов'язана причинно-наслідковими зв'язками з подією кримінального правопорушення, але відокремлена система дій.

В криміналістиці для опису реалізації способу кримінального правопорушення вироблена категорія механізму його вчинення. А. Ф. Волобуєв вірно визначає, що механізм кримінального правопорушення є функціональною (динамічною) стороною кримінально караної діяльності і він виступає об'єктом дослідження в криміналістиці [13, с. 16].

Механізму кримінального правопорушення в теорії криміналістики справедливо приділяється значна увага. Обумовлено це тим, що в процесі наукових розвідок структурування кримінально караної діяльності на складові було визначено, що категорія способів кримінального правопорушення не здатна забезпечити опис процесу готування, вчинення та приховування кримінального правопорушення та їх відображення в об'єктах матеріального світу. Як вказує

В. А. Журавель функціональне призначення категорії механізм кримінального правопорушення – забезпечувати інтеграцію системи даних про порядок взаємодії криміналістично значущих елементів кримінально караної діяльності, суб'єкта і чинників об'єктивної дійсності, що відображують зміст кримінально караної діяльності і обумовлюють виникнення криміналістично значущої інформації. До цієї системи він включає: обстановку вчинення кримінального правопорушення; предмет протиправного посягання; комплекс дій правопорушника і пов'язаних із ним осіб з готування, вчинення та приховування кримінального правопорушення; ставлення суб'єкта до кримінального правопорушення, власних дій та їх наслідків; поведінка жертви (потерпілого) і дії осіб, які стали випадковими учасниками події кримінального правопорушення; зв'язки між діями та злочинним результатом. При чому, не можна не погодитися з ним в тому, що механізм кримінального правопорушення як наукова абстракція має забезпечувати опис динаміки процесів розвитку розслідуваної події, що виникають у ході взаємодії під час кримінального правопорушення осіб, матеріальних об'єктів, виникнення слідів. В. А. Журавель щодо останнього вірно робить акцент на тому, що категорією механізм кримінального правопорушення має охоплюватися тільки процеси слідоутворення у взаємозв'язку зі діями із готування, вчинення кримінального правопорушення, а от сліди, як продукти таких процесів виходять за межі внутрішньої структури механізму кримінального правопорушення [30, с. 169].

Аналізуючи визначення змісту категорії механізм кримінального правопорушення, які наявні у літературних джерелах, ми бачимо ситуацію майже аналогічну з формуванням розуміння змісту категорії спосіб кримінального правопорушення, а саме, концентрація на умисних кримінальних правопорушеннях та не врахування, а інколи навіть заперечення можливості визначати, що у вчиненні необережних кримінальних правопорушень є механізм [30, с. 160 – 166]. З таким підходом ми не можемо погодитися, тому що слідування йому виключатиме можливість представляти в динаміці вчинення необережних кримінальних правопорушень, визначати ситуаційно обумовлені комплекси

слідів та їх взаємозв'язки з певними діями, які призводять до події необережного кримінального правопорушення та настання суспільно небезпечних наслідків. В результаті це призводить до низької практичної значимості методичних рекомендацій з розслідування необережних кримінальних правопорушень.

Звернення нашої уваги до визначення змісту та сутності криміналістичної характеристики кримінального правопорушення та їх ключових компонентів обумовлене тим, що є потреба в подальшій систематизації знань про прояви протидії розслідуванню кримінальних правопорушень. В підрозділі 1.1 ми продемонстрували, що їх узагальнення відбувається як на загально-теоретичному рівні, так і на рівні особливостей розслідування окремих різновидів кримінальних правопорушень. На наше переконання дослідження протидії розслідуванню саме на другому рівні здатне розширити спектр знань про це явище, яке супроводжує процес розслідування кримінальних правопорушень. Це у свою чергу сприятиме не тільки виробленню якісних методичних рекомендацій для слідчої практики, а й буде спонукати для періодичного перегляду положень загально-теоретичного порядку та сприятиме розвитку криміналістичного вчення про протидію розслідуванню кримінальних правопорушень та засоби її подолання.

Подія кримінального правопорушення та протидія розслідуванню явища взаємопов'язані. Багато дослідників проблем протидії розслідуванню злочинів пропонують власне трактування її поняття та сутності, про що ми писали у підрозділі 1.1. Результати аналізу основних положень наукових розвідок в криміналістиці дозволяють виділити наступні напрями розвитку криміналістичних знань про протидію розслідуванню:

- уточнення та коригування теоретичних положень та практичних рекомендацій з урахуванням новітніх досягнень криміналістики та інших наук, потреб практики боротьби зі злочинністю;
- узагальнення та систематизацію накопиченого й розробленого наукового матеріалу і подальший розвиток на цій основі самостійного криміналістичного вчення – про протидію розслідуванню;
- забезпечення доступності, ефективності криміналістичних

рекомендацій при їх використанні в практичній діяльності правоохоронних органів, зокрема в досудовому розслідуванні порушень правил безпеки дорожнього руху.

Протидія розслідуванню злочинів – складний багатогранний процес. Саме цим, на думку вчених, пояснюється наявність багатьох наукових підходів, позицій, які стосуються її сутності. Не дивлячись на те, що протидія розслідуванню вивчається вченими–криміналістами вже достатньо тривалий час, не всі проблеми цього криміналістичного вчення отримали чітке вирішення. Мова, зокрема, йде про визначення криміналістичної характеристики протидії розслідуванню, її співвідношення з криміналістичною характеристикою кримінального правопорушення. Різноманітність поглядів на ці категорії, з одного боку, свідчить про різноманітність проявів протидії, з іншого – про наявність невирішеної складної теоретичної проблеми.

При описанні протидії розслідуванню різні дослідники виділяють різні аспекти даного явища: форми, способи, ситуації, фактори детермінації, суб'єктивну сторону, часові фактори, якісну сторону тощо. При цьому більшість авторів основну увагу приділяють класифікації за різними підставами та опису окремих проявів протидії.

Деякі автори оперують термінами «криміналістична характеристика протидії», «загальна характеристика протидії» (зокрема, І. В. Грицюк, Р. В. Мудрецький, О. І. Ромців, В. Г. Рубцов, О. Ю. Федоренко). Але в жодній з робіт цих та інших авторів немає визначення ні першого, ні другого поняття.

Вивчення змісту матеріалу, який викладається у публікаціях цих авторів, дозволяє виділити їх бачення складових криміналістичної характеристики протидії:

- форми та способи протидії розслідуванню;
- суб'єкти протидії розслідуванню.

Ці два компонента є традиційними для всіх досліджень протидії розслідуванню, навіть тих, у яких терміни криміналістична чи загальна характеристика не використовуються. В рамках першого компонента науковці

вирішують в першу чергу класифікаційне завдання, виділяючи та розкриваючи прояви протидії розслідуванню (форми) та деталізуючи їх особливості через розкриття та типізацію поведінкових актів, у яких вони втілюються (способи). А другого – виділяються види суб'єктів протидії, мотиваційна основа їх дій та можливості у впливі на хід та результати досудового розслідування кримінальних правопорушень. Переважна більшість криміналістів, які присвятили свої наукові розвідки протидії розслідуванню кримінальних правопорушень, цим і обмежуються. Наукова цінність узагальнень форм, способів, суб'єктів протидії розслідуванню є безумовною, але чи достатньо цього для належного інформаційного забезпечення діяльності суб'єктів досудового розслідування щодо виявлення та подолання протидії розслідуванню? Очевидно що ні. На нашу думку, суттєвими недоліками такого підходу до розкриття сутності протидії розслідуванню є відсутність визначення та описання зовнішніх проявів результатів застосування конкретних способів протидії, тобто матеріальних та ідеальних слідів відображень таких дій. Без таких даних не можуть бути побудовані моделі механізму протидії розслідуванню певним способом та наслідки його застосування. Відповідно, без цих моделей неможливо визначити процес пошуково–пізнавальної діяльності слідчого від слідового комплексу, який утворюється в наслідок складних процесів впливу на оточуюче їх середовище дій особи, спрямованих на вчинення кримінального правопорушення, його приховування та перешкоджання його розслідуванню, дій осіб, як зацікавлених, так і ні в результатах розслідування, до одержання визначеними кримінальним процесуальним законом засобами достовірних даних про обставини події кримінального правопорушення та осіб, причетних до неї. Саме такий підхід до вироблення якісних криміналістичних рекомендацій з розслідування окремих різновидів кримінальних правопорушень є загальновизнаним [38, с. 61; 5, с. 40 – 41; 105, с. 14; 85, с. 135-140].

В теорії криміналістики для опису таких слідів відображень вироблене поняття негативні обставини. Історія його наукового обігу нараховує вже понад 60 років. Серед робіт, у яких висвітлюються зміст, сутність та функціональне

призначення негативних обставин у з'ясуванні обставин події кримінального правопорушення, виділяється дослідження В. К. Лисиченка та І. І. Когутича, які обрали ці обставини в якості предмета наукової розвідки. Негативні обставини вони визначили як «реальні явища, які є відображенням супутніх сумісних чи несумісних з злочинними діями матеріальних процесів взаємодій (сліди, зміни в обстановці місця події тощо), або проявів в актах поведінки і показаннях осіб дисимуляції (утаювання чогось), які спостерігаються в ході слідчих дій як такі, що не узгоджуються із встановленими фактичними даними про конкретну подію і потребують гіпотетичного та ретельного системно—структурного дослідження з метою встановлення їх походження та суті виявленого протиріччя» [51, с. 63].

Цим визначенням охоплюються виділені ними групи негативних обставин: 1) матеріальні сліди (предмети, мікрооб'єкти), які за своїм місцезнаходженням, призначенням не відповідають механізму кримінального правопорушення, і які не є результатом умисних дій, спрямованих на спотворення обстановки на місці його події; 2) матеріальні сліди, які відповідно до закономірностей вчинення кримінального правопорушення відсутні на місці його вчинення, хоча мали б бути; 3) матеріальні сліди відображення дій, спрямованих на приховування події кримінального правопорушення та причетності особи до неї, шляхом знищення, маскування слідів кримінального правопорушення або інсценування інших подій; 4) прояви дисимуляції (підвищена нервова активність, недоречні поведінкові реакції) в поведінці особи, яка бере участь у проведенні слідчої дії (огляду, обшуку, допиту, одночасного допиту двох чи більше раніше допитаних осіб, слідчого експерименту), та (або) суперечності, прогалини, неточності в показаннях допитуваної особи [51, с. 69].

Для підвищення якості наукових розвідок протидії під час розслідування окремих різновидів кримінальних правопорушень є необхідність запровадження в науковий обіг категорії її криміналістичної характеристики. Але для цього необхідно визначити її співвідношення з криміналістичною

характеристикою кримінального правопорушення та її місце в структурі методики його розслідування.

Криміналістична характеристика протидії розслідуванню окремого різновиду кримінального правопорушення є системою даних про типові криміналістично значимі його ознаки, відомості про які є необхідними для виявлення фактів здійснення протидії розслідуванню, з'ясування їх впливу на джерела фактичних даних про обставини події кримінального правопорушення та осіб, причетних до її вчинення, визначення засобів подолання протидії. Основними структурними компонентами криміналістичної характеристики протидії розслідуванню для забезпечення її прикладного значення для розробки алгоритмів розслідування окремого різновиду кримінальних правопорушень пропонується визначити типові: 1) суб'єкти протидії розслідуванню, їх мотиви та типові об'єкти впливу; 2) форми, способи протидії розслідуванню та їх вплив на джерела фактичних даних про обставини події кримінального правопорушення; 3) ознаки застосування певних способів протидії розслідуванню [85, с. 138].

Важливим є не просто наведення переліку структурних елементів криміналістичної характеристики протидії розслідуванню окремого різновиду кримінальних правопорушень, а змістовне їх наповнення, щоб вона не перетворилася у наукову абстракцію. Для цього рекомендується:

1) при характеристиці кожного з видів суб'єктів протидії розслідуванню описувати потенціал їхнього впливу на хід та результати розслідування кримінального правопорушення, умови за яких ці особи можуть бути залучені до протидії розслідуванню, мотиваційну основу їх дій та характер взаємозв'язку із особою, яка вчинила кримінальне правопорушення;

2) виділяти та описувати типові форми та способи протидії розслідуванню, демонструючи їх взаємозв'язок із видом кримінального правопорушення, типовими для нього джерелами фактичних даних про його обставини та особливостями збирання доказів. Також важливим є виділення умов, за яких може бути обраний той чи інший спосіб протидії розслідуванню з виділенням чинників, які можуть впливати на ефективність чи не ефективність їх застосування;

3) в описанні ознак застосування певного способу протидії розслідуванню концентруватися не тільки на його матеріальних слідах відображеннях, а й на проявах в поведінці суб'єктів протидії розслідуванню ознак намагання приховати інформацію, яка має значення для кримінального провадження. При чому не слід обмежуватися наведенням ознак застосування певного способу протидії. Значення для слідчої практики буде мати описання видозмін у комплексі слідів, який мав би бути сформований в результаті вчинення кримінального правопорушення без застосування цього способу протидії, і які саме сліди вчинення кримінального правопорушення, яким чином видозмінюються під впливом таких дій [85, с. 139].

Криміналістична характеристика протидії розслідуванню окремого різновиду кримінального правопорушення, на наше переконання, має бути інтегрована як окремий компонент в структуру методики розслідування окремого різновиду кримінального правопорушення. З категорією криміналістичної характеристики кримінального правопорушення вона знаходиться у відносинах часткового перетину. І то тільки у випадках умисних кримінальних правопорушень, тому що приховування таких кримінальних правопорушень може бути складовою їх способу та механізму вчинення, про це була мова раніше. Однак, ця обставина не виключає окремого викладення особливостей протидії розслідуванню в рамках її криміналістичної характеристики. В плані послідовності наведення, то очевидно в першу чергу має бути розкрита криміналістична характеристика кримінального правопорушення, потім на підставі цього матеріалу – криміналістична характеристика протидії розслідуванню, а потім дані з цих криміналістичних характеристик виступатимуть інформаційною основою для вироблення слідчих ситуацій та методичних рекомендацій з розслідування кримінального правопорушення на початковому та наступному його етапах. Такий підхід забезпечить категоріальну послідовність та термінологічну зрозумілість, а також розширить можливості з розкриття закономірностей протиправної діяльності та її розслідування [85, с. 135 – 140].

1.3. Криміналістична характеристика проявів протидії розслідуванню порушень правил безпеки дорожнього руху

Спектр проявів протидії розслідуванню порушень правил безпеки дорожнього руху, які можуть бути застосовані до початку кримінального провадження, як свідчать результати узагальнення слідчої практики, значно вужчий ніж під час досудового розслідування цих злочинів. Ключовим чинником, який впливає на це є відсутність через необережну форму вини особи при вчиненні такого злочину, як нами вже відмічалось у підрозділі 1.2. дисертації, – є відсутність етапу готування до вчинення порушення правил безпеки дорожнього руху як такого. Через це на визначення та здійснення дій з приховування причетності до вчинення порушення правил безпеки дорожнього руху в правопорушника, як правило, є обмаль часу до моменту прибуття слідчо–оперативної групи. З нашого особистого досвіду з моменту одержання повідомлення про такий злочин на лінію «102» до прибуття слідчо-оперативної групи на місце події ДТП з постраждалими проходить від 40 хвилин до 1 години (в залежності від часу доби та інтенсивності руху транспорту в місті), а в сільській місцевості та на ділянку траси між населеними пунктами – від 40 хвилин до 2 годин (в залежності від відстані, часу доби, погодних умов, інтенсивності руху транспорту). До чиннику часу з моменту вчинення злочину до прибуття слідчо–оперативної групи на місце події на обрання певного способу приховування злочину та його застосування впливають:

- фізичний стан водія, який винен у вчиненні ДТП, та інших осіб учасників цієї події;
- технічний стан транспортного засобу, яким керував винуватець ДТП;
- особливості механізму ДТП (зіткнення транспортних засобів, перекидання, наїзд на нерухомий транспортний засіб або перешкоду, наїзд на пішохода, велосипедиста, гужовий транспорт) та комплексу слідів, які утворилися в його результаті на місці події;

- особливості місця події – розташування місця ДТП (в населеному пункті, за межами населеного пункту);

- час доби, коли мала місце ДТП;

- інтенсивність руху через ділянку дороги, на якій відбулася ДТП.

Як свідчить узагальнення слідчої практики формою протидії розслідуванню до прибуття на місце події слідчо-оперативної групи по даній категорії злочинів є приховування слідів злочину та причетності особи, до його вчинення, такими способами:

- залишення місця події водієм, який вчинив порушення правил безпеки дорожнього руху, разом з транспортним засобом або без транспортного засобу. Цей спосіб є найбільш розповсюдженим. Його застосування встановлено у 11% вивчених нами кримінальних проваджень по ст. 286 КК України. При чому, імовірність залишення місця події водієм винуватцем ДТП в два рази більше за умови, коли його транспортний засіб залишився на ходу. Аналогічні дані наводить і С. І. Ольховенко [64, с. 34]. Також зазначимо, що у випадках залишення місця ДТП винним на транспортному засобі подальше приховування слідів злочину відбувається шляхом змивання слідів біологічного походження із зовнішніх елементів кузова та поверхонь елементів салону транспортного засобу. В подальшому може здійснюватися ремонт транспортного засобу із заміною пошкоджених, забруднених елементів кузова та салону;

- переміщення трупа з місця кримінального правопорушення та його приховування (1% з числа вивчених нами випадків протидії розслідуванню). Фактів вивезення трупа з місця події нами не було встановлено. Але у вивчених нами кримінальних провадженнях мало місце переміщення трупа з проїзної частини траси між населеними пунктами на узбіччя та приховування його у рослинних насадженнях;

- переміщення трупа пасажирів транспортного засобу, яким керував водій, який вчинив порушення правил безпеки дорожнього руху, на місце водія (1% з числа вивчених випадків протидії розслідуванню);

– повідомлення пасажиром транспортного засобу про те, що він був за кермом в момент вчинення порушення правил безпеки дорожнього руху (1% з числа вивчених випадків протидії розслідуванню).

В літературі описуються інші способи приховування події злочину, передбаченого ст. 286 КК України:

– відвезення потерпілого у безлюдне місце та залишення його там без допомоги;

– подання винним водієм заяви про незаконне заволодіння транспортним засобом, яким він керує;

– надання грошових коштів потерпілому та відвезення його до медичного закладу для лікування, у якому потерпілий повідомляє недостовірні відомості про обставини одержання тілесних ушкоджень [64, с. 35 – 36].

З початком кримінального провадження у особи, яка вчинила злочин, передбачений ст. 286 КК України, а також в осіб, зацікавлених в уникненні притягнення до кримінальної відповідальності такої особи, актуалізується як об'єкт впливу досудове розслідування та його результати. Такий вплив за найбільш розповсюдженою класифікацією форм протидії досудовому розслідуванню може бути внутрішнім, таким що виходить від суб'єктів та інших учасників досудового розслідування, та зовнішнім – від осіб, які не беруть участь у розслідуванні [86, с. 318].

Для визначення особливостей такого впливу та його дієвості необхідно розглядати досудове розслідування як систему пов'язаних між собою в різних, обумовлених вчиненням кримінальним правопорушенням та слідчою ситуацією, комбінаціях процесуальних дій та рішень суб'єктів кримінального провадження, спрямованих на одержання достовірних знань про обставини події цього кримінального правопорушення та осіб, причетних до його вчинення. Результатом досудового розслідування є система достовірних фактичних даних, одержаних в допустимий кримінальним процесуальним законом спосіб, та обґрунтоване ними підсумкове законне процесуальне рішення, яким завершується досудове розслідування. Саме таке структурування об'єкту протидії

розслідуванню з моменту початку кримінального провадження дозволяє формувати як уявлення загально теоретичного рівня щодо закономірностей механізму протидії розслідуванню під час здійснення досудового розслідування, так і на рівні особливостей розслідування окремих різновидів кримінальних правопорушень.

Звертаючись до наукових розвідок особливостей досудового розслідування порушень правил безпеки дорожнього руху питання протидії розслідуванню або взагалі не висвітлюється [35; 28] або ми знаходимо лише окремі вказівки на те, що протидія розслідуванню може супроводжувати процес розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 286 КК України.

С. І. Ольховенко в дисертації, присвяченій методиці розслідування залишення в небезпеці потерпілого внаслідок ДТП, локально, щодо даної категорії кримінальних правопорушень зазначив, що основним способом протидії їх розслідуванню є повідомлення неправдивих показань або відмова у їх даванні [64, с. 141].

Здійснюючи наукову розвідку особливостей предмету та процесу доказування при розслідуванні кримінальних правопорушень про ДТП О. І. Антіпова вказала на те, що з метою подолання протидії розслідуванню під час проведення слідчих дій слід активно використовувати технічні засоби, зокрема, аудіо- та відеозапис, які дозволяють фіксувати поведінкові реакції допитуваних, а також сприяють наданню ними правдивих показань, викликають небажання змінювати або відмовлятися від них в подальшому [4, с. 154].

В роботі Г. С. Стаскевич, присвяченій розслідуванню кримінальних правопорушень, пов'язаних з ДТП, взагалі тільки в додатку з узагальненням результатів анкетування слідчих протидія розслідуванню зазначена в числі чинників, що негативно впливають на розслідування таких злочинів [82, с. 214].

В дисертації В. Ю. Крупей, присвяченій розслідуванню правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, лише зазначається, що протидія розслідуванню таких

кримінальних правопорушень входить до числа суб'єктивних чинників, які впливають на формування слідчої ситуації [46, с. 123 – 124].

В роботі А. О. Чичиркіна з питань взаємодії слідчого з експертними підрозділами під час розслідування порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту тільки зазначається в якості одного з напрямів використання висновків судових експертиз – для подолання протидії розслідуванню шляхом ознайомлення допитуваного з результатами експертизи, постановки питань на підставі висновків експертизи, наведення аргументів, які ґрунтуються на таких висновках [99, с. 132, 134].

У порівнянні з наведеними вище науковцями П. П. Луцюк, працюючи над методичними рекомендаціями з розслідування порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації автотранспортних засобів, більше, але недостатньо, уваги приділив протидії розслідуванню таких кримінальних правопорушень відмічаючи реальність існування окремих проявів протидії, описуючи окремі способи приховування цих злочинів та давання неправдивих показань [56, с. 54, 66 – 69, 144].

З початком досудового розслідування навколо нього та його потенційно негативного для особи, яка вчинила порушення правил безпеки дорожнього руху, результату розгортаються дії суб'єктів протидії.

Перед розкриттям потенціалу кожного із суб'єктів протидії розслідуванню вважаємо за необхідне зазначити, що П. П. Луцюк чи не єдиний хто виділив різновиди суб'єктів протидії розслідуванню порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації автотранспортних засобів. Так, він констатував, що протидія розслідуванню в переважній більшості випадків є:

- з боку запідозрених осіб (підозрюваних, обвинувачених) – 73,6%;
- з боку керівництва організацій (насамперед автотранспортних підприємств та підприємств-постачальників), не зацікавлених у проведенні розслідування – 17%;
- з боку керівництва органу розслідування або безпосереднього керівництва – 7,5%;

- з боку колег по роботі – 1,9%;
- з боку колишніх співробітників правоохоронних органів – 5,7%;
- з боку посадових осіб інших державних та недержавних структур (прокуратури, суду, адвокатів та ін.) – 43,4% [56, с. 204].

Ця класифікація безумовно заслуговує на увагу наукової громадськості. Вона дає загальне уявлення про варіації суб'єктів протидії розслідуванню, які можуть бути у кримінальних провадженнях по ст. 286 КК України. Однак, на нашу думку, брати її за основу не можна, через те, що її автор припустився ряду логічних помилок:

1) об'єднав у одну класифікаційну групу різних за потенціалом суб'єктів протидії. Мова йде про групу суб'єктів – посадових осіб інших державних та недержавних структур (прокуратури, суду, адвокатів та ін.). Очевидно, що прокурори та судді за можливостями протидії розслідуванню не можуть бути прирівняні до адвокатів;

2) виділив суб'єктів протидії розслідуванню, зацікавленість яких в уникненні кримінальної відповідальності злочинця важко визначити, – це колишні співробітники правоохоронних органів;

3) визначення як суб'єктів протидії керівництва автотранспортних організацій та колег по роботі, які потенційно можуть виступати у кримінальному провадженні як свідки щодо обставин, які передували події кримінального правопорушення і вплинули на її виникнення.

Узагальнення результатів опитування слідчих, які розслідували злочини, передбачені ст. 286 КК України, під час якого було поставлене питання щодо визначення на підставі власного досвіду суб'єктів протидії розслідуванню дозволяє виділити таких наступних типових суб'єктів протидії:

- особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, передбачене ст. 286 КК України – 89%;
- близькі, родичі особи, яка вчинила кримінальне правопорушення – 61%;
- інші особи, матеріально зацікавлені в уникненні кримінальної відповідальності винним (особи, які працюють в підпорядкуванні в особи, яка

вчинила кримінальне правопорушення, або у суб'єкті господарювання, власником, співвласником якого є така особа, найняті для реалізації протидії розслідуванню певним способом) – 2%;

- захисник підозрюваного – 46%;

- свідки, яким відомі обставини вчинення порушення прави безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту – 65%;

- корумповані службові особи, які можуть вчинити вплив на слідчого, прокурора процесуального керівника – 24%;

- судові експерти, які проводять судову експертизу у кримінальному провадженні – 2%;

- слідчий, який здійснює кримінальне провадження – 4%;

- прокурор процесуальний керівник у кримінальному провадженні – 35% [86, с. 320; 90, с. 238].

Вивчення робіт криміналістів, які присвятили свою увагу криміналістичній характеристиці суб'єктів протидії розслідуванню, призводить до формування системи критеріїв за якими має збиратися та узагальнюватися інформація про таких суб'єктів для забезпечення формування уявлень про їх потенціал при протидії розслідуванню порушень правил безпеки дорожнього руху:

- по-перше, мотиваційна основа дій суб'єкта протидії розслідуванню;

- по-друге, характер взаємозв'язку суб'єкта протидії з процесом досудового розслідування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 286 КК України;

- по-третє, наявні в суб'єкта протидії можливості щодо впливу на хід та результати досудового розслідування.

Поняттям особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, передбачене ст. 286 КК України, охоплюється всі варіанти статусів, в яких може бути злочинець з моменту початку кримінального провадження до його завершення, а саме:

- процесуальний статус такої особи є невизначеним;

- особа є підозрюваною у кримінальному провадженні [85, с. 320].

Для таких осіб уникнення кримінальної відповідальності є ключовим мотивом їх дій. Такий мотив або установка виділяється більшістю дослідників, які вивчали протидію розслідуванню. Більш детальніше в аспекті мотиваційної основи дій суб'єктів протидії на рівні потреби безпеки – мотиву – поведінкової установки (перешкоджання розслідуванню в групі осіб чи одноособово, насильницькими та не насильницькими способами) досліджуючи протидію з боку організованих злочинних формувань або їх окремих членів писали В. К. Лисиченко та Р. М. Шехавцов [52, с. 92 – 101]. Але вибір способів протидії, до яких можуть вдатися особи, які вчинили кримінальне правопорушення, залежать не тільки від психологічної складової, а від комбінації цілого комплексу чинників – біологічного, соціального та ситуаційного характеру. І. А. Нестерова та О. В. Софілканич вірно зазначають, що ознакою злочинця є особливості його інтелектуальної і емоційно-вольової сфер, характеру, темпераменту, спрямованості, орієнтацій, типових реакцій у поведінці, мотивацій його правомірних і протиправних діянь та ін. [63, с. 364]

Біологічні чинники пов'язані з інтелектуальним розвитком людини, її темпераментом та зовнішніми рисами. Комбінація рівня інтелекту та типу темпераменту, який є в протидіючої особи, визначає різну здатність людини до сприйняття, обробки та перетворення даних про подію кримінального правопорушення, швидкість її реакції на зміну ситуації в процесі застосування того чи іншого способу протидії розслідуванню, а також різний ступінь інтенсивності впливу на інших осіб в процесі протидії. Так, сангвініки є енергійними, комунікабельними та швидко входять у соціальні контакти, є надзвичайно адаптивними. Меланхоліки з одного боку є емоційно чутливими та схильними до внутрішніх переживань, що можуть уповільнити їх реакції на ситуацію, що має місце у зв'язку із вчиненим ними кримінальним правопорушенням та його наслідками. Але з іншого боку притаманна їм креативність, уважність до деталей та творчість, можуть призвести до формування максимально узгоджених між собою та деталізованих недостовірних даних про обставини, які передували, мали місце під час ДТП та після неї. Флегматики з їх

внутрішнім спокоєм, емоційною стійкістю схильні до виваженого аналізу ситуації та прийняття на підставі нього логічних рішень. Високий рівень емоційності холериків, поєднаний зі спрямованістю на досягнення поставлених перед ними цілей, може призводити до інтенсивного, комплексного впливу на носії інформації, яка має значення для кримінального провадження [86, с. 320-321].

Психологічні чинники протидії розслідуванню з боку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, – це не тільки про мотивацію, хоча вона і відіграє вкрай важливу роль тригеру поведінкових реакцій особи. Це про поведінковий досвід такої особи. Порушення правил безпеки дорожнього руху, передбачені ст. 286 КК України, відносяться до тої категорії кримінальних правопорушень, які можуть вчиняти особи з різним життєвим (не тільки кримінальним) досвідом, рівнем та складністю процесів мислення, включаючи структуру сприйняття, міркування та прийняття рішень. Не слід упускати і вольові якості особи. Комбінація різних рівнів волі та інтелекту може впливати не тільки на вибір та застосування певного способу чи способів протидії розслідуванню, а й на припинення такої протидії. При чому, як показує досвід, комбінація рівня інтелекту вище середнього з високим рівнем вольових якостей можуть забезпечити готування та реалізацію особою способів протидії, результати застосування яких можуть суттєво ускладнити встановлення достовірних даних про обставини ДТП (наприклад, шляхом комбінації достовірних та недостовірних даних про подію, що відбулася та її учасників). А найскладніше з припиненням протидії, коли особа має низький рівень інтелекту та високий рівень вольових якостей. Така комбінація зумовлює те, що особа є закритою від психологічного (логічного, емоційного) впливу з метою переконати її відмовитися від протидії розслідуванню [86, с. 321].

Не менш важливими для визначення потенціалу протидії розслідуванню є соціальні чинники – соціальні норми, які є базовими у визначенні поведінки особи, та її соціально-економічний статус.

В контексті протидії розслідуванню мова йде як про норми моралі, так і правові норми. Перша група норм визначає межі поведінки людини в ситуації

протиставлення потенційного негативного для неї наслідку (притягнення до кримінальної відповідальності), засобів не допущення настання такого наслідку та результатів їх застосування і притягненням особи до кримінальної відповідальності за вчинене нею кримінальне правопорушення.

Соціально-економічний статус особи складається з соціальних зв'язків особи, її положення в суспільстві, матеріальних статків. Як показує слідча практика ця група чинників може грати значну роль у визначенні форм та конкретних способів протидії розслідуванню. І не завжди інтенсивна комплексна протидія розслідуванню із залученням корумпованих представників органів державної влади, в тому числі правоохоронних, судових, місцевого самоврядування може мати місце по фактам вчинення порушення правил безпеки дорожнього руху матеріально забезпеченим громадянином. Така протидія може мати місце і при вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 286 КК України, пересічною особою, яка може мати соціальні зв'язки з особами, які можуть вчинити владний вплив на осіб, які здійснюють досудове розслідування [86, с. 321].

Досвід розслідування порушень правил безпеки дорожнього руху показує, що серед осіб, які вчиняють такі кримінальні правопорушення, як окремі категорії необхідно виділяти громадян України (ними були у 94% випадках з вивчених кримінальних проваджень) та іноземці (у 6% вивчених кримінальних проваджень).

Узагальнення слідчої практики розслідування порушень правил безпеки дорожнього руху в контексті визначення взаємозв'язку статусу громадянина України та протидії розслідуванню з його боку призводить до визначення наявності кореляції статусу особи з протидією розслідуванню з її боку. Найбільший коефіцієнт кореляції (0,8) між цими фактами мають випадки вчинення ДТП особами, які мають спеціальний правовий статус, а саме, Народні депутати України, судді, прокурори, адвокати. При чому, такі особи у протидії розслідуванню намагаються використовувати не тільки свої зв'язки в правоохоронних органах. На інтенсивність здійснення процесуальних дій

впливають правові гарантії їхньої діяльності, передбачені відповідними законами. Слідчому обов'язково необхідно їх враховувати під час організації та проведення процесуальних дій за участі таких осіб, тому що не дотримання окремих гарантій може мати наслідком визнання протоколів процесуальних дій джерелами недопустимих доказів у кримінальному провадженні.

Окрему позицію серед підгрупи суб'єктів протидії розслідуванню, яка розглядається, є громадяни України, які є працівниками дипломатичного представництва, консульської установи та були за кермом транспортного засобу під час вчинення ними ДТП, який належить дипломатичній або консульській установі та має відповідну державну реєстрацію. Специфічність цьому суб'єкту протидії додає сам транспортний засіб, щодо якого є обмеження у огляді та подальшому вилученні, визначені ч. 3 ст. 22 Віденської конвенції про дипломатичні відносини, прийнятої 18 квітня 1961 року в Організації Об'єднаних Націй, та ч. 4 ст. 31 Віденської конвенції про консульські зносини, прийнятої 24 квітня 1963 року в Організації Об'єднаних Націй. Громадянин України, який як водій є членом обслуговуючого персоналу дипломатичного представництва або консульської установи, може повідомити своїм керівникам недостовірні відомості щодо обставин події під впливом чого вони можуть не надати дозвіл на огляд та вилучення транспортного засобу, а це виключить в подальшому проведення важливих для встановлення обставин події судових експертиз (автотехнічної, транспортно-трасологічної, дорожньо-технічної, медико-криміналістичної, молекулярно-генетичної, тощо) [86, с. 322].

Під іноземцями в міжнародному праві розуміють осіб, які знаходяться на території певної держави і мають громадянство іншої держави або не мають громадянства взагалі. У свою чергу в числі іноземців можуть бути особи, які мають дипломатичний імунітет.

У всіх випадках вчинення ДТП іноземцем слідчий має з'ясовувати його статус і окремо враховувати те, що до захисту його прав може приєднатися представник дипломатичного представництва або консульської установи. Статус (соціальний, спеціальний правовий, тощо) такої особи в державі, громадянином

якої він є, може обумовити дії щодо перешкоджання розслідуванню під політичним впливом з боку представників органів державної влади іншої держави. У зв'язку із цим на спеціальних правових статусах іноземців слід зупинитися детальніше.

Наявність спеціального правового статусу в іноземця відповідно до наказу Міністерства закордонних справ України №11 від 13.01.2003 Про затвердження Положення про акредитацію співробітників дипломатичних і консульських установ іноземних держав, міжнародних організацій та їхніх представництв, інших іноземних організацій посвідчується акредитаційними картками серій «Д», «К», «С», «А».

Так, в цьому положенні визначено, що акредитаційна картка серії «Д» видається: членам дипломатичного персоналу посольств іноземних держав; послам іноземних держав за сумісництвом; військовим аташе іноземних держав за сумісництвом; представникам торговельно–економічних місій іноземних держав в Україні за сумісництвом; працівникам міжнародних організацій та їхніх представництв; членам сімей співробітників посольств, міжнародних організацій та їхніх представництв, інших іноземних організацій з резиденцією в Україні, а саме, дружині, чоловікові, неповнолітнім дітям віком від 7 до 18 років, які проживають разом з ними; повнолітнім неодруженим дочкам, які проживають разом з дипломатичними співробітниками і перебувають на їхньому утриманні, та синам, за умови надання ними підтвердження про очну форму їхнього навчання в Україні, а також неодруженим повнолітнім дітям, які мають вади у фізичному або розумовому розвитку; дружинам послів іноземних держав в Україні за сумісництвом.

Акредитаційні картки серії «К» оформляють: штатним консульським посадовим особам генеральних консульств, консульств, віце–консульств та консульських агентств (установи) іноземних держав; членам сімей штатних консульських посадових осіб консульських установ іноземних держав; почесним консульським посадовим особам.

Акредитаційні картки серії «С» оформлюють: членам адміністративно–технічного персоналу посольств; консульським службовцям консульських установ іноземних держав; працівникам міжнародних організацій, їхніх представництв; працівникам інших іноземних організацій, якщо це передбачено міжнародними договорами України.

Акредитаційні картки серії «А» оформлюються: працівникам організацій, що забезпечують реалізацію програм і проектів міжнародної технічної допомоги, та членам їхніх сімей, зареєстрованих згідно з Порядком залучення, використання та моніторингу міжнародної технічної допомоги, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 15 лютого 2002 року № 153.

Зазначимо, що в кожному випадку пред'явлення особою відповідної акредитаційної картки слідчий має перевірити шляхом звернення до Міністерства закордонних справ України перебування такої особи на дипломатичному, консульському обліку та наявність в неї відповідного спеціального правового статусу.

Складність здійснення досудового розслідування щодо осіб, які мають дипломатичний імунітет полягає в тому, що відповідно до ч. 2 ст. 6 КПК України досудове розслідування щодо такої особи, може здійснюватися за правилами КПК України лише за згодою такої особи або за згодою компетентного органу держави (міжнародної організації), яку представляє така особа. Практиці досудового розслідування відомі ситуації ігнорування звернень органів досудового розслідування, прокуратури про надання згоди на здійснення процесуальних дій щодо осіб, які мають дипломатичний імунітет, і які вчинили кримінальне правопорушення, передбачене ст. 286 КК України, а також не надання згоди на вилучення для проведення детального огляду та проведення автотехнічної, транспортно-трасологічної експертизи транспортного засобу, який належить дипломатичному представництву, консульській установі.

При такій недоброчесній позиції керівництва дипломатичного представництва, консульської установи єдиний варіант – це здійснити максимально можливий обсяг процесуальних дій у кримінальному провадженні

без участі особи, яка вчинила ДТП, дослідження транспортного засобу і скерувати таке кримінальне провадження в порядку перейняття до компетентного органу іноземної держави, громадянином якої є така особа.

Окрему категорію осіб складають правопорушники, які є громадянами України, але вчинили кримінально каране порушення правил безпеки дорожнього руху за кордоном в країні, у якій вони перебували, маючи дипломатичний імунітет і провадження щодо яких у порядку перейняття було передано до уповноважених правоохоронних органів нашої держави. Такі особи мають вагомий соціальний статус, який може спрацювати та обумовити чинення впливу на слідчого, прокурора процесуального керівника з метою примусу їх до прийняття процесуальних рішень, що забезпечать не притягнення правопорушника до кримінальної відповідальності [86, с. 322].

Часові проміжки, протягом яких особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, передбачений ст. 286 КК України, може не набувати процесуального статусу підозрюваного можуть бути різні. Як правило, це може бути обумовлене тим, що для достатності підстав повідомлення такій особі про підозру є потреба у наявності висновку судової експертизи (автотехнічної, транспортно-трасологічної, дорожньо-технічної, медико-криміналістичної, молекулярно-генетичної, тощо). З огляду на положення п. 1 ч. 3 ст. 87 КПК України, якими визначається недопустимість доказів, одержаних з показань свідка, який надалі був визнаний підозрюваним у цьому кримінальному провадженні, такі особи не можуть бути допитані і відповідно використати для протидії розслідуванню давання неправдивих показань для того щоб ускладнити їх перевіркою процес розслідування порушення правил безпеки дорожнього руху.

За таких умов в цей проміжок особа, яка вчинила порушення правил безпеки дорожнього руху, може чинити протидію комбінуючи безпосереднє та опосередковане втручання в результати розслідування. Безпосередній вплив відбувається шляхом впливу на джерела фактичних даних про обставини події кримінального правопорушення, а саме, на свідків. Вивчення матеріалів кримінальних проваджень дає підстави для висновку, що характерним для

розслідування є підкуп свідків, потерпілих. Жодного випадку схиляння шляхом погроз здійснити фізичний вплив чи знищити майно свідків, потерпілих до давання неправдивих показань нами встановлено не було. Однак, це не виключає імовірності таких дій, зокрема, у випадках, коли особа, яка вчинила злочин, належить до злочинного середовища, є членом організованого злочинного формування. Опосередкований вплив на результати розслідування з боку особи, яка вчинила ДТП, може відбуватися шляхом:

- впливу на слідчого, прокурора процесуального керівника через знайомих злочинця, які займають керівні посади в правоохоронних органах, інших органах державної влади

- підкупу слідчого, прокурора, процесуального керівника;

- підкупу керівника органу досудового розслідування, правоохоронного органу, прокуратури, для схиляння слідчого, прокурора процесуального керівника, до здійснення дій, спрямованих на забезпечення уникнення кримінальної відповідальності винним;

- підкупу експерта, який проводить судову експертизу (автотехнічну, транспортно-трасологічну, тощо) [86, с. 322 - 323].

З моменту повідомлення про підозру до безпосередньої форми впливу на хід та результати досудового розслідування таких кримінальних правопорушень додається давання неправдивих показань підозрюваним. Особливість структури доказування по таким кримінальним провадженням полягає в тому, що ефективність неправдивих показань як способу протидії розслідуванню прямо залежить від повноти даних про обставини порушення правил безпеки дорожнього руху. У випадках затримання особи після вчинення ДТП та обрання їй запобіжного заходу тримання під вартою протидія розслідуванню може реалізовуватися через близьких, родичів особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, або інших осіб, матеріально зацікавлених в уникненні кримінальної відповідальності винним. Така категорія осіб, як свідчить узагальнення слідчої практики, може діяти як самотійно через обмеженість можливості спілкування із підозрюваним (така поведінка є характерною для

близьких, родичів такої особи), так і за вказівками підозрюваного. Характерними способами протидії для таких осіб є підкуп слідчого, прокурора процесуального керівника у кримінальному провадженні, судового експерта, осіб для давання ними неправдивих показань. В одиничних випадках може мати місце психічний чи фізичний вплив на таких осіб.

Особами, які можуть дати неправдиві показання як свідки та вплинути в такий спосіб на хід та результати розслідування кримінального провадження по ст. 286 КК України, можуть бути особи, які були разом із правопорушником у транспортному засобі або бачили обставини, які мали місце перед, під час та після ДТП. Мотиваційна основа дій таких осіб може бути обумовлена різними чинниками – наявністю близьких чи родинних стосунків з особою, яка вчинила ДТП, пропозицією надати матеріальну чи іншу вигоду за давання неправдивих показань. Предметом неправдивих показань можуть бути різні обставини – факт перебування правопорушника за кермом в момент вчинення ним ДТП, окремі складові дорожньої обстановки та дії інших учасників дорожнього руху.

Слідча практика свідчить, що оптимальним для подолання такої протидії розслідуванню є визначення слідчим, що давання свідком неправдивих показань є компонентом узгоджених дій цієї особи з особою, на користь якої даються такі показання, або має місце відмова в даванні показань. Неправдиві показання можна розділити на дві категорії: 1) які містять повністю недостовірні дані; 2) які містять як достовірні, так і не достовірні дані. Остання група неправдивих показань є найбільш складною у виявленні та спростуванні, особливо у ситуаціях, коли свідок порушення правил безпеки дорожнього руху один, або їх декілька.

Недобросовісний захисник підозрюваного є одним з найнебезпечніших суб'єктів протидії розслідуванню порушень правил безпеки дорожнього руху. Особливо той, який спеціалізується на захисті по справах по ст. 286 КК України. Через розуміння алгоритмів доказування у таких кримінальних провадженнях захисник може стати центральною фігурою в організації протидії розслідуванню. Векторами, за якими може організовуватися та здійснюватися протидія розслідуванню захисником, можуть бути:

- підкуп слідчого судді, який буде розглядати клопотання слідчого у кримінальному провадженні, суддів апеляційної інстанції, які будуть розглядати скаргу захисника та підозрюваного на ухвалу слідчого судді;
- підкуп експерта, який проводить судову експертизу що обставин порушення правил безпеки дорожнього руху;
- організація давання неправдивих показань свідками;
- заява клопотань щодо проведення процесуальних дій та оскарження процесуальних рішень у кримінальному провадженні з метою уповільнити або припинити процес притягнення до кримінальної відповідальності винного;
- зрив проведення процесуальної дії з метою уповільнити розслідування [86, с. 323 - 324].

Щодо останнього напрямку протидії, то на ньому вважаємо за необхідне зупинитися детально, через його не достатнє дослідження.

Надання правничої допомоги захисниками є вкрай важливою соціальною функцією адвокатури, право на одержання якої особами визначається ст. 29 Конституції України. Одним з основних засобів реалізації процесуально–правової позиції сторони захисту у кримінальному провадженні є заява клопотань та оскарження процесуальних дій чи рішень. На те що недоброчесні захисники можуть зловживати своїми правами і чинити негативний вплив на кримінальне провадження неодноразово звернув увагу ЄСПЛ. Ключовим для ідентифікації саме протидії розслідуванню з боку захисника є зловживання правом.

ЄСПЛ у рішеннях по справах, зокрема, «S.A.S. проти Франції» (§ 66) [113], «Гафа проти Мальти» (§ 61) [114], зазначає, що зловживання правом може мати місце у будь–якій формі поведінки заявника, яка суперечить меті права на індивідуальну заяву, і перешкоджає належному функціонуванню Суду або належному введенню розгляду перед ним, є зловживанням правом. І хоча ЄСПЛ концентрує увагу на судовому розгляді, але цілком правомірним буде екстраполювати його висновки щодо зловживанням правом стороною захисту і на стадію досудового розслідування, тому що така поведінка нерідко розпочинається ще на цій стадії кримінального провадження.

Критерії визначення зловживання правом розосереджені по ряду рішень ЄСПЛ. Ними є:

- подання заяви, яка містить на усвідомлюваних особою неправдивих фактах з метою ввести в оману Суд («Варбанов проти Болгарії» (§ 36)) [118];
- подання заяви під фальшивою особою («Дріюуфхот проти Нідерландів» (§§ 27–29)) [117];
- фальсифікація документів, надісланих до Суду («Гогітідзе та інші проти Грузії» (§ 77–78)) [115];
- використання особливо образливих, образливих, погрозових чи провокаційних висловлювань – незалежно від того, чи стосується це Уряду–відповідача, його Уповноваженого, органів влади держави відповідача, самого Суду, його суддів, його Секретаріату («Жданов та інші проти Росії» (§ 82–86)) [120]. При чому, недостатньо, щоб мова повинна виходити за межі нормальної, громадянської та законної критики, щоб вважатися образливою («Х та інші проти Болгарії» (§ 146)) [119];
- неодноразове подання до Суду заяви, яка є явно необґрунтованою, подібною до заяви, поданої ним у минулому, яка вже була визнана неприйнятною («М. проти Сполученого Королівства») [116];
- подання заяви явно без будь-якої реальної мети, яка не має відношення до об'єктивних законних інтересів заявника («Бак проти Німеччини» (§ 47)) [112].

Ці критерії мають виступати орієнтиром для слідчого, прокурора, слідчого судді при оцінці клопотань, скарг сторони захисту на предмет наявності або відсутності в них ознак зловживання правом і відповідно ознак протидії розслідуванню.

Вивчення слідчої практики розслідування кримінальних правопорушень по ст. 286 КК України свідчить, що захисники можуть протидіяти шляхом зловживання правом у формі:

- подання клопотань щодо проведення слідчих (розшукових) дій, які ґрунтуються на неправдивих даних, з метою як мінімум уповільнення розслідування, а як максимум його закриття. В основному мета таких клопотань

– добитися призначення повторних, додаткових судових експертиз чи нових судових експертиз, висновки яких можуть стати підставою для припинення кримінального переслідування особи, яка вчинила кримінальне правопорушення;

– звернення зі скаргами, які не містять правдивих відомостей, на дії чи бездіяльність слідчого з метою усунення його від здійснення досудового розслідування та добитися передавання кримінального провадження до іншого слідчого, який може бути менш кваліфікованим у розслідуванні кримінальних правопорушень, передбачених ст. 286 КК України;

– неодноразове подання однотипних клопотань, відмови слідчого у задоволенні яких використовуються з метою подання на нього скарги щодо упередженості для усунення його від досудового розслідування;

– повідомлення в засобах масової інформації недостовірних даних про зловживання слідчого, порушення ним процесуальних прав підозрюваного, інших учасників кримінального провадження, з метою надання резонансу у суспільстві кримінальному провадженню і через це тиснути на слідчого, прокурора, їхніх керівників для уповільнення розслідування або закриття кримінального провадження.

Як приклад зловживання стороною захисту процесуальним правом можна навести в цілому однотипні ситуації, які мали місце у кримінальних провадженнях №12014090220000230 та № 12015030000000339, в яких в кінцевому рахунку колегії Касаційного кримінального суду Верховного Суду констатували, що неодноразово заявлені захисниками клопотання, щодо визнання протоколу слідчого експерименту і висновків, проведених на його підставі судових експертиз недопустимим доказом у кримінальному провадженні не дивлячись на те, що порушень під час його здійснення не було, були безпідставними [71; 72].

Зрив проведення процесуальної дії захисником по даній категорії кримінальних проваджень також може бути доволі ефективним способом протидії розслідуванню. Як правило, об'єктом таких дій може виступати слідчий експеримент. При чому, протидія проведення цієї слідчої дії може відбуватися саме у випадках, коли відбувається перевірка версії сторони обвинувачення і для

цього є потреба у наявності під час проведення слідчого експерименту стану дорожнього покриття, погодних умов, часу доби, дорожньої обстановки, які були на момент ДТП [46, с. 187]. Організація та проведення таких слідчих експериментів є складною та кропіткою роботою і слідчий має дотримуватися методичних рекомендацій щодо їх проведення, що є однозначною запорукою успішності їх проведення [24, с. 96]. Зрив проведення слідчого експерименту стороною захисту може бути як в далеко не завжди ефективній формі – відмови від підпису протоколу захисником, так і в більш ефективних – не явка захисника на місце проведення слідчого експерименту, створенні ситуації, коли слідчий зробить помилку в проведенні слідчої дії, яку можна буде використати на свою користь. Такими помилками, які можуть суттєво вплинути на результати розслідування і стати на перешкоді одержання фактичних даних про подію, що сталася, є відновлення за клопотанням сторони захисту компонентів механізму ДТП тільки за словами особи, яка її спричинила. Наприклад, видимість пішохода в умовах темного часу доби чи в умовах зливи, снігопаду, тощо. Як вірно зазначають А. М. Шабадей, С. О. Шевцов та К. В. Дубонос, проведення слідчих експериментів за словами особи, винної у дорожньо-транспортній пригоді, може призвести до хибних висновків судової експертизи. Слідчий експеримент має забезпечувати одержання об'єктивних даних про окремі обставини події ДТП [24, с. 96].

Небезпеку для встановлення обставин події ДТП становить вплив на прийняття процесуальних рішень слідчим, прокурором з боку корумпованих службових осіб. Їх можна розділити на дві групи за ознакою можливості чинити безпосередній вплив на слідчого, прокурора з використанням службового становища.

Першу, складають керівники слідчих підрозділів, прокуратури, які використовуючи владні повноваження можуть чинити безпосередній вплив на результати розслідування, даванням незаконних вказівок щодо здійснення процесуальних дій чи прийняття процесуальних рішень у кримінальному провадженні. У випадках, коли слідчий, прокурор відмовляються виконувати такі

вказівки, ними може бути здійснена заміна слідчого, прокурора процесуального керівника на тих, які такі вказівки виконають.

Другу – службові особи органів державної влади, місцевого самоврядування, які використовуючи свій вплив можуть звертатися з проханнями до керівників органів досудового розслідування, прокуратури щодо прийняття процесуальних рішень, спрямованих на припинення кримінального переслідування особи, яка вчинила ДТП.

Схиляння слідчого, прокурора процесуального керівника такими службовими особами до вчинення незаконних процесуальних дій, рішень може відбуватися не тільки під впливом владного, соціального становища службової особи. Вони також можуть пропонувати неправомірну вигоду за такі дії слідчому, прокурору та їх керівникам.

Через те, що одне з ключових місць в системі доказів у кримінальних провадженнях по ст. 286 КК України займають судові експертизи, судові експерти, які проводять судову експертизу у кримінальному провадженні, у випадках залучення їх до протидії розслідуванню можуть чинити суттєвий вплив на результати розслідування. Особливо це стосується експертів, які проводять автотехнічну та транспортно-трасологічну експертизу. Надання неправомірної вигоди є основним засобом схиляння судових експертів до протидії розслідуванню. Завідомо неправдивий висновок експерта представляє небезпеку для результатів розслідування обставин ДТП через те, що слідчі, прокурори схильні покладатися на спеціальні знання експертів і довіряти рівню їхньої кваліфікації. Такий стереотип може вплинути на те, що неправдивий висновок може не бути підданий критичній оцінці, не буде ініційоване призначення повторної судової експертизи і відповідно буде прийняте незаконне та необґрунтоване процесуальне рішення про припинення кримінального переслідування особи, яка винна у вчиненні ДТП [86, с. 324].

За нашими оцінками слідчий, який спеціалізується на розслідуванні кримінальних правопорушень, передбачених ст. 286 КК України, є найбільш небезпечним суб'єктом протидії розслідуванню. Якщо особам, зацікавленим у

результатах розслідування вдається вплинути на слідчого з моменту початку досудового розслідування, то у матеріалах кримінального провадження дані про подію, що сталася, можуть бути спотворені або можуть бути умисно створені прогалини у даних про ДТП. Наш особистий досвід свідчить, що у таких випадках при передаванні кримінального провадження добросовісному слідчому вкрай важко, а інколи неможливо, встановити дані в достатньому обсязі для доведення вини особи у вчиненні кримінального правопорушення. На це, зокрема, може й бути розрахунок суб'єктів протидії розслідуванню. Особливо у ситуаціях, коли злочин спричинив суспільний резонанс і слідчий, прокурор, їх керівники, які залучені до протидії розслідуванню, не хочуть ризикувати бути звинуваченими у не притягненні до кримінальної відповідальності винного.

Прокурор процесуальний керівник може протидіяти розслідуванню шляхом давання незаконних вказівок, спрямованих на формування підґрунтя при їх виконанні для прийняття незаконних процесуальних рішень у кримінальному провадженні. Однак, він повністю залежить від слідчого, який може як погодитися з ними, так і навпаки. У випадках не виконання слідчим незаконних вказівок прокурора він може вдатися до звернення до керівника органу досудового розслідування з метою впливу на нього для примушення за його участі слідчого до здійснення процесуальних дій, прийняття процесуальних рішень, які потрібні для обґрунтування припинення кримінального переслідування винного, або для підшукування іншого слідчого, який виконає незаконні та необґрунтовані вказівки прокурора [86, с. 323 – 324].

Як видно з наведеного матеріалу джерелом протидії розслідуванню порушень правил безпеки дорожнього руху може бути не одна особа, а група осіб, які можуть керуватися різними мотивами, але діяти спільно, переслідуючи спільну для них мету – не допустити або припинити кримінальне переслідування особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, передбачене ст. 286 КК України. І в окремих випадках така група осіб може діяти як єдиний суб'єкт протидії розслідуванню такого злочину, змінювати стратегію та тактику протидії,

залучати до неї нових осіб в залежності від слідчої ситуації у кримінальному провадженні.

Висновки до розділу 1

1. Узагальнення наукового доробку криміналістичного вчення про протидію розслідуванню та його співставлення з проведеними узагальненнями слідчої практики, а також змінами у вітчизняному кримінальному законодавстві призводять до потреби здійснити заміну в науковому обігу терміну «протидія розслідуванню злочинів» та «протидія розслідуванню кримінальних правопорушень». Остання категорія забезпечить охоплення всіх явищ протидії як розслідуванню злочинів, так і кримінальних проступків.

2. У вітчизняній теорії криміналістики вивчення протидії розслідуванню кримінальних правопорушень, форм її прояву відбувається на двох рівнях – на загально-теоретичному та на рівні наукової розвідки особливостей тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій або методики розслідування окремих різновидів кримінальних правопорушень. На кожному з цих рівнів у різний час були одержані значимі для становлення та розвитку криміналістичного вчення про протидію розслідуванню кримінальних правопорушень дані. Дослідження протидії розслідуванню порушень правил безпеки дорожнього руху та особливостей її подолання, яке раніше у вітчизняній теорії криміналістики на монографічному рівні не здійснювалося, розглядається як компонент системи зусиль науковців, спрямованих на оптимізацію криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень в умовах чинення йому протидії.

3. Для забезпечення охоплення всього спектру проявів протидії розслідуванню, що можуть мати місце як під час умисних, так і необережних кримінальних правопорушень (до останньої групи відноситься порушення правил безпеки дорожнього руху, передбачене ст. 286 КК України), у її визначенні не має бути вказівок, що вона може бути наперед спланованою, тобто до вчинення кримінального правопорушення.

4. Також потребують корегування підходи до визначення способу кримінального правопорушення, які сформувалися на основі вивчення вчинення умисних злочинів. Для забезпечення охоплення в рамках однієї категорії спосіб кримінального правопорушення як умисного правопорушення, так і з необережності, не треба використовувати у його визначенні вербальні конструкції «злочинний замисел», «досягнення злочинної мети». Такі компоненти відсутні в поведінці особи, яка вчиняє кримінальне правопорушення з необережності.

5. Для забезпечення узагальнення криміналістично значимих ознак протидії розслідуванню окремих різновидів кримінальних правопорушень та вироблення на його підставі наукових рекомендацій з її подолання пропонується запровадити у науковий обіг категорію криміналістична характеристика протидії розслідуванню окремого різновиду кримінального правопорушення. Вона має бути включена як окремий компонент поряд із криміналістичною характеристикою кримінального правопорушення в структуру методики його розслідування.

Основними структурними компонентами криміналістичної характеристики протидії розслідуванню для забезпечення її прикладного значення для розробки алгоритмів розслідування окремого різновиду кримінальних правопорушень пропонується визначити типові: 1) суб'єкти протидії розслідуванню, їх мотиви та типові об'єкти впливу; 2) форми, способи протидії розслідуванню та їх вплив на джерела фактичних даних про обставини події кримінального правопорушення; 3) ознаки застосування певних способів протидії розслідуванню.

Важливим є не просто наведення переліку структурних елементів криміналістичної характеристики протидії розслідуванню окремого різновиду кримінальних правопорушень, а змістовне їх наповнення виходячи із потреби забезпечити інформаційну основу підготовки слідчих до розслідування певного виду кримінального правопорушення в умовах протидії розслідуванню, а також прийняття ними процесуальних та інших рішень у кримінальному провадженні, виходячи з узагальненого досвіду подолання такої протидії.

6. Протидія розслідуванню порушень правил безпеки дорожнього руху може втілюватися у двох формах:

1) приховування слідів ДТП та причетності особи до неї (залишення місця події водієм, який вчинив порушення правил безпеки дорожнього руху, разом з транспортним засобом або без транспортного засобу; переміщення трупа з місця злочину та його приховування; переміщення трупа пасажирів транспортного засобу, яким керував водій, який вчинив порушення правил безпеки дорожнього руху, на місце водія; повідомлення пасажиром транспортного засобу про те, що він був за кермом в момент вчинення порушення правил безпеки дорожнього руху, тощо);

2) вплив на хід та результати досудового розслідування, який може бути внутрішнім та зовнішнім (давання неправдивих показань свідками, підозрюваним; вплив на слідчого, прокурора процесуального керівника через знайомих злочинця, які займають керівні посади в правоохоронних органах, інших органах державної влади; підкуп слідчого, прокурора, процесуального керівника; давання незаконних вказівок, спрямованих на формування підґрунтя для прийняття незаконних процесуальних рішень у кримінальному провадженні, тощо).

Розділ 2. Особливості подолання протидії розслідуванню порушень правил безпеки дорожнього руху

2.1. Типові слідчі ситуації протидії розслідуванню порушень правил безпеки дорожнього руху

Слідча ситуація є категорією криміналістики, запровадження якої у науковий обіг сприяло системній розробці методичних рекомендацій щодо проведення окремих слідчих (розшукових) дій, а також розслідування окремих категорій злочинів на певних його етапах. Перші праці, у яких визначалася ситуаційна залежність дій слідчого, почали з'являтися в середині 50-х років 20-го століття. Як вірно зазначають С. Ф. Денисюк та В. Ю. Шепітько поняття слідчої ситуації в криміналістиці почало викристалізовуватися в результаті використання понять «вихідні дані», «типові випадки», «обставини, що підлягають установленню», «кримінальна ситуація», «ситуація розслідування», «ситуація на місці події» та поступового усвідомлення необхідності запровадження терміну, який дозволив би однозначно визначати обстановку, яка складається на певний момент розслідування злочину [23, с. 79]. До кінця 70-х років, завдяки численним роботам О. М. Васильєва, І. Ф. Герасімова, Л. Я. Драпкіна, О. Н. Колесніченка, В. П. Лаврова, М. О. Селіванова, В. І. Шиканова та багатьох інших науковців сформувалися теоретичні основи вчення про слідчі ситуації, які окреслили рамки дискусійного обговорення питань ситуаційної обумовленості дій слідчого під час досудового розслідування кримінальних правопорушень.

З самого початку вироблення поняття слідча ситуація спектр її визначень був доволі широкий:

– О. Н. Колесніченко та В. О. Коновалова визначали слідчу ситуацію як обстановку (стан) розслідування злочину, яка визначається наявністю (відсутністю) доказової та оперативної інформації про обставини предмета доказування і компоненти криміналістичної характеристики, що зумовлює систему безпосередніх завдань і напрям розслідування;

– В. Є. Корноухов вважав слідчою ситуацією об'єктивно повторюване положення в процесі розслідування, яке обумовлене фактичним даними та визначає процес виявлення, збирання доказів;

– І. Ф. Герасімов визначав слідчу ситуацію як динамічну сукупність таких що склалися інформаційних, доказових, організаційно-технічних, тактичних чинників, що характеризують розслідування, аналіз та оцінка яких впливають на визначення напрямів розслідування, прийняття рішень та вибір способів дій;

– В. І. Шиканов сформував дещо інше бачення слідчих ситуацій, як сукупності даних, які характеризують обстановку, у якій належить діяти слідчому;

– Д. А. Турчин виробив поняття слідчої ситуації як одномоментної криміналістичної характеристики злочину на певному етапі розвитку його розслідування [11, с. 13 – 23; 30, с. 283 – 293; 101, с. 146 – 148]. Стосовно останнього визначення зазначимо, що воно суттєво відрізняється від підходів до формування поняття слідчої ситуації і було піддано справедливій критиці через по суті змішування її з криміналістичною характеристикою злочину, що призвело би до термінологічної плутанини, та нерозуміння його автором функціонального призначення категорії слідча ситуація – забезпечувати в широкому сенсі опис обстановки, яка складається на певний момент розслідування злочину, а не обсяг знань про криміналістичну характеристику злочину, який розслідується.

Сучасні уявлення про слідчу ситуацію розвиваються в контексті досліджень змісту, сутності та процесу розвитку пошуково–пізнавальної діяльності слідчого від початкового її моменту, якому притаманний різний ступінь неповноти знань про обставини події кримінального правопорушення, особу (осіб), які його вчинили, до достовірних знань про них. Це безумовно позитивно вплинуло на інтеграцію категорії слідча ситуація в наукові рекомендації з методики розслідування окремих різновидів кримінальних правопорушень, сприяло підвищенню їх практичного значення.

Так, Г. А. Матусовський запропонував визначати поняття слідчої ситуації в двох аспектах. Перший – для описання внутрішнього стану самого розслідування

на даному етапі. Другий – містить сукупність умов, за яких відбувається в даний момент процес розслідування, і носить певний зовнішній характер [59, с. 167].

В. К. Лисиченко, О. В. Батюк в тому ж контексті звернули увагу на конкретну слідчу ситуацію та описали її як об'єктивну обстановку (сполучення реальних умов), що складається незалежно від свідомості особи, яка провадить розслідування [11, с. 16].

В. А. Журавель стосовно слідчої ситуації в широкому сенсі вказує, що це об'єктивна реальність, яка в результаті її оцінки віддзеркалюється в свідомості слідчого, виступає як один з елементів його пізнавальної діяльності, що направлена на дослідження злочину, як соціального явища. В практичному аспекті, на його думку, перспективу має вузьке розуміння слідчої ситуації як сукупності даних, що характеризують обстановку (стан) розслідування на певному його етапі [30, с. 287 – 288].

Важливе методологічне значення в розвитку уявлень про слідчі ситуації в контексті вироблення рекомендацій з розслідування кримінальних правопорушень в умовах чинення протидії розслідуванню зіграло виокремлення їх через призму різного рівня складності завдань, які можуть виникати перед слідчим в результаті їх оцінки. Н. І. Клименко та В. І. Перкін займаючись розробкою питань організації та проведення тактичних операцій у типових ситуаціях розслідування розбійних нападів одними з перших у вітчизняній криміналістиці запропонували підходити до виділення та описання слідчих ситуацій як проблемного стану розслідування, що склався на певному його етапі, який формують обстановка на момент розслідування та криміналістична інформація, якою володіє слідчий. При чому, вони вірно звернули увагу на те, що у наукових розвідках не можна фіксуватися на слідчих ситуаціях як на статичному, незмінному стані розслідування. Слідчі ситуації можуть бути загальними для розслідування в цілому і окремими – стосовно певних задач розслідування, його етапів, окремих епізодів та слідчих дій. Для вироблення прийнятних для слідчої практики методичних рекомендацій з розслідування окремого різновиду злочину слідчі ситуації початкового, наступного етапів

розслідування мають описуватися в динаміці їх змін в залежності від результатів проведення застосування окремих тактичних прийомів при проведенні певних слідчих дій чи комплексів слідчих дій (тактичних операцій) [33, с. 205].

Протидія розслідуванню є чинником, який однозначно впливає на визначення слідчої ситуації як проблемної. На це справедливо звертається увага науковцями [69, с. 221]. Як зазначили В. К. Лисиченко та Р. М. Шехавцов, спираючись на роботи О. Р. Ратінова в сфері судової психології для слідчих, протидія розслідуванню з позицій цієї галузі знань породжується потенційно закладеним конфліктом між стороною обвинувачення та захисту через різницю в цілях їх діяльності. Цей конфлікт, в залежності від його масштабності (кількості залучених суб'єктів, кількості та характеру вчинюваних ними дій) може бути одним з чинників, що суттєво ускладнюють вирішення пошуково–пізнавальних завдань у кримінальному провадженні [52, с. 172]. При чому, говорячи про проблемні слідчі ситуації вони вказують, що складність розслідуванню кримінального правопорушення додає сукупність умов, що сформувалися на момент її оцінки слідчим. До умов, що формують проблемну слідчу ситуацію в ході досудового розслідування вони віднесли:

1) відсутність чи не достатність відомостей про джерела даних, що мають доказове значення;

2) неможливість скористатися одержаними відомостями про обставини події кримінального правопорушення без розголошення джерел її одержання, які необхідно залишити в таємниці від підозрюваного, щоб не спричинити шкоду кримінальному провадженню та/або поставити під загрозу життя, здоров'я, майно джерела;

3) протидія розслідуванню кримінального правопорушення;

4) відсутність науково-технічних засобів, які необхідні для фіксації доказів при проведенні слідчої дії;

5) відсутність чи брак досвіду у слідчого з розслідування кримінального правопорушення в ситуації, що сформувалася [52, с. 173 – 175].

Слідча ситуація протидії розслідуванню є різновидом проблемних або несприятливих слідчих ситуацій. В літературі наводяться переліки об'єктивних та суб'єктивних чинників, які впливають на формування таких слідчих ситуацій [52, с. 176 – 177; 59, с. 165 – 170; 69, с. 194 – 219]. Але вони носять загальний характер, в них не враховані особливості окремих різновидів кримінальних правопорушень, зокрема, передбачених ст. 286 КК України. І. В. Грицюк вірно зазначає, що окрім загальних питань ситуаційної обумовленості здійснення розслідування при протидії розслідуванню мають розроблятися і особливості формування слідчих ситуацій протидії розслідуванню, що було ним зроблено відносно розслідування злочинів у сфері оподаткування [19, с. 83 – 90]. Ми підтримуємо такий підхід і з урахуванням накопичених в криміналістиці знань про прояви протидії розслідуванню та їх вплив на обстановку, у якій може здійснюватися досудове розслідування, на підставі узагальнення слідчої практики мають описуватися особливості формування слідчих ситуацій протидії розслідуванню порушень правил безпеки дорожнього руху.

В літературі щодо початкового, наступного або завершального етапів розслідування порушень правил безпеки дорожнього руху виділення слідчих ситуацій зорієнтовано на забезпечення опису комбінації умов, які впливають на визначення слідчим завдань, які необхідно вирішити, та комплексу процесуальних та інших дій, які необхідно здійснити, для одержання фактичних даних про обставини події та особу (осіб) винних у її вчиненні.

Класифікація слідчих ситуацій здійснюється за різними підставами.

Так, В. Ю. Крупей виділила типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування, виходячи зі складу учасників ДТП, які є в наявності на момент прибуття на місце події слідчо–оперативної групи:

- 1) досудове розслідування починається при наявності потерпілого, водія і транспортного засобу на місці ДТП (82%);
- 2) досудове розслідування починається за наявності потерпілого (трупа) і транспортного засобу, водій який залишив місце ДТП (6%);

3) досудове розслідування починається за наявності тільки потерпілого на місці ДТП (водій залишив місце події разом з транспортним засобом) (11%);

4) досудове розслідування починається, коли потерпілий поступив до медичного закладу, куди був доставлений водієм автомобіля – учасником ДТП (1%) [46, с. 124 – 125].

В наукових рекомендаціях з розслідування злочинів, передбачених ст. 286 КК України, має місце ще один підхід до виділення різновидів слідчих ситуацій – за ступенем сприятливості умов для одержання доказів. За цією підставою виділяються:

1) сприятливі слідчі ситуації – коли на місці події є водій, транспорт, потерпілий і свідки, тобто зберігаються всі джерела інформації;

2) малосприятлива ситуація. Вона обумовлюється відсутністю на місці події та після здійснення первинних слідчих дій одного або декількох джерел інформації про подію злочину. Наприклад, на місці події є потерпілий і свідки, а водія і транспорту немає, або на місці події є транспорт, потерпілий і свідки, а водій залишив місце пригоди і особа його невідома;

3) несприятлива ситуація – виникає коли на місці події є тільки свідки, немає водія і транспорту, стан потерпілого не дозволяє отримати інформацію про обставини події або на місці події є тільки потерпілий (труп), інших джерел даних немає [78, с. 549; 35, с. 37; 44 , с. 815 – 816].

С. І. Ольховенко виділив типові слідчі ситуації характерні для початкового етапу розслідування злочинів, передбачених ст. 286 КК України, беручи як підстави для класифікації наявність на місці події транспортного засобу та водія, винного у вчиненні ДТП, який ним керував:

- транспортний засіб і водії знаходяться на місці події;
- транспортний засіб на місці події, але водій залишив місце ДТП;
- водій залишив місце ДТП на транспортному засобі;
- на місці ДТП виявлено труп, а транспортний засіб не встановлено [64, с. 67].

Але більший науково–практичний інтерес в контексті нашого дослідження складає опрацювання С. І. Ольховенком слідчих ситуацій, характерних для розслідування ДТП із залишенням в небезпеці потерпілого, тому що такі дії в кінцевому рахунку здійснюються з метою ухилення від кримінальної відповідальності винного. Для таких випадків ним виділені такі слідчі ситуації:

– інформація про залишення в небезпеці потерпілого в результаті ДТП надійшла безпосередньо після вчинення злочину та включає окремі відомості про негативні наслідки та особу водія, який залишив місце події (68,4%). Ця слідча ситуація може мати різновиди – при спробі залишити потерпілого на місці події водія затримано (15,8%) та після вчинення злочину водій залишив місце події, залишивши потерпілого без необхідної допомоги (84,2%);

– інформація про залишення в небезпеці потерпілого в результаті ДТП надійшла значно пізніше вчинення злочину, відомості про особу водія, який його вчинив відсутні (31,6%). Варіативність цієї слідчої ситуації може проявлятися тому, що особа, яка залишила у небезпеці потерпілого на місці ДТП, невідома (32,2%), є окремі відомості про транспортний засіб, на якому було вчинено злочин, після якої потерпілого залишили у небезпеці (51,3%) або відсутні будь–які відомості про транспортний засіб, водій якого вчинив ДТП та залишив потерпілого без допомоги – 16,5% [64, с. 69 – 70].

У вітчизняній літературі тільки О. Д. Осовський здійснював розвідку типових слідчих ситуацій під час протидії розслідуванню злочинів, пов’язаних з порушенням правил дорожнього руху і експлуатації транспортних засобів. В якості таких він виділив:

1) водій, винний у дорожньо-транспортній пригоді, транспортний засіб і потерпілий знаходяться на місці події, або, якщо з якихось причин на місці події їх немає, то є достовірні дані про них та їх місцезнаходження (55%). Виділяючи таку слідчу ситуацію, за умовами якої протидія розслідуванню не вбачається, О. Д. Осовський вказує, що вона може бути оманливою. Деякі ознаки протидії розслідуванню можуть почати проявлятися тільки по закінченню певного часу. У ряді випадків, зазначає О. Д. Осовський, протидія, що здійснюється на цьому етапі

розслідування, відразу носить явний характер і спрямована на затягування строків розслідування;

2) потерпілий знаходиться на місці події, а водій і транспортний засіб відсутні, достовірних відомостей про них немає (34%). Така ситуація за даними О. Д. Осовського характерна для наїзду на людину та зіткнення транспортних засобів, в наслідок якого транспортний засіб, що залишив місце події, отримав незначні ушкодження;

3) на місці вчинення до ДТП окрім водія і транспортного засобу, відсутній потерпілий (труп переміщений з проїзної частини, або потерпілий без свідомості доставлений до медичного закладу і немає відомостей про особу, яка його туди привезла) (11%). Останню слідчу ситуацію О. Д. Осовський визначає як найбільш складну для розслідування [66, с. 399 – 400].

До яких висновків можна дійти, узагальнюючи на прикладі наведеного матеріалу наявні в криміналістиці підходи до виділення типових слідчих ситуацій розслідування злочинів, передбачених ст. 286 КК України? Очевидно, що виділення типових слідчих ситуацій відбувалося в рамках вирішення загального завдання – розкриття особливостей розслідування порушень правил безпеки дорожнього руху, що передбачає виконання операції типізації всього спектру умов, у яких може здійснюватися досудове розслідування цих злочинів. При чому, основна увага в переважній більшості випадків приділялася початковому етапу розслідування порушень правил безпеки дорожнього руху. І це є цілком закономірним, тому для розслідування таких кримінальних правопорушень саме від якісного здійснення початкових процесуальних дій, в першу чергу, огляду місця події, допитів учасників ДТП, проведення судових експертиз – залежить результат розслідування. Але, якщо змінити фокус на визначення особливостей здійснення досудового розслідування порушень правил безпеки дорожнього руху в умовах чинення протидії розслідуванню, то це вимагає, виходячи із накопичених знань про це явище, яке супроводжує досудове розслідування від його початку до завершення, здійснювати пошук його проявів від першочергових дій до прийняття підсумкових процесуальних рішень на стадії досудового розслідування (див.

підрозділ 1.3 дисертації), а не обмежуватися тільки початковим етапом розслідування.

Виходячи з наведеного, з урахуванням мети та завдань дисертаційного дослідження, ми звернемо увагу тільки на слідчі ситуації, одним з чинників формування яких є протидія розслідуванню. Підкреслимо – саме одним з чинників. Важливість такого підходу полягає в тому, що слідча ситуація за загально прийнятою в науці позицією, формується сукупністю об'єктивних та суб'єктивних чинників. Ігнорування цього факту призведе до виділення типових слідчих ситуацій, у описі яких не в повній мірі відображені процеси взаємодії між собою явищ об'єктивного та суб'єктивного характеру, які в кінцевому рахунку можуть обумовити застосування, трансформацію та результати впливу протидії на розслідування порушень правил безпеки дорожнього руху.

То ж визначимо об'єктивні та суб'єктивні умови формування ситуації протидії розслідуванню.

Об'єктивними чинниками слідчих ситуацій протидії розслідуванню є:

– наявні в слідчого фактичні дані та матеріальні об'єкти, які містять відомості про обставини події ДТП та її учасників, їх повнота. Вкрай важливе значення для визначення потенціалу застосування протидії розслідуванню є кількісні та якісні параметри даних про обставини події кримінального правопорушення та осіб, причетних до неї. Ці параметри прямо взаємопов'язані між собою та їх показники в різних комбінаціях можуть чинити як позитивний так і негативний вплив на формування сприятливих чи не сприятливих умов для протидії розслідуванню. Кількісний параметр пов'язаний із положеннями ст. 94 КПК України щодо оцінки доказів (фактичних даних) в сукупності для визначення їх достатності для прийняття процесуальних рішень. Сукупність утворює два чи більше джерела доказів, визначених у ч. 2 ст. 84 КПК України, які містять однакові дані про певну обставину, що підлягає доказуванню у кримінальному провадженні, тобто, такі що не суперечать один одному і через це утворюють неподільну єдність знань про певну складову події кримінального правопорушення. При чому, наявність двох і більше джерел фактичних даних про

обставину події кримінального правопорушення не слід сприймати як однозначно позитивне явище. Питання в якості таких джерел. Якість джерел фактичних даних має два аспекти – кримінальний процесуальний та змістовний. Кримінальний процесуальний полягає в тому, чи дотримана процесуальна форма одержання доказу, тобто чи є він допустимим за вимогами ч. 2 ст. 5, ч. 3 ст. 17, 86, 87, 88, 88–1, 89, 90, ч. 2 ст. 92, ч. 3 ст. 93, 94, 6 ст. 107, ч. 8 ст. 223, ч. 12. ст. 290 КПК України, які містять загальні критерії визнання доказів допустимими/недопустимими, а також вимогам нормативних приписів щодо проведення окремих процесуальних дій, недотримання яких впливає на визнання доказів недопустимими – судової експертизи (ч. 4 ст. 69, ч. 5, 6 ст. 101 КПК України), одержання показань (ч. 4, 7 ст. 95, ч. 2, 5 – 7 ст. 97 КПК України), документів (ч. 5 ст. 99 КПК України), здійснення проникнення до житла чи іншого володіння особи (ч. 1 ст. 233 КПК України), обшуку (ч. 3 ст. 233, абзац третій ч. 3 ст. 236, абзац другий ч. 2 ст. 104 КПК, ч. 10 ст. 236 КПК України), надання міжнародної правової допомоги у кримінальному провадженні (ч. 2 ст. 550, ч. 2 ст. 553, ч. 1 ст. 563, ч. 2 ст. 598 КПК України), дотримання гарантій діяльності при здійсненні кримінального провадження щодо окремої категорії осіб (Народних депутатів України (п. 2 ч. 1, ч. 2 ст. 481, ст. 482–2 КПК України), адвокатів (ст. 22, п. 1–4, 10–13 ч. 1, ч. 2 ст. 23 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», ст. 161, ч. 2 ст. 275, ст. 481, 483 КПК України), суддів, а також присяжних на час здійснення ними правосуддя (ст. 126 Конституції, ст. 49, 52, 64 Закону «Про судоустрій і статус суддів», ч. 3 ст. 31, ст. 58–61 Закону «Про Вищу раду правосуддя», ст. 247, 481, 482 КПК України), суддів Вищого антикорупційного суду, а також присяжного на час виконання ним обов’язків у Вищому антикорупційному суді (ст. 126 Конституції, ст. 49, 52, 64 Закону «Про судоустрій і статус суддів», ч. 3 ст. 31, ст. 58 – 61 Закону «Про Вищу раду правосуддя», ст. 247, 480–1, 481, 482, 482–1 КПК України), суддів Конституційного Суду України (ст. 149 Конституції України, ч. 5 – 7, 9 ст. 24 Закону «Про Конституційний суд», кандидата у Президенти України (ст. 481 КПК України), Уповноваженого Верховної Ради з прав людини (ч. 3 ст. 20 Закону «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», ст. 481

КПК України), голови, іншого члена Рахункової палати, депутата місцевої ради, Генерального прокурора, його заступника, прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, Директора та працівників Національного антикорупційного бюро України, члена Національного агентства з питань запобігання корупції (ст. 481 КПК України). Окрема система гарантій передбачена міжнародними договорами щодо осіб, які мають дипломатичний імунітет в Україні. Наявність спеціального правового статусу в особи, яка вчинила ДТП, має обов'язково враховуватися при проведенні процесуальних дій. Змістовний же аспект полягає у ступені повноти даних про обставини дорожньо-транспортної події кожного джерела доказів та її достовірність чи недостовірність. Достовірність доказу – це його властивість, яка визначається у формі судження суб'єкта доказування, у якому поза розумним сумнівом стверджується повна відповідність даних, які містяться у певному джерелі доказів, реальним фактам та обставинам, що мають значення для кримінального провадження. Таке судження формулюється на підставі оцінки, одержаних та зафіксованих в результаті проведення процесуальної дії, даних на предмет наявності або відсутності внутрішніх, зовнішніх суперечностей з іншими доказами у кримінальному провадженні, неточностей, прогалин та їх змісту [54, с. 197 – 199]. Такий складний алгоритм з'ясування достовірності фактичних даних про обставини кримінального правопорушення обумовлює не однозначність визначення слідчих ситуацій, коли є велика кількість джерел потенційних доказів, як сприятливої. Серед таких джерел можуть бути в різних пропорціях як такі, що містять достовірні, так і недостовірні дані про подію кримінального правопорушення. Наявність останніх, як відомо, є результатом протидії розслідуванню;

– наявність відомостей про результати впливу на матеріальні сліди відображення в обстановці на місці події, який спричинив повну чи часткову втрату таких слідів або їх видозміну. Такий вплив при розслідуванні порушень правил безпеки дорожнього руху може бути в наслідок: погодніх явищ; дій осіб, спрямованих на врятування постраждалих від ДТП, надання їм первинної

медичної допомоги, ліквідацію суспільно–небезпечних наслідків такої пригоди; дій осіб, спрямованих на приховування ДТП, шляхом знищення слідів, зміну обстановки на місці події, приховування трупа потерпілого. Як видно з наведених варіацій впливу на матеріальну обстановку на місці ДТП її видозміна не обов’язково обумовлена чиненням протидії розслідуванню. Негативні обставини, значення яких для виявлення протидії розслідуванню описано нами у підрозділі 1.2., є індикаторами таких видозмін. Ключове – їх правильна інтерпретація. Як правило, якщо в обстановці на місці події були зміни після ДТП в результаті дій, спрямованих на надання допомоги постраждалим, ліквідації загроз для учасників події та інших осіб, які знаходяться поряд, тощо, на місці події є особи, які їх здійснювали і вони є джерелами даних для відновлення обстановки на місці події, яка склалася безпосередньо після завершення ДТП, або яку вони застали на момент прибуття на її місце. В цілому, визначити механізм впливу погодних умов на окремі матеріальні об’єкти та сліди на місці ДТП не представляє значних труднощів. Проблема ж полягає в тому, що у порівнянні з ситуаціями видозмін в наслідок застосування заходів з врятування/надання допомоги постраждалим, ліквідації небезпечних наслідків події, при впливі погодних умов не завжди є джерела даних про первинну матеріальну обстановку на місці події, що ускладнює одержання даних про механізм ДТП, наприклад, коли лід, на якому були сліди гальмування, розтанув до моменту прибуття слідчо оперативної групи, або осипи ґрунту, сліди волочіння, плями рідини, що розлилася, можуть бути розмиті чи взагалі змиті дощем, тощо. І цей природній чинник формування слідчої ситуації може бути використаний суб’єктом протидії в подальшому для пояснення у вигідному для себе аспекті, використовуючи видозмінену впливом погодних явищ слідову картину на місці події, яка була зафіксована в протоколі огляду;

– наявність відомостей про результати впливу на фізичних осіб, що є джерелами даних, які мають доказове значення для кримінального провадження. Виділення впливу на особистісні джерела доказів, як чиннику формування слідчої ситуації протидії розслідуванню, окремо від впливу на матеріальні джерела обумовлена особливостями прояву протидії розслідуванню порушень правил

безпеки дорожнього руху. Нами вже відзначалося у підрозділах 1.2 та 1.3 ця категорія кримінальних правопорушень вчиняється за необережної форми вини, відповідно, правопорушник завжди є обмеженим у часі після вчинення злочину, передбаченому ст. 286 КК України, до моменту його виявлення і найбільш імовірною його реакцією, за наявності наміру спробувати уникнути кримінальної відповідальності та можливості це реалізувати, – є залишення місця події. Вплив на фізичних осіб з метою схилення їх до протидії розслідуванню є характерним для проведення подальших слідчих дій у кримінальному провадженні, коли після первинної оцінки суб'єктом протидії обсягу даних про обставини ДТП, можуть визначатися особи, які можуть своїми показаннями чи іншими діями сприяти уникненню кримінальної відповідальності винного, та форми впливу на них;

– організаційні та матеріально-технічні можливості по дослідженню обстановки місця події та одержання даних про обставини ДТП. Вплив цього чинника на формування обсягу даних про обставини ДТП важко переоцінити. Без використання спеціальних знань неможливо довести вину особи у вчиненні злочину, передбаченого ст. 286 КК України. Компонентами цього чинника виступають – відстань до місця події, наявність у територіальному підрозділі Національної поліції, Державного бюро розслідувань (у випадках вчинення такого злочину службовими особами, наведеними у п. 1, 2 ч. 4 ст. 216 КПК України), до території обслуговування якого входить територія (ділянка автомобільної дороги, вулиці (дороги)), на якій відбулася ДТП, на момент цієї події слідчого, який спеціалізується на розслідуванні злочинів у сфері транспорту, потреба, у зв'язку із складністю ДТП, залучити слідчого відділу розслідування злочинів у сфері транспорту слідчого управління територіального управління Національної поліції, підрозділ криміналістичного забезпечення, пересувну криміналістичну лабораторію слідчого управління. Також до чинників об'єктивного характеру, які впливають в загальному плані на можливості встановлення обставин ДТП, а в приватному – на подолання протидії розслідуванню, відноситься наявність на ділянці дороги, де відбулася ДТП або перед чи за цим місцем, камер відеофіксації швидкості, відеокамер системи «Безпечне місто», відеокамер систем

відеоспостереження, встановлених для контролю території навколо житла чи іншого володіння особи, та відстань до цих відеокамер, відеореєстраторів на транспортних засобах, які стали учасниками ДТП або проїжджали повз безпосередньо перед та під час вчинення ДТП.

Суб'єктивними чинниками слідчої ситуації є:

– властивості суб'єкта протидії розслідуванню. Як було продемонстровано у підрозділі 1.3 дисертації, у кримінальних провадженнях про порушення правил безпеки дорожнього руху суб'єкти протидії розслідуванню можуть діяти як самостійно, так і спільно, за взаємно узгоджуючи свої дії. Ми погоджуємося із В. К. Лисиченком та Р. М. Шехавцовим, що суб'єкт протидії розслідуванню може бути одноосібним та груповим. І у випадках, коли має місце групова протидія розслідуванню такий суб'єкт протидії набуває властивостей, притаманних всім особам, які беруть участь у таких діях [52, с. 176 – 177]. Властивостями, які є визначальними для характеру, інтенсивності, моменту виникнення наміру протидіяти розслідуванню та тривалості його реалізації для таких кримінальних проваджень є індивідуальні риси характеру, життєвий досвід, характер досвіду керування транспортними засобами (професійний водій або водій приватного транспорту, тривалість загальної практики керування транспортними засобами, практики керування саме цим типом транспортних засобів та транспортним засобом, на якому було вчинено ДТП), рівень правових знань та знань щодо особливостей розслідування ДТП;

– спосіб протидії розслідуванню, який застосовується на момент оцінки слідчої ситуації. Щодо застосування способів протидії, то може мати місце як вплив на один об'єкт з боку одного суб'єкта протидії, так і комплексний вплив – декількох суб'єктів протидії на один об'єкт або декілька об'єктів, чи одного суб'єкта протидії на декілька об'єктів;

– професійні та індивідуальні психологічні властивості характеру слідчого (прокурора), який долає протидію, рівень його професійної підготовки, зокрема щодо розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 286 КК України, наявність досвіду з розслідування злочинів в умовах протидії;

– характер взаємин між суб'єктом протидії та слідчим (прокурором) – конфлікт із суворим чи не суворим суперництвом. Найбільші труднощі для подолання протидії розслідуванню має конфлікт зі суворим суперництвом, коли його сторони, чи хоча б одна зі сторін, має психологічний блок щодо сприйняття інформації від іншої. В таких ситуаціях слідчий має обмеження в засобах психологічного та логічного впливу, про які буде йти мова в підрозділі 2.3 дисертації, з метою припинення протидії розслідуванню.

Для виділення типових слідчих ситуацій протидії розслідуванню порушень правил безпеки дорожнього руху важливе методологічне значення має позиція В. М. Плетенця, який вірно зазначає, що протидія розслідуванню може розпочатися до або під час розслідування кримінального правопорушення і вона чинить суттєвий вплив на наявність інформації щодо його події та учасників [69, с. 202]. Відповідно, виділення видів слідчих ситуацій протидії розслідуванню має відбуватися з урахуванням моменту розслідування, у який почала здійснюватися (була виявлена) протидія розслідуванню, та обсягу даних про подію кримінального правопорушення, який потенційно може бути одержаний слідчим як про протидію розслідуванню, так і про подію кримінального правопорушення.

Так, на початковому етапі розслідування порушень правил безпеки дорожнього руху ситуації протидії розслідуванню можуть мати такі прояви:

1) протидія розслідуванню мала місце у формі залишення винуватцем ДТП місця події (82% випадків¹). Ця слідча ситуація містить очевидні ознаки дій особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, спрямовані на уникнення кримінальної відповідальності, що обумовлює окрім проведення початкових слідчих дій, спрямованих на одержання даних про обставини події злочину, передбаченого ст. 286 КК України, застосування відповідних заходів, спрямованих на встановлення даних про особу злочинця та його затримання. Варіаціями цієї слідчої ситуації є:

¹ Відносні величини частоти прояву різновидів типових слідчих ситуацій протидії розслідуванню злочинів, передбачених ст. 286 КК України, наведені від загальної кількості випадків, коли чинилася протидія розслідуванню цим злочинам у вивчених нами кримінальних провадженнях.

– особа на транспортному засобі, на якому була вчинена ДТП, залишила місце події та не вчиняла дії, спрямовані на приховування слідів злочину (84% випадків¹);

– особа, яка вчинила цей злочин, залишила місце ДТП на транспортному засобі перед тим здійснивши дії, спрямовані на приховування слідів злочину (наприклад, приховування трупа, підбирання з проїзної частини фрагментів навісних елементів кузова транспортного засобу та завантаження їх у автомобіль винного, тощо) (4% випадків);

– особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, залишила місце події без транспортного засобу, через пошкодження останнього (12% випадків);

2) протидія розслідуванню мала місце у формі приховування слідів ДТП, особа, яка винна у цій події знаходиться на місці (28% випадків). Ця слідча ситуація також має різновиди:

– приховування слідів ДТП здійснено його винуватцем до приїзду на місце події співробітників поліції (24% випадків). Як правило, такі дії можуть бути вчинені за умови фізіологічного стану винного після ДТП, достатнього для здійснення ним активних інтелектуальних та фізичних дій, наявності у правопорушника часу, достатнього для оцінки обстановки, що склалася після вчинення ДТП, та відсутності осіб, які можуть перешкодити приховуванню слідів вчинення кримінального правопорушення;

– дії спрямовані на перешкоджання розслідуванню вчиняються винним на місці події після прибуття співробітників правоохоронного органу (86% випадків). Найбільш розповсюдженим є давання неправдивих пояснень щодо обставин події що сталася з метою вплинути на повноту слідчого огляду (84% випадків). Менш розповсюдженими (16% випадків) є спроби впливу безпосередньо на місці події на співробітників патрульної поліції, членів слідчо–оперативної групи шляхом звернення до керівників правоохоронних та інших державних органів, органів місцевого самоврядування, погроз вирішення питання

¹ Відносні величини частоти прояву підвидів типової слідчої ситуації протидії розслідуванню порушень правил безпеки дорожнього руху наведені від загальної кількості випадків формування виду слідчої ситуації.

про звільнення їх з посад, пропозиції неправомірної вигоди з метою змусити слідчого до вчинення дій спрямованих на фіксування в протоколі огляду місця події недостовірних відомостей про матеріальну обстановку на місці ДТП, які забезпечать в подальшому уникнення винного від кримінальної відповідальності. Такі дії, як правило, вчиняються особами, які є співробітником органів державної, місцевої влади або управління, правоохоронних органів, суду, або матеріально забезпеченою особою чи особою з числа родичів, близьких таких осіб.

При подальшому розслідуванні слідчі ситуації протидії розслідуванню порушень правил безпеки дорожнього руху, які виникли на початковому етапі можуть продовжувати існувати та трансформуватися в залежності від дій слідчого, підозрюваного та інших осіб, зацікавлених в уникненні ним кримінальної відповідальності. На наступному етапі розслідування також можуть формуватися слідчі ситуації, коли виникає протидія розслідуванню, якої на початку розслідування не було.

Формування кожної з наведених нами нижче слідчих ситуацій протидії на подальшому етапі розслідування порушень правил безпеки дорожнього руху в переважній більшості залежить від ефективності діяльності слідчого з подолання протидії розслідуванню, яке застосовано було на початковому етапі, кількості зібраних доказів та їх склад, в першу чергу, наявність прямих доказів, а також психологічних властивостей особи, що вчинила, злочин, передбачений ст. 286 КК України, та інших осіб, що протидіють розслідуванню. Різна комбінація цих чинників сприяє формуванню таких слідчих ситуацій:

1) протидіючими суб'єктами продовжується протидія розслідуванню без зміни застосованого на початку розслідування способу (19% випадків). Найчастіше така поведінка суб'єктів протидії розслідуванню у вивчених нами кримінальних провадженнях була пов'язана із продовженням давання неправдивих свідчень особою, яка вчинила злочин, передбачений ст. 286 КК України, та свідками, які давали неправдиві свідчення на його користь;

2) протидіючими суб'єктами змінений спосіб протидії (26% випадків). Таке є характерним для випадків, коли слідчому на початку досудового розслідування

пропонували надати неправомірну вигоду або намагалися вплинути на його дії «авторитетом» посади особи, яка вчинила порушення правил безпеки дорожнього руху, чи інших пов'язаних з нею осіб. Після відмови можуть бути вчинені аналогічного плану дії стосовно керівника органу досудового розслідування, прокурора, який є процесуальним керівником у кримінальному провадженні, керівника територіального органу поліції, Державного бюро розслідувань, прокуратури. Змінюватися протидія розслідуванню може й шляхом трансформації (ускладнення) способів протидії, якими вона чиниться. Так, замість одноосібних неправдивих свідчень можуть з'явитися узгоджені між собою неправдиві показання декількох осіб або вплив на свідка може перейти від пропозиції грошових коштів за зміну показань до погроз спричинення шкоди здоров'ю або майну цієї особи;

3) протидія розслідуванню раніше не чинилася, а розпочата у зв'язку з отриманням доказів винуватості особи у вчиненні злочину, передбаченого ст. 286 КК України (17% випадків). Підстави для виділення такої типової слідчої ситуації протидії розслідуванню злочинів, передбачених ст. 286 КК України, стали виникати з набранням чинності КПК України 2012 року. П. 1 ч. 3 ст. 87 КПК містить положення про визнання недопустимими доказів, що були отримані з показань свідка, який надалі був визнаний підозрюваним у цьому кримінальному провадженні. Відповідно до цього допити осіб, щодо яких у слідчого є підстави вважати їх винними у вчиненні порушення правил безпеки дорожнього руху, стали проводитися тільки після того, як отримані достатні докази для повідомлення їм про підозру. Під час проведення даної процесуальної дії та наступного за нею допиту підозрювані можуть розпочати протидіяти розслідуванню відмовляючись від давання показань або починаючи давати неправдиві свідчення, виходячи від змісту доказів, які пред'являються ним слідчим;

4) чинення протидії розслідуванню в спосіб виявлений слідчим припинена повністю (38% випадків). Така ситуація може трактуватися як результат успішності дій слідчого з подолання протидії розслідуванню з боку конкретної

особи (осіб). Однак, слід зазначити, що дане положення в розслідуванні може бути оманливим. Протидія розслідуванню може бути дійсно припинена але лише на деякий час. Суб'єкт (-ти) протидії можуть обрати позицію вичікування – до отримання результатів судових експертиз, інших слідчих (розшукових) дій, та виходячи від цього визначитись з подальшими своїми діями або вирішити перейти до чинення протидії правосуддю в рамках судового розгляду цієї кримінальної справи.

На момент завершення досудового розслідування може відбутися формування кінцевих слідчих ситуацій протидії розслідуванню по даній категорії кримінальних проваджень:

1) протидіючі суб'єкти не змінили своїх намірів перешкодити встановленню обставин події порушення правил безпеки дорожнього руху та забезпечити уникнення від кримінальної відповідальності винного. Така ситуація була встановлена нами у 29% випадків. Дані про наміри продовжувати протидіяти розслідуванню були нами встановлені на підставі наявних на момент завершення кримінального провадження заяв підозрюваних про не визнання або часткового визнання своєї провини та наданих показань, які протирічать зібраним у кримінальному провадженні доказам, а також інтерв'ювання слідчих, у яких були у провадженні вивчені нами кримінальні справи, по даній категорії злочинів, та вироків по цим справам. Слід зазначити, що 86% з таких випадків складають кримінальні справи по ч. 2 та 3 ст. 286 КК України. Тяжкість даних складів злочинів виступає спонукою до подальших дій з протидії правосуддю. Запровадження можливості укладення угоди про примирення по кримінальних провадженнях за ч. 1 ст. 286 КК України відповідно до положень глави 35 КПК України, на наше переконання, вчинило суттєвий вплив на те, що протидія правосуддю була встановлена нами лише у 2 випадках розгляду з числа вивчених нами кримінальних справ;

2) протидія розслідуванню припинена повністю (71% випадків). Ця слідча ситуація безумовно є сприятливою для подальшого розгляду кримінальних справ по ст. 286 КК України в суді. Однак, прокурорам, які будуть підтримувати

державне обвинувачення в суді, не слід виключати імовірність того, що обвинувачений під час судового розгляду або інші особи, зацікавлені в уникненні винним кримінальної відповідальності, можуть почати протидіяти правосуддю.

Наведені типові початкові, проміжні та кінцеві слідчі ситуації протидії розслідуванню виступають не тільки основою для формування рекомендацій з виявлення, попередження та нейтралізації протидії розслідуванню даних злочинів, про що буде йти мова у наступних підрозділах нашої дисертації, але й повинні враховуватися слідчими, а також прокурорами, тому що вони у своїй сукупності відображають типові можливі напрями розвитку процесу розслідування порушень правил безпеки дорожнього руху в умовах чинення протидії йому.

2.2. Правові, організаційні та тактичні основи діяльності з виявлення, попередження та нейтралізації/усунення протидії розслідуванню даної категорії кримінальних правопорушень

Під час досудового розслідування будь-якого кримінального правопорушення успішність пізнання обставин його події, встановлення осіб, причетних до неї, характеру та ступеню вини кожного прямо пов'язана з коректним визначенням слідчим, прокурором, який здійснює нагляд у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, завдань розслідування не тільки стратегічного, тобто пов'язаного з вирішенням визначених у ст. 2 КПК України завдань кримінального провадження, а й тактичного рівня. Діяльність з розслідування кримінальних правопорушень, як вірно зазначають В. К. Лисиченко та Р. М. Шехавцов, протягом багатовікової історії свого розвитку розбудовувалася як система формалізованих нормами закону процесуальних дій вповноважених державою посадових осіб правоохоронних органів, розподілених по досудових стадіях кримінального судочинства, спрямованих на пізнання події кримінального правопорушення певними способами та засобами, результати

здійснення яких виступають в якості підстав для прийняття процесуальних рішень слідчим, керівником органу досудового розслідування, прокурором, слідчим суддею, а в подальшому судом у кримінальній справі задля забезпечення вирішення завдань кримінального судочинства як на досудових стадіях кримінального процесу так і в суді [52, с. 48]. Без правильного визначення та розуміння слідчим змісту завдань, які стоять перед ним при проведенні кожної окремої процесуальної дії, їх взаємозв'язку та значення отриманих результатів для кримінального провадження є не можливим швидке, повне та неупереджене розслідування і в подальшому судовий розгляд, з тим, щоб кожний хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений (ст. 2 КПК України). Завдання тактичного рівня є частиною процесу розслідування, яке відображає співвідношення між ситуацією розслідування та тактичною метою, яка визначає спосіб дії. Визначення тактичних завдань слідчим у конкретних кримінальних провадженнях відіграє ключову роль у формуванні тактичних рішень, а їх подальше виконання забезпечує поступове пізнання обставин, які підлягають доказуванню відповідно до різновиду злочину, що розслідується. Особистий професійний досвід кожного слідчого формує у нього, не дивлячись на вироблені криміналістикою вимоги щодо дотримання індивідуального підходу до розслідування кожного кримінального правопорушення, певні типові підходи до визначення тактичних завдань, прийняття відповідних рішень щодо застосування окремих тактичних прийомів, проведення окремих слідчих (розшукових) дій, тактичних операцій тощо. Проведене нами опитування слідчих на предмет визначення ними типових завдань розслідування порушень правил безпеки дорожнього руху показало, що 57%¹ з їх числа вказують на те, що вони враховують у своїй діяльності імовірність протидії розслідуванню та вона виступає одним із чинників, що впливає на визначення ними тактичних завдань протягом розвитку розслідування від огляду місця ДТП до відкриття сторонами

¹ Наводяться зведені статистичні дані результатів опитування 63 слідчих, які мають особистий досвід розслідування порушень правил безпеки дорожнього руху.

матеріалів кримінального провадження. В. С. Кузмічов, чий внесок у дослідження природи слідчої діяльності важко переоцінити, виділяв подолання протидії розслідуванню кримінальних правопорушень як один з рівнозначних доказуванню обставин його події напрямів слідчої діяльності, метою якого є компенсація та нейтралізація негативних обставин та труднощів пізнання злочину [49, с. 9 – 10]. Як нами зазначалося у підрозділі 1.1. окремим аспектам подолання протидії розслідуванню злочинів, пов'язаних з порушенням правил безпеки дорожнього руху були присвячені дослідження цілого ряду науковців. Не заперечуючи наукову та практичну цінність їх праць слід зазначити, що на теперішній час на заваді запровадження їх рекомендацій щодо подолання протидії розслідуванню даних злочинів у вітчизняній слідчій практиці є чинники використання одними слідчої практики та законодавства до реформи кримінального судочинства 2012 року, а другими – поверхневий підхід до питань виявлення, попередження, нейтралізації протидії розслідуванню. З цього приводу слушним є зауваження В. П. Бахіна, О. О. Садченка та В. С. Кузмічова, що забезпечення практики науковими досягненнями являє собою різнобічний та багатoproфільний процес неодмінною умовою якого є точність та ясність категоріального апарату, однозначність трактовки категорій, які служать основою для розв'язання науково–методичних та організаційних проблем цієї діяльності [7, с. 7].

В. К. Лисиченко та Р. М. Шехавцов в структурі діяльності з подолання протидії розслідуванню злочинів виділяють такі її складові:

- виявлення протидії – полягає, за їх визначенням, у послідовному здійсненні дій з пошуку, фіксації, дослідження інформації про застосовані, ті, що застосовуються, або ті, що готуються, способи надання протидії та протидіючих осіб;

- нейтралізація протидії розслідуванню – це коли шляхом використання правових і криміналістичних засобів припиняється вплив протидіючих осіб на сліди чи інші джерела злочину та їх носії, відновлюється в максимально можливому обсязі інформація, що має доказове значення;

– попередження протидії – полягає у заздалегідь вчинюваних діях слідчого з метою створення умов, що виключають ефективність протидії з боку конкретних зацікавлених осіб прогнозованим способом [52, с. 179 – 249].

Окремі науковці, розробляючи питання подолання протидії розслідуванню злочинів, формують відповідні наукові рекомендації із застосування криміналістичних та правових засобів подолання окремих способів протидії розслідуванню (інсценувань, давання неправдивих показань, впливу на свідків, потерпілого, слідчого, керівника слідчого підрозділу тощо) без розкриття того, що ж представляє собою діяльність з подолання протидії розслідуванню [1; 109].

Неузгодженість поглядів на діяльність з подолання протидії розслідуванню злочинів не може сприяти формуванню системних методичних рекомендацій з її здійснення при розслідуванні конкретних різновидів злочинів, які б охоплювали всі можливі варіанти наслідків взаємодії діяльності слідчого та протидіючих йому суб'єктів. На наше переконання важливе методологічне значення для вирішення питання про структуру подолання протидії розслідуванню злочинів має визначення системного підходу, як базового для виділення його складових частин та взаємозв'язків між ними. Одним з ключових загальнонаукових понять є поняття «система». Діяльність з подолання протидії розслідуванню злочинів не є відокремленою від розслідування злочинів, а специфічною сукупністю дій слідчого (прокурора), а також залучених ним (ними) осіб, які здійснюються у зв'язку із розслідуванням та зорієнтовані на усунення впливу негативних чинників у формі перешкоджаючих вирішенню завдань кримінального провадження окремих дій (бездіяльності) або їх сукупності з боку зацікавлених в ухиленні від кримінальної відповідальності винних осіб. Тому, базовими для розуміння змісту подолання протидії розслідуванню є уявлення про діяльність з розслідування злочинів та її структуру.

В. С. Кузьмічов та Ю. М. Чорноус, підсумовуючи численні визначення слідчої діяльності в монографічній та іншій літературі, вказують, що її визначають як специфічний вид соціальної практики, що полягає у пізнанні подій протиправного характеру за допомогою відповідних закону прийомів і

засобів, включаючи їх примусову реалізацію у випадках надання протидії розслідуванню [47, с. 58; 48, с. 26]. Далі вони зазначають, що сутність слідчої діяльності складає доказування передбаченими чинним законодавством України засобами винуватості конкретних осіб у вчиненні кримінальних правопорушень, притягнення їх до кримінальної відповідальності, встановлення пом'якшуючих чи обтяжуючих обставин та інших даних, спрямованих на об'єктивних розгляд справи в суді [48, с. 26 – 27].

Однак, діяльність слідчого у процесі розслідування кримінального правопорушення не вичерпується комплексом слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій, адже вона не зводиться виключно до роботи з доказами, але й передбачає ряд інших кримінальних процесуальних дій, організаційно–технічних заходів тощо. У зв'язку з цим Є. Д. Лук'янчиков вірно звертає увагу на те, що дослідження розслідування злочинів з позицій його організації та здійснення по конкретним кримінальним провадженням (справам), психологічних процесів, що протікають між його учасниками призвело до виокремлення таких категорій як криміналістична версія, планування розслідування, слідча ситуація, негативні обставини, протидія розслідуванню злочинів, психологічний вплив, тактичний прийом та комбінація (операція), розшукові дії слідчого, тощо, застосування яких дозволило розширити уявлення про його зміст та структуру. Одним з важливих надбань численних робіт вчених криміналістів та психологів ним вказано визначення та опис поряд із процесуальними комплексу непроцесуальних засобів та умов діяльності з розслідування злочинів [55, с. 117 – 177]. Слід зазначити, що синтетична природа криміналістики як галузі наукових знань, в рамках якої здійснюється пристосування до потреб слідчої практики досягнень інших гуманітарних та природничих наук, дозволяє визначити три підходи до розкриття природи слідчої діяльності.

Перший, діяльнісний, в рамках якого ключове значення мають концептуальні погляди на зміст та структуру людської діяльності, сформовані в рамках теорії психології. А від цього й слідча діяльність визначається як один з видів людської діяльності, що поєднує різноманітні дії, об'єднані однією

спільною для них метою – вирішення завдань кримінального провадження [48, с. 27]. Реалізація цих положень втілюється у виділенні:

1) цілей (встановлення об'єктивної істини про обставини події кримінального правопорушення) та завдань розслідування (захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура);

2) умов кримінально-процесуальної діяльності з розслідування кримінальних правопорушень, що пов'язані з визначеними КПК України загальними засадами кримінального провадження, процесуальною формою та строками досудового розслідування в цілому та проведення окремих процесуальних дій та прийняттям процесуальних рішень, та умов, пов'язаних з обстановкою у якій відбувається розслідування кримінального правопорушення (слідчі ситуації);

3) предмету цієї діяльності – обставини, що підлягають доказуванню;

4) результату – закінчення досудового розслідування у визначених Законом формах (законне та обґрунтоване доказами закриття кримінального провадження, звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності, звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру);

5) суб'єктів (слідчий, керівник органу досудового розслідування, прокурор, слідчий суддя) та інших учасників діяльності (спеціаліст, експерт, потерпілий, свідок, підозрюваний, захисник тощо), їх процесуальний статус;

6) процесуальних дій (слідчі (розшукові), негласні слідчі (розшукові) та інші визначені КПК України дії та заходи забезпечення кримінального провадження) та рішень;

7) пошуково–пізнавальних дій та організаційних заходів, що здійснюються суб'єктами кримінальної процесуальної діяльності з розслідування злочинів, та не регламентуються Законом (розумові та інші дії та операції, пов'язані із дослідженням відомостей про обставини події злочину, побудовою версій, плануванням, організацією розслідування, техніко-криміналістичні та тактичні прийоми, операції (комбінації) тощо);

8) науково–технічних засобів розслідування кримінальних правопорушень [107, с. 284 – 286].

Відповідно до цього підходу структуру діяльності з подолання протидії розслідуванню складають:

1) мета (забезпечення встановлення обставин події кримінального правопорушення);

2) умови (визначені чинним законодавством нормативні вимоги до дій слідчого з подолання протидії розслідуванню та конкретна слідча ситуація, що утворена нею);

3) суб'єкти подолання протидії розслідуванню. В першу чергу, це слідчий, який здійснює досудове розслідування кримінального правопорушення. Зміна процесуального статусу прокурора у кримінальному провадженні, який відповідно до положень ч. 2 ст. 36 КПК України виконує функцію нагляду у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням як процесуальний керівник, також обумовлює включення його до числа суб'єктів подолання протидії розслідуванню. Співробітники оперативного підрозділу можуть розглядатися як суб'єкти подолання окремих способів протидії розслідуванню при проведенні ними у кримінальному провадженні за дорученням слідчого або прокурора окремих слідчих (розшукових) чи негласних (слідчих) розшукових дій, а також у випадках здійснення ними заходів із забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві та членів їх сімей, а також заходів із

документування злочинних діянь з протидії розслідуванню. До суб'єктів подолання протидії розслідуванню ми вважаємо цілком правомірним віднести й родичів, близьких до суб'єктів протидії осіб, які співробітничать зі слідчим та допомагають йому здійснити психологічний вплив на цих осіб з метою переконати у необхідності припинення протидії. Підвищення соціальної активності населення, особливо за останні три роки, формування численних правозахисних організацій, активна діяльність окремих громадських активістів, журналістів, блогерів, які працюють у сфері висвітлення діяльності правоохоронних органів на різних платформах (YouTube, соціальні мережі, інформаційні канали в месенджерах, тощо), та досвід їх діяльності в сфері забезпечення дотримання прав потерпілих, зокрема, від злочинів, передбачених ст. 286 КК України, які вчинені посадовими особами органів державної влади, управління, зокрема, правоохоронних органів, суду, а також заможними особами, членами родин таких осіб, дає підстави також віднести вказану категорію осіб до суб'єктів подолання протидії розслідуванню;

4) засоби подолання протидії розслідуванню. Аналіз наукових розвідок в контексті формування системних уявлень про такі засоби призвів нас до виділення наукового доробку В. К. Лисиченка, Р. М. Шехавцова та В. М. Плетенця [52, с. 143 – 170; 69, с. 167 – 193] поєднання якого дозволяє виділити наступні їх види:

– правові – включають в себе норми, які передбачають кримінальну (статті 343, 345, 347, 364, 365, 368, 369, 371 – 374, 376 – 388, 396 КК України) та адміністративну (статті 185–3 – 185–8, 185–11 Глави 15 КУпАП) відповідальність за вчинення дій, спрямованих на перешкоджання досудовому розслідуванню. Також правові засоби подолання протидії розслідуванню включають в себе норми, які визначають обов'язки не перешкоджати встановленню обставин вчинення кримінальних правопорушень учасникам кримінального провадження, забезпечують застосування заходів безпеки до осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві (Закони України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів»), застосування примусу до учасників

кримінального провадження для забезпечення здійснення процесуальних дій (статті 140 – 143, 236 КПК України), обов'язкове врахування при обранні запобіжних заходів необхідність забезпечити запобігання перешкоджанню кримінальному провадженню (п. 4 ч. 1 ст. 177, ч. 1 ст. 183 КПК України). Ці засоби за своїм функціоналом забезпечують попередження протидії розслідуванню шляхом визначення підстав та порядку застосування до особи, яка вчиняє дії, спрямовані на перешкоджання досудовому розслідуванню, заходів адміністративно-правового, кримінально-правового примусу, попередження, нейтралізацію протидії розслідуванню способами, які перешкоджають здійсненню процесуальних дій, шляхом застосування заходів кримінально–процесуального примусу до суб'єктів протидії розслідуванню, а також застосування заходів безпеки до учасників кримінального провадження;

– організаційно-управлінські – включають в себе комплекс заходів, які забезпечуються відповідними управлінськими (організаційно–розпорядчими, процесуальними) рішеннями, спрямованих на організацію взаємоузгодженої, спільної діяльності слідчого (слідчих), спеціалістів, співробітників патрульної поліції, оперативного підрозділу, прокурора процесуального керівника щодо якісного збирання доказів про обставини події кримінального правопорушення, передбаченого ст. 286 КК України, та реалізацію заходів, спрямованих на припинення протидії розслідуванню. Проведений нами аналіз кримінальних проваджень демонструє пряму залежність між якістю проведення початкових процесуальних та інших дій та ефективністю / не ефективністю протидії розслідуванню. Ключове місце серед таких дій у даній категорії кримінальних проваджень займають дії співробітників поліції, які першими прибули на місце ДТП, щодо забезпечення збереження її обстановки, огляд місця події, а також дії, спрямовані на встановлення даних про транспортний засіб винного у вчиненні ДТП, на якому він залишив місце події, та його місцезнаходження. На таку взаємну залежність вказали 94% з опитаних нами слідчих. Наведене дає підстави для висновку про те, що якість здійснення окремих процесуальних дій, а також якість здійснення досудового розслідування в сенсі відповідності та своєчасності

здійсненої сукупності організаційних, процесуальних, розшукових та інших дій слідчій ситуації, що склалася, є важливою складовою попередження або нейтралізації застосування цілого ряду способів протидії розслідуванню. Наприклад, якісно проведений огляд місця події із залученням спеціалістів та застосуванням відповідних техніко-криміналістичних та інших технічних засобів в сукупності з в подальшому проведеними автотехнічною, медико-криміналістичною, дактилоскопічною, тощо експертизами формують систему даних про механізм та учасників ДТП, які важко або неможливо спростувати підозрюваному. Слідча діяльність, як вже зазначалося, через складність вирішуваних нею пошуково-пізнавальних завдань потребує використання групових методів роботи. Нормативно-правову основу взаємодії при розслідуванні ДТП складає Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, затверджена наказом МВС України від 07.07.2017 № 575. Примітним є те, що особливостям організації взаємодії при розслідуванні кримінальних правопорушень, передбачених ст. 286 КК України, присвячений розділ X цієї Інструкції. Положення цього розділу засвідчують те, що укладачі Інструкції очевидно усвідомлювали не тільки потребу в забезпеченні адміністративної підтримки з боку керівництва територіальних органів Національної поліції, зокрема, керівників її органів досудового розслідування, в частині забезпечення концентрації в максимально можливих обсягах людських та матеріально-технічних ресурсів для проведення початкових дій по фактах вчинення ДТП, унаслідок яких спричинено середньої тяжкості чи тяжкі тілесні ушкодження або загибель людей, а й визначення у випадках набуття ДТП суспільного резонансу постановку його на контроль Міністерства внутрішніх справ, Національної поліції та Офісу Генерального прокурора та визначення підслідності за спеціалізованими підрозділами з розслідування ДТП слідчого управління ГУНП (п. 6 розділу X Інструкції). Такі заходи призначені створити умови, за яких зацікавленим у результатах досудового розслідування такого злочину буде складно вплинути на

слідчого, прокурора процесуального керівника у кримінальному провадженні. Їх реалізація у таких випадках може відбуватися двома шляхами: перший передбачає дії керівника органу досудового розслідування, на території юрисдикції якого було вчинене резонансна ДТП щодо ініціювання перед органами прокуратури розглянути питання про доручення прийняти процесуальне рішення про доручення подальшого розслідування у кримінальному провадженні відділу розслідування злочинів у сфері транспорту слідчого управління ГУНП; другий – прийняття керівником спеціалізованого підрозділу з розслідування ДТП слідчого управління ГУНП на підставі одержаних первинних даних про обставини події, з яких вбачаються ознаки її потенційного суспільного резонансу, рішення про скерування на місце події слідчого з його підрозділу для здійснення огляду місця події та організації проведення інших початкових дій, спрямованих на встановлення обставин події, з подальшим внесенням відомостей до ЄРДР і здійсненням досудового розслідування. До інструментарію організаційно-управлінських засобів подолання протидії розслідуванню, які є в розпорядженні керівника органу досудового розслідування, відноситься здійснення відомчого контролю за якістю здійснення досудового розслідування у кримінальному провадженні. Як вірно зазначає В. І. Фаринник відомчий контроль виступає важливим засобом забезпечення якості та продуктивності слідчої діяльності. Ключове місце серед методів відомчого контролю займають оперативні наради, заслуховування, колективне обговорення питань організації та здійснення процесуальних дій у кримінальному провадженні [94, с. 229]. В його результаті у випадках, коли слідчий не якісно здійснює досудове розслідування (має місце неповнота з'ясування обставин ДТП під час проведення окремих слідчих дій, затягування в прийнятті процесуальних рішень, проведенні процесуальних дій, тощо), що може виступати індикатором не тільки неефективного досудового розслідування, а і його зацікавленості в прийнятті процесуальних рішень на користь винного у вчиненні злочину, керівник органу досудового розслідування може прийняти рішення щодо відсторонення такого слідчого від проведення досудового розслідування. Аналогічна реакція у таких випадках тільки шляхом

ініціювання перед керівником органу досудового розслідування відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування передбачена п. 2 ч. 1 ст. 39 КПК України для прокурора. Окремим компонентом організаційно–управлінських засобів подолання протидії розслідуванню виступають процесуальні рішення щодо створення слідчої групи у кримінальному провадженні. Такі рішення дозволяють керівнику органу досудового розслідування сконцентрувати в рамках роботи у кримінальному провадженні, зокрема, ускладненому чинниками суспільного резонансу, протидії розслідуванню, найбільш кваліфікованих слідчих з метою забезпечення якості розслідування в цілому та подолання протидії розслідуванню;

– криміналістичні – спрямовані на забезпечення оптимального використання пошуково-пізнавальних дій та їх комплексів (тактичні прийоми, тактичні операції), організаційних заходів, які можуть здійснюватися слідчим як суб’єктом подолання протидії розслідуванню (планування проведення окремих слідчих дій, тактичних операцій, розслідування, оперативні наради слідчої групи). Функціональне призначення криміналістичних засобів подолання протидії полягає в забезпеченні: 1) пізнання явищ протидії розслідуванню, фіксування яких у матеріалах кримінального провадження дозволяє розкрити їх вплив на дані про обставини, які мають значення для кримінального провадження, та їх джерела; 2) зібрання даних для прийняття рішення про початок кримінального провадження щодо осіб, які протидіяли розслідуванню, або про притягнення до адміністративної відповідальності, за наявності передбачених законодавством підстав; 3) найбільш повного пізнання події кримінального правопорушення шляхом трансформації слідчої ситуації протидії розслідуванню, шляхом застосування засобів психологічного впливу на суб’єктів протидії розслідуванню для припинення ними протидії, в сприятливу для одержання та дослідження доказів слідчу ситуацію;

– інформаційні – забезпечують через публічні повідомлення про хід та результати розслідування у випадках вчинення кримінального правопорушення, яке має суспільний резонанс, та прогнозування чинення протидії розслідуванню з

боку вищих службових осіб правоохоронних органів, інших органів державної влади, попередження такого впливу, а про факти впливу на слідчого, прокурора з боку представників органів державної влади – припинення такого впливу. Ю. В. Стеценко одним з перших запропонував використовувати повідомлення слідчим про хід та результати розслідування як захід інформаційно–психологічного впливу на суб’єктів протидії розслідуванню [84, с. 76, 129, 152, 165–166]. Щодо використання повідомлень у засобах масової інформації для подолання протидії розслідуванню є ряд вимог: по-перше, таке повідомлення має забезпечувати дотримання принципу презумпції невинуватості, закріпленого у ст. 62 Конституції України та ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, ст. 17 КПК України, тобто може бути інформація про обставини події, що сталася, але персональні дані особи, щодо якої у слідства є дані про її причетність до вчинення кримінального правопорушення, не мають бути оприлюднені; по-друге, повідомлення про стан розслідування має оприлюднюватися з дотриманням вимог ст. 222 КПК України. Наслідки не дотримання вказаних вимог визначені Європейським судом з прав людини у справі «Y.B. v. Turkey». В рішенні по цій справі суд встановив порушення п. 2 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод через те, що представлена правоохоронним органом публічна інформація, зміст якої прямо або опосередковано вказує на винуватість конкретної особи до судового вироку [74]. Таким чином, орієнтуючись на вказані вимоги, можна сформулювати наступні рекомендації щодо використання повідомлень у засобах масової інформації для подолання протидії розслідуванню порушень правил безпеки дорожнього руху:

– при оприлюдненні даних про подію ДТП та результати її розслідування допустимим є загальний опис її обставин та наслідків, прийняте процесуальне рішення щодо затримання підозрюваного але без наведення персональних даних про таку особу, даних про транспортний засіб, які дозволяють встановити його власника, зокрема, при опублікуванні фотографій місця події номерні знаки транспортного засобу мають бути заретушовані, це ж стосується обличчя особи, щодо якої є дані, що вона є винною у вчиненні цього кримінального

правопорушення. Зміст повідомлення має бути погоджений слідчим з керівником слідчого підрозділу та прокурором процесуальним керівником;

– у повідомленнях про факти впливу на слідчого, прокурора з метою примусу їх до здійснення процесуальних дій допустимим є оприлюднення даних про факти такого впливу але без наведення персональних даних про особу (осіб), яка вчинила такий вплив, з одночасним зверненням із заявою (рапортом) про вчинені протиправні дії до правоохоронного органу, якому підслідне здійснення досудового розслідування щодо такого правопорушення, про що також має бути зазначено.

Другий підхід розуміння змісту діяльності з розслідування злочинів, розкриття якого також має методологічне значення для визначення основ подолання протидії розслідуванню, – функціональний, який є продуктом численних досліджень криміналістично-значимих функцій цієї діяльності. Згідно з ним виділяють:

– пізнавальну діяльність, яка здійснюється у формі доказування, у перебігу якої встановлюється факт наявності або відсутності складу кримінального правопорушення, винність особи, яка вчинила це діяння, та інші обставини, які мають значення для правильного вирішення справи по суті. Поряд з процесуальними та іншими діями, визначеними у кримінальному процесуальному законі як засоби збирання доказів, в структурі засобів пізнавальної діяльності виділяють й мисленеві операції – аналіз і синтез, порівняння, абстрагування і конкретизація;

– конструктивну, складовими якої є прогнозування, планування, прийняття рішень. Ці засоби слідчої діяльності дозволяють уявно представити її перебіг та результати;

– комунікативну діяльність, сутність якої полягає в отриманні інформації слідчим під час спілкування з іншими учасниками кримінального провадження. Реалізовується ця діяльність у встановленні психологічного контакту, управління спілкуванням з боку слідчого, здійснення психологічного впливу на підозрюваного, свідка чи іншого учасника кримінального провадження;

– посвідчувальну діяльність, яка пов’язана з наведеними вище компонентами слідчої діяльності, та полягає у документуванні їх перебігу та результатів [39, с. 74 – 79].

Застосування даного підходу сприяє формуванню уявлень, що подолання протидії розслідуванню злочинів є неможливим без здійснення дій по збиранню, дослідженню, оцінці та використанню доказів щодо фактів вчинення конкретних протидіючих діянь певними особами. Без наявності таких фактичних даних про протидію, що чиниться, є неможливим приймати законні та обґрунтовані рішення щодо застосування передбачених кримінальним процесуальним законом засобів її подолання (наприклад, обрання або зміна запобіжного заходу на підставах наявності ризиків здійснення підозрюваним дій з переховування від органів досудового розслідування та/або суду, знищення, приховування або спотворення речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, незаконного впливу на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні, перешкоджання кримінальному провадженню іншим чином (ст. 177 КПК України), проведення обшуку у житлі чи іншому володінні особи з метою встановлення місцезнаходження розшукуваної особи (ч. 1 ст. 234 КПК України) тощо), а також вірно оцінювати слідчу ситуацію, що склалася, та приймати рішення щодо застосування тих чи інших тактичних прийомів під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій, тактичних операцій та інших заходів організаційно-тактичного характеру.

Третій підхід – еволюційний, в рамках якого наукове розуміння сутності діяльності з розслідування злочинів формується на основі бачення його як процесу – діяльності, яка протікає у часі, послідовному вчиненні певних дій на шляху до досягнення наміченого результату. Виділення етапів розслідування злочину та прив’язка до них методичних рекомендацій з розслідування окремих різновидів злочинів забезпечує визначення критеріїв оцінки своєчасності здійснення слідчим слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, загальних організаційно-тактичних засобів інтенсифікації розслідування злочинів за

певними алгоритмами [30, с. 307 – 308, 361 – 364]. Виділення етапів подолання протидії розслідуванню злочинів відбувається в рамках цього підходу. Однак, питання в тому, наскільки етапи подолання протидії розслідуванню, які виділяються в спеціальній літературі, повноцінно відображають варіанти початку, розвитку та звершення цієї діяльності.

Виявлення протидії розслідуванню, безумовно, перший її етап. Він присутній у переважній більшості авторів, які займалися особливостями подолання протидії розслідуванню злочинів, і знаменує собою початок пошуково-пізнавальної діяльності слідчого в напрямі встановлення дійсної наявності чи відсутності здійснення діянь з протидії розслідуванню з боку конкретної особи (осіб). Виявлення протидії розслідуванню пов'язане зі встановленням ознак застосування певного її способу, визначенням суб'єкта протидії та наслідків його впливу на джерела інформації, яка має доказове значення. Важливе методологічне значення для формування алгоритмів дій слідчого по виявленню протидії розслідуванню порушень правил безпеки дорожнього руху під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій (про це докладно див. підрозділ 2.3.) має категорія негативні обставини, окремі прояви яких, як нами зазначено у підрозділі 1.2. дисертації, є індикаторами застосування способів приховування події кримінального правопорушення та причетних до нього осіб.

Таке розуміння негативних обставин оцінюється нами як таке, що забезпечує розкриття особливостей виявлення ознак застосування окремих способів протидії розслідуванню порушень правил безпеки дорожнього руху шляхом застосування відповідних методів. Умовно ці методи можна розділити на пов'язані зі збиранням інформації про ознаки чинення протидії розслідуванню даної категорії злочинів та її обробкою.

До першої групи відноситься метод спостереження, який при виявленні протидії полягає в цілеспрямованому, планомірному, контрольованому безпосередньому або опосередкованому сприйнятті слідчим за допомогою органів почуття предметів, що містять інформацію про протидію, і явищ, що

відбивають стан, зміни та зв'язки між предметами матеріального світу при застосуванні конкретних способів протидії [52, с. 186 – 187]. З цим в цілому вірним визначенням функціональної спрямованості застосування методу спостереження не можна не погодитися, однак, воно потребує уточнення. По-перше, спостереженню з метою виявлення протидії розслідуванню злочинів можуть піддаватися не тільки предмети матеріального світу, які містять інформацію про протидію, а й явища й процеси, пов'язані із зовнішнім проявом у діяльності суб'єктів ознак протидії розслідуванню. Наприклад, міміка, жести допитуваного підозрюваного або свідка – для виявлення ознак давання ним неправдивих показань; показання особи та демонстрація нею розвитку механізму вчинення кримінального правопорушення під час слідчого експерименту – для встановлення невідповідності відтворюваних дій до наявних у матеріалах кримінального провадження даних про подію кримінального правопорушення. По-друге, слідчий, безумовно, центральна фігура досудового розслідування, однак, концентрація уваги тільки на здійснюваних ним діях при виявленні протидії розслідуванню по кримінальних правопорушеннях, у встановленні обставин яких застосування спеціальних знань відіграє ключову роль (до їх числа беззаперечно відносяться й порушення правил безпеки дорожнього руху) призводить до залишення поза увагою ролі спеціалістів (інспекторів-криміналістів, судово-медичних експертів), яку вони відіграють допомагаючи слідчому проводити вивчення обстановки на місці події, трупа, визначати негативні обставини ознаки приховування обставин події злочину. Досвід розслідування порушень правил безпеки дорожнього руху свідчить, що професіоналізм та активна участь спеціалістів у проведенні слідчого огляду, а також слідчого експерименту суттєво підвищує якість проведення даних слідчих (розшукових) дій. Не меншою є їх роль у забезпеченні належного описання у протоколі огляду місця події даних обставин та застосуванні інших способів фіксування, в тому числі з застосуванням криміналістичних науково-технічних засобів та прийомів. Відповідно, описання є наступним методом виявлення ознак протидії розслідуванню злочинів. В спеціальній літературі

звертається увага на те, що й описання як і спостереження може бути опосередкованим (під час допиту слідчий фіксує відомості про обставини події, свідком яких була певна особа тощо) та безпосереднім (під час огляду місця події слідчий фіксує в протоколі даної слідчої (розшукової) дії сприйняту ним обстановку вчинення злочину та окремі її елементи тощо). Наводяться окремі приклади описання в протоколах огляду місця події виявлених негативних обставин шляхом вказівки та те, що на місці події відсутні певні сліди, які мали бути при вчиненні злочину певним способом. При чому, звертається увага на те, що в протоколі огляду повинна відбутися констатація факту відсутності певних слідів без вказівки не те, що ці сліди мали б бути на місці події при вчиненні злочину певним способом [52, с. 188 – 191]. Такі рекомендації сформовані в рамках вироблених загальних правил описання негативних обставин, а саме: описання має здійснюватися в протоколах слідчих дій відповідно до нормативних приписів КПК України; виявлені обставини повинні відбиватися в матеріалах кримінального провадження в сукупності зі слідами, даними, одержаними від осіб, які беруть участь у розслідуванні кримінального правопорушення, зіставлення з якими дало змогу визначити їх як негативні; повинна одержувати своє відбиття діяльність осіб, які здійснюють розслідування, пов'язана з використанням методів і науково–технічних засобів виявлення, фіксації, вилучення інформації та її носіїв про негативні обставини, а також умови їх застосування [51, с. 157]. Однак, проведене нами опитування слідчих показує, що на фоні того, що 82% з них на практиці у протоколах огляду місця події не фіксують дані факти, відносячи їх до категорії слідчих версій, які не підлягають відображенню в даних процесуальних документах, відбувається втрата важливої інформації про реальну обстановку на місці ДТП. Якщо подальше досудове розслідування порушення правил безпеки дорожнього руху здійснюватиме той же слідчий, який проводив огляд місця події, то є імовірність того, що він скористається даними, про виявлені ним негативні обставини, для встановлення факту приховування події даного злочину та причетних до неї осіб. Однак, у випадках, коли кримінальне провадження

передається з тих чи інших причин іншому слідчому, ці відомості мають майже сто відсотковий шанс бути втраченими. З метою оптимізації процесу фіксування результатів оглядів місць події вважаємо, що в протоколах даних слідчих (розшукових) дій слідчі повинні прямо вказувати на те, що ними встановлені негативні обставини у вигляді відсутності певних слідів, матеріальних об'єктів в обстановці на місці ДТП або навпаки наявні сліди чи інші матеріальні об'єкти, співставлення яких з окремими елементами обстановки місця події чи її обстановкою в цілому, показує їх невідповідність з ними. Здійснюватися це може із застосуванням таких методів як аналіз, синтез, порівняння, моделювання та мисленевий експеримент. У зв'язку з розглядуваною нами категорією кримінальних правопорушень стосовно методу описання поряд з його вербальною формою треба відзначити й графічну. Він отримує своє втілення у формі складання планів та схем як додатків до протоколів слідчих (розшукових) дій. Графічний метод фіксації забезпечує більшу наочність та переконливість одержаним даним, відображеним в протоколах процесуальних дій. Практика розслідування порушень правил безпеки дорожнього руху йде по шляху обов'язкового складання схем місця ДТП, однак, слідчі не виправдано ігнорують можливості застосування графічного методу для часткової фіксації показань свідків, потерпілого, підозрюваних по даній категорії кримінальних проваджень. Проведене нами вивчення матеріалів кримінальних проваджень по ст. 286 КК України показало, що з часу публікації роботи О. М. Глотова та Г. Я. Гриневич ситуація з якістю складання схем місця ДТП дещо покращилася за рахунок застосування формалізованих бланків протоколів та схем до них, а також покращення техніко–криміналістичного забезпечення проведення огляду місця події [25, с. 46 – 53, 66 – 73, 114 – 121, 124 – 127, 130 – 136, 144 – 145], хоча виділені ними недоліки у складанні схем у вигляді виконання креслень без дотримання масштабу, обмеженості розмірних характеристик і відсутності пояснень до умовних позначень і досі зустрічаються [25, с. 146 – 149]. А от по встановлених нами поодиноким випадкам складання схем ДТП під час допитів слідчі

допускають застосування довільної форми їх створення, що у свою чергу більш заплутує, спотворює зміст показань ніж допомагає визначити зміст обставин події порушення правил безпеки дорожнього руху. Для оптимізації проведення допитів та підвищення ефективності фіксування їх результатів вважаємо за доцільне рекомендувати використовувати під час їх проведення для графічного фіксування обставин ДТП складання слідчим за показаннями допитуваної особи схем на бланках, які застосовується для огляду місця ДТП, з подальшим підписанням їх слідчим та допитуваним та додаванням до протоколу допиту. Складання схем може застосовуватися й для з'ясування слідчим розвитку ДТП під час проведення слідчого експерименту, вивчення ним матеріалів кримінального провадження для сприяння виявленню суперечностей (негативних обставин), їх змісту та характеру у даних огляду місця події, допитах потерпілого, свідків, підозрюваного, слідчого експерименту, висновках судових експертиз. Такі схеми можуть входити до конспекту матеріалів кримінального провадження, які рекомендується складати за результатами їх вивчення слідчим, особливо в ситуаціях, коли він здійснює досудове розслідування не з його початку. Саме в ньому повинні акумулюватися результати розумової діяльності слідчого по аналізу, синтезу, моделюванню та мисленевому експерименту з інформацією про обставини події злочину. О. Б. Мельникова та Р. М. Шехавцов зазначають, що конспект – важливий документ планування, який:

- дає можливість скласти уявлення про стан розслідування, обсяг наявних доказів на будь-якому етапі та дотримання положень кримінального процесуального закону під час його провадження (процесуальних строків, приводів та підстав для прийняття певних процесуальних рішень по кримінальному провадженню, вимог до складання процесуальних та інших документів, вилучення речових доказів та ін.);
- полегшує пошук потрібних документів у матеріалах кримінального провадження;
- допомагає у підготовці до проведення окремих слідчих дій;

- сприяє проведенню якісного розслідування й при відсутності основних матеріалів кримінального провадження (наприклад, якщо вони перебувають на вивченні у прокурора, на експертизі);
- використовується при складанні різних довідок, запитів, процесуальних документів. Особливо велика його роль на заключному етапі розслідування – при складанні обвинувального акту.

Конспектування матеріалів кримінальної справи не полягає в формальному складанні нотатків щодо змісту окремих її документів. Воно пов'язане із складною роботою по вивченню зовнішньої та внутрішньої структури кожного процесуального та іншого документа кримінального провадження, документів речових доказів, пакування речових доказів, необхідних нормативно-правових актів та спеціальної літератури [60, с. 22 – 23]. Такі конспекти виступають належною інформаційною основою побудови слідчих версій стосовно застосування тих чи інших способів протидії розслідуванню та організації їх перевірки шляхом проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, а за їх підтвердження – подальшої діяльності з її подолання.

У зв'язку з розкриттям методів виявлення протидії розслідуванню не можна не оминати й методи психодіагностики достовірності вербальної інформації. У роботах наших попередників, присвячених подоланню протидії розслідуванню злочинів, застосуванню візуальної та інструментальної психодіагностики приділялася увага лише як перспективним, однак, потребуючим відповідної нормативно–правової бази, засобам виявлення фактів давання неправдивих свідчень під час досудового розслідування кримінальних правопорушень [61, с. 228 – 400]. 27.07.2015 року до Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджених наказом Міністерства юстиції України №53/5 від 08.10.1998 року, були внесені зміни та доповнення, згідно з якими з метою отримання орієнтувальної інформації під час проведення психологічної експертизи можуть проводитися опитування із застосуванням спеціального технічного засобу –

комп'ютерного поліграфа. Предметом опитування із застосуванням комп'ютерного поліграфа є отримання орієнтувальної інформації щодо: ступеня ймовірності повідомленої опитуваною особою інформації; повноти наданої опитуваною особою інформації; джерела отриманої опитуваною особою інформації; уявлень опитуваної особи про певну подію; іншої орієнтувальної інформації, необхідної для конструювання версій розслідування певних подій. Такі опитування можуть проводитись тільки за наявності письмової згоди особи, яка проходить опитування (див. п. 6.8 даної Інструкції). Ці нормативні положення безумовно відкривають шлях для використання у кримінальному провадженні психологічної експертизи достовірності вербальної інформації з використанням поліграфа. Сприяє активізації практики з'ясування достовірності вербальної інформації державна реєстрація 18.02.2025 методики проведення судових психологічних експертиз із використанням комп'ютерного поліграфу, розробленої у 2023 році фахівцями Київського науково-дослідного інституту судових експертиз [73].

Наступним напрямом діяльності з подолання протидії розслідуванню після виявлення ознак її чинення певним способом є нейтралізація або усунення протидії розслідуванню.

В переважній більшості джерел робота з подолання протидії розслідуванню зводиться тільки до здійснення дій, які забезпечують її повне припинення та забезпечують усунення наслідків негативного впливу на джерела фактичних даних про обставини події злочину або її носіїв. Слідча практика показує, що не завжди здійснення заходів з подолання протидії розслідуванню призводить до її повного припинення. Про це, зокрема, свідчать виділені та описані нами у підрозділі 2.1. дисертації типові слідчі ситуації протидії розслідуванню порушень правил безпеки дорожнього руху, серед яких, нагадаємо, є такі, коли суб'єкт протидії в результаті впливу на нього слідчого змінює один спосіб протидії на інший або все одно продовжує протидіяти. Не враховувати ці реально існуючі ситуації і зводити у відповідних методичних рекомендаціях до того, що в наслідок застосування тих чи інших засобів

подолання протидії розслідуванню, відбудеться її припинення не можна. Виходячи з цього використання терміну нейтралізація протидії розслідуванню злочину потребує свого корегування.

Нейтралізувати – зробити таким, що не виявляє ні шкідливої, ні корисної дії [10, с. 763]. Тобто, явище продовжує існувати, однак, його вплив не загрожує результатам кримінального провадження. Наприклад, підозрюваний продовжує давати неправдиві свідчення, не дивлячись на зібрані та пред’явлені йому докази, які їх спростовують. Для позначення дій, результатом яких є припинення існування протидії розслідуванню підходить термін усунення протидії. Інструментарій нейтралізації та усунення протидії розслідуванню спільний, результат його застосування різний. До його числа, в першу чергу, входить психологічний вплив на суб’єктів протидії розслідуванню злочину, про застосування якого в контексті окремих слідчих (розшукових) дій детально буде викладений матеріал у підрозділі 2.3. дисертації. А тут ми звернемо увагу на те, що психологічний вплив на протидіючих розслідуванню суб’єктів повинен пов’язуватися не тільки з проведенням слідчих (розшукових) дій. Останнім часом як засоби психологічного впливу на поведінку таких осіб почали використовуватися повідомлення про обставини вчиненого злочину та його розслідування у засобах масової інформації, зокрема, й у соціальних мережах, особливо у «Facebook». При чому ініціаторами таких повідомлень не завжди виступають співробітники правоохоронних органів, а потерпілі, їх близькі родичі, представники громадських організацій. Свою ефективність такі повідомлення доказали у випадках чинення протидії з боку корумпованих слідчого, начальника органу досудового розслідування, прокурора, слідчого судді. Привертання таким чином уваги громадськості до фактів затягування досудового розслідування порушень правил безпеки дорожнього руху, вчинення неправомірних дій з боку даних посадовців, може вплинути на прийняття ними рішення про зупинення протидії розслідуванню або така протидія може бути зупинена втручанням посадовців органів досудового розслідування, прокуратури вищого рівня, які через такі дії звертають увагу на кримінальне провадження. Слідчий, у випадках

неправомірного втручання в його діяльність з боку посадових осіб правоохоронних органів, прокуратури, інших органів державної, місцевої влади може звернутися до потерпілого з інформацією про таке втручання та пропозицією розмістити повідомлення про такий вплив в соціальних мережах з метою домогтися припинення такого впливу на нього.

В. П. Бахін, І. В. Гора та П. В. Цимбал вірно вказують, що теорія і практика слідчої діяльності постійно породжують нові тактичні прийоми, які обумовлені потребами практики, що постійно розвиваються, а також новими досягненнями науки і техніки. Проте не всі з нових прийомів і засобів є безспірними щодо використання їх для розкриття і розслідування злочинів. Тому постійно ведуться спори про ефективність і допустимість застосування різноманітних засобів і прийомів щодо слідчої діяльності [6, с. 184].

Кримінальним процесуальним засобом нейтралізації або усунення протидії розслідуванню у формі впливу на дії слідчого шляхом давання незаконних та необґрунтованих вказівок є його звернення зі скаргою на такі вказівки до прокурора вищого рівня в порядку, передбаченому ст. 311–313 КПК України порядку. На жаль слід констатувати, що за результатами опитування слідчих 95% з них вказують, що такі дії слідчого є неефективними. При чому, тільки 3% з них зверталися з такими скаргами до прокурорів вищого рівня. Основною причиною не використання в своїй практиці можливостей з подолання такої протидії розслідуванню слідчі вбачають корпоративність інтересів співробітників прокуратури у небажанні визнавати недоліки в їх роботі, а тим більше факти вчинення порушень чинного законодавства.

У зв'язку з наведеним актуальним є здійснення слідчим комплексу дій, спрямованих на різносторонній вплив на суб'єктів протидії розслідуванню, які в теорії криміналістики визначаються як тактичні операції [102, с. 266–273; 103, с.175–184]. Так, до тактичної операції «Подолання неправомірного впливу на слідчого з боку вищого керівництва» можуть входити звернення зі скаргою до вищого прокурора на рішення, дії чи бездіяльність прокурора, який є процесуальним керівником досудовим розслідуванням, або до вищого

керівництва органів досудового розслідування Національної поліції, та дії, які підвищують суспільний резонанс кримінального провадження та можуть запобігти ігноруванню звернень слідчого до посадових осіб правоохоронних органів – пряме або через потерпілих звернення до засобів масової інформації, громадських правозахисних організацій, через соціальні мережі до громадськості. Безумовно такі дії потребують від слідчого наявності громадянської мужності, тому що є суттєвий ризик того, що його дії не будуть підтримані і в результаті він може загострити конфлікт з керівниками вищого рівня.

Під час розслідування порушень правил безпеки дорожнього руху, як і по інших злочинах, слідчому, прокурору можуть запропонувати неправомірну вигоду. В такому випадку доцільним є використання тактичної операції «Документування факту надання – одержання неправомірної вигоди слідчому (прокурору)». Для її проведення, по-перше, слідчий повинен поінформувати про такий факт керівника органу досудового розслідування та прокурора, який є процесуальним керівником у кримінальному провадженні, по-друге, скласти рапорт (заяву), у якому (-кій) викласти обставини пропонування йому неправомірної вигоди, у відповідному порядку його зареєструвати, по-третє, відомості про цей факт повинні бути внесені в Єдиний реєстр досудових розслідувань та розпочате кримінальне провадження, по-четверте, слідчого та інших осіб, яким може бути відомо про обставини отримання ним пропозиції про давання неправомірної вигоди, у цьому кримінальному провадженні необхідно допитати. Аналіз досліджень особливостей документування таких фактів шляхом проведення тактичних операцій, здійснених Я. Є. Мишковим, Н. Р. Палій, О. В. Приходьком, Г. О. Пушкарьовим, В. М. Трепаком, А. І. Шилом, Д. О. Шумейком, та відомої нам слідчої практики здійснення подібних заходів призводить до виділення як таких, що в більшій мірі відповідають чинному законодавству, відповідних рекомендацій розроблених Д. О. Шумейком, які можуть бути адаптовані до ситуацій надання – одержання неправомірної вигоди слідчим.

Дії підготовчого етапу проведення тактичної операції «Документування факту надання – одержання неправомірної вигоди» розділяються на дві групи, ті що спрямовані на:

1) загальну організацію проведення тактичної операції (створення слідчої групи; створення слідчо-оперативної групи по кримінальному провадженню; складання плану проведення тактичної операції в цілому та окремих слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій);

2) забезпечення проведення контролю за вчиненням злочину у формі спеціального слідчого експерименту та інших процесуальних дій (прийняття відповідних процесуальних рішень та їх процесуальне оформлення, проведення інструктажів з учасниками спеціального слідчого експерименту та інших процесуальних дій, за необхідності відпрацювання варіантів їх поведінки тощо).

Робочий етап даної тактичної операції, в залежності від особливостей слідчої ситуації, може складатися з:

- аудіо-, відеоконтролю особи (проводиться одночасно зі спеціальним слідчим експериментом для здійснення прихованої аудіо-, відео фіксації поведінки (розмов, жестів, рухів тощо) особи під час її зустрічі зі слідчим);

- контроль вчинення злочину у формі спеціального слідчого експерименту (проводиться, в залежності від особливостей місця зустрічі слідчого з особою, що буде надавати неправомірну вигоду, одночасно з аудіо-, відеоконтролем особи для перевірки дійсних намірів певної особи, у діях якої вбачаються ознаки замаху на давання неправомірної вигоди, спостереження за її поведінкою та прийняттям нею остаточних рішень щодо вчинення цього злочину);

- огляду місця події (проводиться, коли місце злочину є публічно доступним для фіксування його обстановки, відшукування, фіксування та вилучення матеріальних слідів одержання неправомірної вигоди, предмету неправомірної вигоди, що залишилися в цьому місці);

- обшуку (проводиться, коли місце злочину є публічно недоступним, для фіксування розташування цього місця, відшукування, фіксування та вилучення матеріальних слідів одержання неправомірної вигоди, предмету неправомірної

вигоди, що залишилися в цьому місці чи знаходяться в особи, що знаходиться в цьому місці);

– затримання особи, яка дала неправомірну вигоду, в порядку ст. 208 КПК України;

– допит особи в якості підозрюваної;

– допиту в якості свідків слідчого, понятих, що були присутні при проведенні відповідних слідчих (розшукових) дій [108, с. 126 – 130].

У випадках, коли суб'єкт протидії розслідуванню для надання неправомірної вигоди залучає посередника, зусилля слідчого, який здійснює кримінальне провадження по ст. 369 КК України, і яке по суті є засобом подолання протидії розслідуванню у кримінальному провадженні по ст. 286 КК України, повинні скеровуватися на документування факту передавання посередником слідчому, який розслідує порушення правил безпеки дорожнього руху, предмета неправомірної вигоди. Додатково в цій ситуації до перелічених вище, можуть проводитися: спостереження за особою, реччю або місцем; зняття інформації з електронних комунікаційних мереж; призначення та проведення фоноскопичної експертизи для ідентифікації голосів посередника в одержанні неправомірної вигоди, слідчого та особи, що надавала неправомірну вигоду.

Аналогічним чином діяти необхідно й у випадках пропонування неправомірної вигоди прокурору, який є процесуальним керівником у кримінальному провадженні про порушення правил безпеки дорожнього руху.

Для встановлення місцезнаходження транспортного засобу та водія, що залишили місце події може поводитися тактична операція «Розшук водія та транспортного засобу». Комплекс заходів для встановлення та затримання водія починає реалізовуватися в рамках первинних дій поліції з реагування на заяви чи повідомлення про факт ДТП з травмованими, загиблими особами. Пункт 5 розділу XVI Інструкції з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України, затвердженої наказом МВС України від 27 квітня 2020 року № 357, визначає як підставу для прийняття

рішення начальником органу (підрозділу) поліції щодо введення в дію спеціального оперативного плану «Перехват» при залишенні водієм місця ДТП, у якій постраждали або загинули люди. Відомості про такий факт можуть бути отримані як із заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення, так і по прибуттю на місце події наряду патрульної поліції або групи реагування патрульної поліції, слідчо-оперативної групи. Успішність реалізації такого оперативного плану, який забезпечує залучення в стислий часовий термін великої кількості співробітників поліції до встановлення місця перебування транспортного засобу та водія, який вчинив ДТП, прямо залежить від обсягу даних про транспортний засіб та його водія. Як джерела даних для орієнтування для розшуку транспортного засобу можуть бути потерпілий, свідки-очевидці, а у випадках вчинення ДТП в умовах неочевидності – матеріальна обстановка на місці події, місцезнаходження та характер тілесних ушкоджень на тілі загиблого. Остання ситуація є вкрай несприятливою, тому що такі дані в переважній більшості випадків не дають підстав для визначення марки, моделі, а інколи і типу транспортного засобу, який здійснив наїзд на особу. Слідчій практиці відомі унікальні випадки, коли на тілі відбивається логотип автовиробника, структура радіаторної решітки, які дозволяють визначити модель транспортного засобу, що в сукупності із уламками лакофарбового покриття на місці події, одязі, тілі загиблого, може сприяти визначенню його кольору. З досвіду для забезпечення розшуку водія після реалізації первинних заходів з реагування на ДТП та введення в дію спеціального оперативного плану «Перехват» рекомендується слідчому організовувати із залученням патрульних поліцейських, співробітників оперативного підрозділу роботу щодо:

- пошуку свідків-очевидців, їх опитування на місці події, а в подальшому допит щодо відомостей про транспортний засіб, ознак зовнішності особи, яка ним керувала, напрямку його руху на місце та з місця події;

- визначення місцезнаходження камер фіксації порушень правил безпеки дорожнього руху, камер відеоспостереження за напрямками руху до та з місця події транспортного засобу, на якому було вчинено дорожньо-транспортна подія та на

якому залишив місце події винний, отримання з них даних, зокрема, шляхом тимчасового доступу до файлів з відеозапису;

– перевірки ділянок місцевості (прибудинкових територій, лісосмуг тощо), гаражних кооперативів шляхом опитування їх охоронців, станцій технічного обслуговування та осіб, які займаються ремонтом транспортних засобів в гаражних кооперативах, в приватному секторі, опитування осіб, які там працюють, медичних установ, до яких могли звернутися особи з травмами, які могли бути отримані під час ДТП, а також шляхом звернення через засоби масової інформації до населення з інформацією про факт ДТП та залишення місця події транспортним засобом з проханням надати інформацію про цей транспортний засіб, прикмети його водія;

– проведення радіотехнічної розвідки на місці події для встановлення даних про базові станції оператора електронних комунікацій, які забезпечують з'єднання між абонентами на ділянці дороги, де відбулася ДТП, а також на ділянках, що примикають до місця події;

– тимчасовий доступ до документів оператора електронних комунікацій про абонентські номери SIM-карток, IMEI мобільних телефонів, прізвища, імена, по батькові та інші відомості про абонентів (за наявності таких відомостей), між якими відбувався сеанс зв'язку, тип з'єднання (вхідні, вихідні з'єднання), з'єднання нульової тривалості в межах дії базових станцій оператора електронних комунікацій, які забезпечували з'єднання в період часу, коли була вчинена ДТП, між абонентами на ділянці автодороги, де відбулася ця подія, а також на ділянках траси, які примикають до місця події;

– тимчасовий доступ до документів власників систем зовнішнього відеоспостереження для одержання копій відеозаписів з транспортними засобами та особами, які ними керували та які рухалися в напрямку до та від місця події в період часу до та після вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 286 КК України;

– обробка та систематизація, одержаних даних про з'єднання абонентів операторів мобільного зв'язку, відеозаписів систем зовнішнього

відеоспостереження із залученням технічних можливостей підрозділу кримінального аналізу для одержання даних про осіб та транспортні засоби, які були причетні до ДТП;

- звернення із запитом щодо обліків транспортних засобів до Головного сервісного центру МВС України для встановлення власників транспортних засобів та в подальшому осіб, які ними керували та їхали як пасажери;

- співставлення даних одержаних в результаті кримінального аналізу з'єднань з базовими станціями операторів електронних комунікаційних мереж з даними про власників транспортних засобів, пересування яких встановлено в районі та в період часу вчинення кримінального правопорушення;

- проведення обшуків житла чи іншого володіння особи, щодо якої є достатні дані про вчинення нею ДТП, з метою виявлення та вилучення транспортного засобу, яким вона керувала;

- проведення огляду транспортного засобу для встановлення на ньому слідів ДТП, його ремонту;

- призначення в залежності від виявлених слідів ДТП автотехнічної, транспортно-трасологічної, біологічної, дактилоскопічної експертизи

Тактична операція «Розшук підозрюваного» здійснюється у випадках переховування від органів досудового розслідування та суду особи, відносно якої є достатньо доказів про вчинення нею порушення правил безпеки дорожнього руху, та якій повідомлено про підозру. В рамках зазначеної тактичної операції можуть реалізовуватися комплекс слідчих (розшукових) (допити рідних, близьких підозрюваного, обшуки за місцями його імовірного знаходження), негласних слідчих (розшукових) (установлення місцезнаходження радіообладнання (радіоелектронного засобу), зняття інформації з електронних комунікаційних мереж, інформаційних систем ¹) та інших процесуальних дій (обрання або зміна підозрюваному запобіжного заходу, скерування запитів до Державної

¹ Слід зазначити, що можливість проведення тих чи інших негласних слідчих (розшукових) дій по даних кримінальних провадженнях визначається, відповідно до положень ч. 2 ст. 246 КПК України, ступенем тяжкості вчиненого порушення правил безпеки дорожнього руху.

прикордонної служби щодо перетину особою державного кордону, тимчасового доступу до документів Укрзалізниці, щодо придбання квитків на потяг тощо), які спрямовані на встановлення місцезнаходження цієї особи.

Тактична операція «Перевірка показань учасників ДТП» здійснюється у випадках наявності розбіжностей між показаннями учасників ДТП, свідків—очевидців та даними, одержаними в результаті огляду місця події. Компонентами такої тактичної операції можуть бути: повторні максимально деталізовані допити учасників події, свідків—очевидців; одночасні допити двох раніше допитаних осіб, в показаннях яких є суперечності; проведення слідчих експериментів за окремої участі раніше допитаних осіб; призначення судових експертиз (автотехнічної, транспортно-траспологічної, судово-медичної, тощо), спрямованих на перевірку як показань осіб, які за оцінкою слідчого дали достовірні показання, так і осіб, в показаннях яких є повна або часткова неправда щодо обставин ДТП; додаткові допити осіб, чиї показання були спростовані висновком судової експертизи, з пред'явленням його для ознайомлення з метою схвалення особи до спростування нею своїх раніше наданих показань.

Не менш важливим для забезпечення оптимальних умов досудового розслідування порушень правил безпеки дорожнього руху є вжиття заходів щодо попередження протидії розслідуванню даних злочинів. В якості базового методу цього напряму діяльності з подолання протидії розслідуванню, в рамках якого реалізуються заходи, спрямовані на унеможливлення чинення результативного впливу на джерела відомостей, в тому числі й про обставини події ДТП, в літературі вірно зазначається метод прогнозування [52, с. 205 – 208]. Завдяки його застосуванню в сукупності з методом мисленевого моделювання слідчий може створювати моделі імовірної поведінки підозрюваного, свідків, інших осіб, які можуть бути зацікавлені в уникненні кримінальної відповідальності винного, та визначати й реалізовувати заходи, що можуть перешкоджати реалізації способів протидії розслідуванню (аудіо, відео фіксація проведення слідчих (розшукових) дій, попередження свідків, потерпілих про кримінальну відповідальність за давання неправдивих показань, обрання запобіжного заходу, пов'язаного з

обмеженням свободи пересування (домашнього арешту, взяття під варту)). Однак, у зв'язку з попередженням протидії розслідуванню злочинів не слід забувати те, що якісне проведення слідчих (розшукових) дій слідчим виключає можливість поставити під сумнів встановлення під час досудового розслідування вини особи у вчиненні кримінального правопорушення, а як наслідок може як мінімум виключити ефективність протидії розслідуванню або взагалі призвести до відмови її чинити. В цьому контексті на наше переконання й повинні формуватися методичні рекомендації з проведення окремих слідчих (розшукових) дій в слідчих ситуаціях протидії розслідуванню злочинів.

2.3. Особливості тактики подолання протидії розслідуванню порушень правил безпеки дорожнього руху проведенням окремих слідчих (розшукових) дій

Встановлення обставин ДТП є складним завданням, оскільки в більшості випадків ані в слідчих, ані в експертів нема однозначних об'єктивних даних про подію, що сталася. Експертові доводиться оперувати непрямими ознаками або показаннями потерпілого, свідків, підозрюваного, які часто можуть кардинально відрізнятись від реальної картини події.

В ході проведеного нами опитування слідчих було досліджено специфіку всіх тактичних елементів слідчої (розшукової) дії, значущих для подолання протидії розслідуванню, зокрема: підготовки, визначення обставин, які підлягають встановленню; застосування тактичних прийомів; способів фіксації ходу та результатів слідчої (розшукової) дії. Вивчались особливості різних (за способом отримання доказів) груп слідчих (розшукових) дій:

а) спрямовані на отримання показань – допити, одночасні допити двох та більше осіб;

б) спрямовані на пошук та вилучення матеріальних слідів-відображень та слідових комплексів, предметів та документів, – огляди місця події, обшуки;

в) спрямовані на перевірку раніше одержаних від допитаних осіб даних – слідчі експерименти, судові експертизи.

Особливості тактики виділялись із урахуванням необхідності подолати протидію, яка чиниться в ході слідчої (розшукової) дії (поточна), раніше чинену, а також попереджувати прогнозовану протидію.

Нижче подаються рекомендації тактичного й організаційного характеру, застосування яких при проведенні відповідних слідчих (розшукових) дій вважають ефективними не менш 20% опитаних слідчих.

Загальні особливості підготовки, провадження слідчих (розшукових) дій, фіксації їх результатів. Опитування слідчих й в деякому ступені вивчення матеріалів кримінальних проваджень дозволили виділити загальні особливості тактики, тобто низку дій, які доцільно виконувати при проведенні будь-яких слідчих дій в умовах протидії розслідуванню.

При підготовці до таких слідчих (розшукових) дій на їх проведення слід виділяти значно більше часу, аніж зазвичай це необхідно, оскільки в умовах чинення протидії виникає потреба окрім дій зі збирання доказів виконувати дії з подолання протидії – виявляти та фіксувати додаткові обставини, застосовувати специфічні прийоми та додаткові засоби фіксації, залучати спеціалістів різного профілю та спеціалізації.

Особливості тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій при розслідуванні кримінальних проваджень щодо порушень правил безпеки дорожнього руху не завжди висвітлювались із урахуванням проблеми протидії, яка існує при цьому. В процесі розслідування слід мати на увазі два можливих варіанти дій слідчого:

- подолання протидії шляхом проведення спрямованих на це слідчих (розшукових) дій;
- подолання протидії, яка почала чинитися в процесі проведення слідчої (розшукової) дії.

Узагальнення слідчої практики розслідування порушень правил безпеки дорожнього руху в умовах протидії розслідуванню дозволяє умовно розділити

слідчі (розшукові) дії, які через застосування під час їх проведення спеціальних знань та технічних засобів можуть забезпечити одержання об'єктивних даних про окремі обставини події, що сталася, та слідчі (розшукові) дії, які через участь у їх проведенні потенційно зацікавлених у результатах розслідування осіб можуть містити недостовірні дані про такі обставини. До першої групи відносяться огляд місця події (первинний, додатковий), призначення та проведення судових експертиз (інженерно-транспортної, судово-методичної, тощо), а до другої – допити свідків, потерпілого, підозрюваного, одночасний допит двох чи більше раніше допитаних осіб, слідчий експеримент.

Специфіка проведення слідчих (розшукових) дій при досудовому розслідуванні кримінальних проваджень, пов'язаних з порушеннями правил безпеки дорожнього руху, визначається необхідністю враховувати встановлені в криміналістиці закономірні для протидії розслідуванню обставини:

- можливе знання підозрюваними механізму та системи роботи органів розслідування, а також особливості техніко-криміналістичного й судово-експертного забезпечення досудового розслідування злочинів, передбачених ст. 286 КК України;

- потенційно розроблену з різним ступенем деталізації лінію поведінки та взаємозалежність показань водія і пасажирів транспортного засобу, особливо коли вони пов'язані родинними чи іншими близькими зв'язками;

- можливий витік інформації про хід, результати та заплановані дії у кримінальному провадженні.

Заходи подолання протидії розслідуванню порушень правил безпеки дорожнього руху у рамках проведення слідчих (розшукових) дій, спираючись на розповсюджену позицію у дослідженнях з криміналістичної тактики, можна об'єднати в дві групи:

- 1) загальні заходи, характерні для більшості слідчих (розшукових) дій;
- 2) спеціальні заходи – для кожної окремої слідчої (розшукової) дії окремо.

До першої групи заходів слід віднести:

- 1) використання засобів об'єктивної фіксації ходу та результатів слідчої

дії. В першу чергу це аудіо-, відеозапис, який дозволяє більш зафіксувати як вербальну, так і матеріально відображувану інформацію, відобразити обстановку проведення слідчої дії, виключивши припущення зацікавлених осіб про вплив на його учасника з метою отримання необхідної слідчому інформації, наочно представити показання, які були одержані під час досудового розслідування в суді, мінімізувати імовірність впливу з боку зацікавлених осіб на джерело інформації, яка зафіксована на відеозаписі;

2) участь понятих при проведенні слідчих (розшукових) дій;

3) використання даних правоохоронних органів (даних обліково-реєстраційних систем, оперативних підрозділів);

4) комплексне використання спеціальних знань у проведенні слідчих (розшукових) дій (залучення групи спеціалістів різного фаху та спеціалізації). Специфіка доказування у кримінальних провадженнях по ст. 286 КК України полягає у необхідності забезпечити фіксування комплексу параметрів про дорожню обстановку, рух транспортного (-них) засобів та наслідків ДТП. На даний час, широке розповсюдження отримали технічні засоби, які дозволяють фіксувати рух транспортного засобу у процесі ДТП. Умовно такі технічні засоби можна поділити на три групи: а) бортові реєстраційні системи (відеореєстратори) в транспортному засобі¹; б) зовнішнє відеоспостереження; в) системи EDR – Event Data Recorder (реєстрація даних про події). Використання в доказуванні даних з подібних систем є важливим для аналізу ДТП та визначення винних у її вчиненні проведенням, зокрема, інженерно-транспортних експертиз. Також перспективним є використання 3-d сканування, фотозйомки за методом фотограмметрії з використанням дронів – для комплексного фіксування матеріальної обстановки на місці ДТП. Графічні моделі місця події, які можуть бути одержані за допомогою цих технологій, є своєрідною цифровою копією місця події, з точністю відображення в якій матеріальної обстановки, яка утворилася на момент

¹ З початком повномасштабної агресії росії проти України використання відеореєстраторів на транспортних засобах через безпекові заходи на дорогах суттєво знизилося. З досвіду – іде процес поступового повернення водіїв до практики використання таких технічних засобів відеофіксації дорожньої обстановки.

здійснення слідчого огляду місця ДТП, на даний час не може конкурувати ані традиційна фото-, відеозйомка, ані складання планів (схем) місця ДТП на спеціально розроблених для цього бланках;

5) професійно грамотне формування рамок комунікації слідчого із стороною захисту, яке передбачає попередження про недопустимість втручання захисника в процедуру проведення слідчої дії без дозволу слідчого, занесення в протокол слідчої дії фактів порушення захисником, його підзахисним порядку здійснення процесуальної дії, порушень захисником норм адвокатської етики, тощо.

Спеціальні заходи подолання протидії розробляються з урахуванням особливостей організації й тактики проведення кожної слідчої (розшукової) дії у кримінальних провадженнях щодо окремих категорій кримінальних правопорушень, наприклад, проведення слідчих експериментів щодо обставин ДТП з рознесенням їх в часі для окремих її учасників з метою виключення зміни їх показань або взаємного узгодження під час слідчих експериментів.

Результативність збирання, аналізу та використання доказової та іншої криміналістично значущої інформації визначається ефективним використанням конкретних тактичних прийомів при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій або їх комбінацій. Тактичні прийоми мають дуже різноманітні форми, адже в їх якості можуть виступати різноманітні види та форми свідомого, цілеспрямованого прояву активності суб'єкта пошуково-пізнавальної діяльності

Сукупність загальних положень та окремих тактичних прийомів складає тактику слідчих (розшукових) дій, проведення яких направлено на отримання матеріально відображуваної та вербальної криміналістично значущої інформації.

Ефективне проведення окремих слідчих (розшукових) дій ще не може гарантувати успіху в розслідуванні кримінальних правопорушень. Проведення окремих слідчих (розшукових) дій може забезпечити повне та всебічне дослідження лише деяких обставин кримінального провадження. Дослідження ж комплексу слідчих (розшукових) дій сприяє збиранню доказів стосовно всього предмету доказування, а також повному, всебічному та об'єктивному

розслідуванню кримінального провадження в цілому.

Пошук носіїв криміналістично значущої інформації здійснюється шляхом застосування системи тактичних й технічних прийомів, операцій та методик, тому загальні тактичні основи провадження слідчих (розшукових) дій при розслідуванні порушень правил безпеки дорожнього руху повинні відповідати таким принципам:

1) в слідах події злочину відображаються ознаки особи, яка його вчинила, транспортних засобів, а також предметів, які вона застосувала при вчиненні кримінального правопорушення;

2) не існує «неінформативних» слідів – будь-який слід містить інформацію про певні властивості особи, транспортного засобу та інших об'єктів, які були залучені у контактну взаємодію під час події кримінального правопорушення;

3) інформативність сліду визначається завданням, яке ставить суб'єкт розслідування при його дослідженні.

Повнота виявлення, зберігання та використання інформації про різні особливості особи (осіб), які вчинили кримінальне правопорушення та використаних нею транспортних засобів, інших предметів, що відобразились у слідах, визначаються об'єктивними закономірностями, пізнання яких дозволяє розробляти науково обґрунтовані прийоми та методи роботи з ними. Наприклад, у сліді колеса відображаються його розмір та конфігурація бігової доріжки, а на самій шині залишаються мікрочастки (грунту) або в сліді взуття відображуються розмір та конфігурація підошви, а на самому взутті залишаються мікрочастки (волокна з килимка автомобіля). Багатобічна взаємодія передбачає аналіз елементарних актів відображення, які виникли внаслідок взаємодії двох та більше об'єктів. Увесь комплекс взаємодіючих об'єктів може розглядатись як цілісна система. Типовою системою такого роду є «факт контактної взаємодії». Ось чому в транспортній трасології відсутнє розмежування об'єктів на слідоутворюючий і слідосприймаючий, оскільки будь-яка ділянка пошкоджень водночас є і слідосприймаючою і слідоутворюючою.

Комплекс необхідних та випадкових, прямих та зустрічних, причинних,

просторово–часових зв’язків між підсистемами та елементами механізму події, яка розслідується, виходячи з основ криміналістичного вчення про зв’язки взаємодії досліджені в численних роботах Р. С. Белкіна, О. О. Ейсмана, В. Я. Колдіна, Ю. Г. Корухова, І. М. Лузгіна, В. С. Мітрічева, В. К. Лисиченка, Г. В. Прохорова-Лукіна, М. С. Романова, М. Я. Сегая, Е. Б. Сімакової-Єфремян, додають цьому механізму якості структури та дозволяє розглядати його як систему взаємопов’язаних елементів ДТП.

Тому, об’єктивно можливим та необхідним стає системно-структурний, комплексний підхід до виявлення та дослідження інформації про порушення правил безпеки дорожнього руху, особливостями якого є:

- предметом дослідження є обстановка в цілому та виділена в ній вся слідова картина;
- завданням дослідження є встановлення механізму (природи, причини) ДТП;
- здійснюється комплексне дослідження різних джерел інформації із обов’язковим залученням спеціальних знань.

Тактика слідчих (розшукових) дій у провадженнях за фактами порушень правил безпеки дорожнього руху має свою специфіку, зумовлену, насамперед, механізмом та обстановкою вчинення ДТП:

- обстановка, в якій трапилася ДТП, зазнає швидких змін через інтенсивний рух транспорту і великий вплив на слідову картину погодних умов, що може призвести до швидкої суттєвої зміни чи знищення слідової картини;
- ДТП та її результати – це наслідок взаємодії трьох основних елементів: водія, транспортного засобу та дороги;
- складність матеріальної обстановки ДТП як джерела інформації про факти – складність процесу фіксації результатів огляду [97, с. 4 – 5].

Розглянемо особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій для забезпечення збирання доказів та подолання за їх допомогою проявів протидії розслідуванню.

В доказуванні, збиранні іншої криміналістично значущої інформації в

провадженнях про порушення правил безпеки дорожнього руху суттєве значення мають результати проведення слідчих (розшукових) дій, направлених на збирання матеріально відображуваної інформації. Особливе місце в їх системі займає слідчий огляд місця події, який полягає в безпосередньому сприйнятті, дослідженні слідчим об'єктів матеріальної обстановки місця події, що відбулася з метою виявлення слідів злочину, речових доказів, з'ясування обстановки та інших обставин, які мають відношення до події, що відбулася. Місце події є одним з ключових джерел первинної криміналістично значущої інформації про ДТП. Як слушно зазначається в криміналістичній літературі, вивчення обстановки місця події дозволяє отримати криміналістично значущу інформацію про кримінальне правопорушення, встановити обставини, які пояснюють механізм його вчинення, а також ті, що характеризують осіб, котрі його учинили, й нарешті, подолати протидію досудовому розслідуванню.

Вжиття винними заходів протидії розслідуванню кримінальних правопорушень – явище достатньо розповсюджене. Як нами вже зазначалося в практиці зустрічаються випадки, коли винуватці ДТП намагаються змінити обстановку події, знищити сліди та інші матеріальні об'єкти, які є важливими для встановлення її обставин до приїзду співробітників поліції. Тому іноді виникає необхідність зіставлення (реконструкції) даних, отриманих у ході огляду місця події, з іншими доказами аби встановити місце злочину та механізм його вчинення. Прикладом може слугувати кримінальне провадження №12014140060000245. Допитаний в даному провадженні як свідок гр. К., вказав, що відразу після ДТП він під'їхав до постраждалої дівчини і в цей момент лікар стала оглядати її. Поки він знаходився там, то бачив, що якісь люди зібрали з проїзної частини уламки бамперу та перекинули взуття ближче до узбіччя. Він зробив їм зауваження. На його думку, наїзд відбувся на пішохідному переході. Під час слідчого огляду на місці, на яке вказував опитаний свідок К., були виявлені та зафіксовані сліди осипу та уламки від елементів бамперу транспортного засобу на пішохідному переході [57].

Наведемо й інший позитивний приклад з практики, коли реконструкція за

інформацією, отриманою при огляді слідів та речових залишків оригіналу сприяла виявленню нових слідів та інших речових доказів, встановленню обставин події в умовах протидії розслідуванню.

До чергової частини відділу національної поліції Залізничного району м. Львова надійшло повідомлення про те, що 19.12.2014 року близько 6 години 30 хвилин водій С., керуючи автомобілем ВАЗ та слідуючи по вул. Виговського, допустив наїзд на пішохода К., який помер на місці. При проведенні огляду місця події були виявлені уламки скла та пластмаси. С. заперечував свою вину в скоєнні ДТП. З метою встановлення обставин ДТП у процесі неодноразового візування, яке здійснювалося слідчим, було реконструйовано траєкторію руху автомобіля ВАЗ. При цьому застосовувалася графічна реконструкція. Свідками та очевидцями на прохання слідчого були складені схеми ДТП. Складені схеми були залучені до протоколу огляду місця події. В результаті було встановлено, що траєкторія руху автомобіля ВАЗ могла проходити по зустрічній смузі. Пізніше, в процесі допиту, С. був змушений зізнатися, що виїхав на зустрічну смугу та здійснив наїзд пішохода [58].

Слід вказати й ще на один аспект важливості проведення огляду місця події як засобу забезпечення подолання протидії розслідуванню. Мова йде про огляд місця, яке пов'язане з подією непрямым чином (наприклад, огляд місця, де був прихований транспортний засіб, який брав участь у дорожньо-транспортній пригоді, огляд місця, де був здійснений ремонт пошкоджень транспортного засобу, тощо).

Особливості огляду місця події в практиці розслідування фактів злочинного порушення правил безпеки дорожнього руху розглядалися П. О. Ананьєвим [2], П. В. Галасою [29], А. В. Іщенком, В. А. Кашкановим [32], М. П. Климчуком [34], П. П. Луцюком [56], С. І. Перліним, С. О. Шевцовим, О. Б. Кучерявенком, С. А. Буряком [25] та багатьма іншими вченими та практиками.

Але, не дивлячись на існуючу різноманітність методичних посібників, монографічних досліджень, як свідчить практика, нажаль, у багатьох випадках огляд місця ДТП проводиться недостатньо кваліфіковано, а слідчі припускаються

багатьох помилок особливо у випадках його проведення слідчими територіальних слідчих підрозділів. Мають місце випадки розбіжності даних, зафіксованих у протоколах огляду та схемах, які додаються до них. Недостатньо широко застосовуються при огляді науково-технічні засоби. Рідко в повному обсязі використовуються сучасні можливості судової фотографії, зокрема детальна зйомка слідів та пошкоджень, вузлів та агрегатів транспортних засобів. Не завжди в ході огляду фіксуються обставини, які мають значення для проведення подальшого експертного аналізу механізму ДТП. У багатьох випадках це робиться неточно (невірно вимірюються та відображаються на схемах сліди транспортних засобів, не визначаються видимість та оглядовість з робочого місця водія у випадках, коли подія мала місце в темний час доби або в умовах обмеженої видимості (для цього не проводяться додаткові слідчі огляди в аналогічних умовах), надається неточна характеристика виду та стану дорожнього покриття).

Слід звернути увагу на те, що з 145 вивчених нами матеріалів кримінальних проваджень про порушення правил безпеки дорожнього руху, в ході розслідування яких проводився первинний огляд місця події, для 49% була характерною неповнота вихідних даних, відображених у протоколах огляду, відсутність вказівок на більшість притаманних дорожньо-транспортній пригоді слідів-відображень та їх комплексів, а також ознак спотворення слідової картини злочину. Не вказуються їх розміри й точні координати, а зазначаються лише явні деформації частин транспортних засобів.

Таким чином, виходячи з результатів аналізу літературних джерел, слідчої практики та досвіду практичної діяльності дисертанта слідчим відділу розслідування злочинів у сфері транспорту слідчого управління ГУНП у Львівській області, зокрема, виконання обов'язків з надання методичної допомоги слідчим територіальних слідчих підрозділів у кримінальних провадженнях за ст. 286 КК України, проблемними слід вважати питання, що виникають унаслідок неякісного збору інформації на місці ДТП:

- 1) відсутність у протоколах слідчих оглядів чіткої картини події з максимальною її деталізацією. У переважній більшості випадків до них

заносяться тільки основні параметри, що унеможливило подальше детальне дослідження;

2) схема до протоколу огляду місця події складається без дотримання масштабу та не відображає геометричних параметрів дороги чи перехрестя, розташування слідової інформації та транспортних засобів на місці події, що унеможливило в подальшому відтворення та моделювання ситуації;

3) при складанні схеми до протоколу огляду місця події допускаються характерні «пробіли» у позиціонуванні точок вимірів, виконаних на місці ДТП, що взагалі унеможливило проведення необхідних для аналізу механізму ДТП графічних побудов та потребує проведення додаткового огляду місця події [21, с. 54 – 55].

Також слід додати, що при оглядах місць подій часто не фіксуються слабовиражені сліди гальмування транспортних засобів у випадках, коли відбувалося гальмування транспортного засобу, обладнаного антиблокувальною системою (ABS).

Зазначені недоліки в проведенні слідчих (розшукових) дій по фактах ДТП зумовлені тим, що особи, які проводять огляд, не враховують специфіку таких злочинів, не в повній мірі володіють методикою дій в типових для цієї категорії проваджень ситуаціях. Хоча детальне вивчення обстановки на місці події в багатьох випадках дозволяє виявити його причини та значно полегшує завдання з реконструкції всієї події. Розташування транспортних засобів, сліди їх руху та гальмування, відкидання та волочіння, траєкторія та характер цих слідів, предмети, які знаходяться на ділянці дороги (місцевості), де відбулася подія, деталі транспортного засобу, уламки скла, плями оливи, води, електроліту, гальмівної рідини, частки ґрунту, які осипались, сліди ніг людини, пошкодження та різні сліди на транспортному засобі, – все це повинно бути ретельно зафіксоване. Саме за цими та іншими даними можна відтворити багато обставин дорожньої обстановки та подолати в подальшому протидію розслідуванню.

Підсумовуючи зазначене з позиціями вчених–криміналістів В. К. Лисиченка та М. Я. Сегая, які вважають огляд місця події спеціальним методом дослідження

об'єктів, направленим на формування інформаційної основи розслідування, можна зробити висновок про те, що результати застосування криміналістичних знань у «дешифруванні» об'єктивних наслідків взаємодії об'єктів на місці події (матеріальних слідів-відображень) мають визначальне значення для розслідування кримінальних правопорушень.

Зупинимось на особливостях проведення цієї слідчої (розшукової) дії за фактами порушень правил безпеки дорожнього руху.

Дана слідча (розшукова) дія проводиться відповідно до вимог ст. 71, 104, 105, 223, 237, 238 КПК України.

Загалом огляд місця ДТП – це багатостороння слідча дія, яка передбачає вивчення слідчим матеріальної обстановки дорожньої події, транспортного засобу, різних слідів та об'єктів. Проведення огляду з метою виявлення і фіксації слідів, необхідних для встановлення обстановки дорожньої події, її механізму та інших обставин, які мають значення для розслідування кримінального правопорушення, потребує застосування слідчим системи науково–обґрунтованих (безпосередніх і опосередкованих) прийомів, методів і способів дослідження.

Поряд з доказуванням обставин, ознаки яких вказані в диспозиції відповідної частини ст. 286 КК України, необхідно встановити фактичні дані, які відносяться безпосередньо до суб'єкта кримінального правопорушення. Мова йде про вік, осудність, наявність водійської кваліфікації та інші особистісні якості водія транспортного засобу. При цьому є нерідкими випадки, коли навіть встановлення факту знаходження за кермом саме даної особи викликає певні труднощі. Наприклад, водій, який залишив місце ДТП, заявляє про незаконне заволодіння транспортним засобом або стверджує, що за кермом знаходився загиблий пасажир тощо.

В практиці нерідкими є ситуації, коли водій змушений діяти в умовах крайньої необхідності, коли аварійна обстановка виникла з вини третіх осіб. Якщо буде доведено, що в його діях відсутні порушення Правил дорожнього руху, та він уникнув спричинення ще більшої шкоди, то кримінальна відповідальність

такого водія має бути виключена й потрібно вирішувати питання про відповідальність третіх осіб. Тому слідчому не слід нехтувати поясненнями водія, який знаходиться на місці події.

При аналізі події в усіх випадках встановлюється чи мав водій технічну можливість запобігти ДТП та які дії для цього мав вжити. Ці дані в подальшому впливають на юридичну оцінку дій водія. Аби встановити, як повинен був діяти водій транспортного засобу відповідно до вимог Правил дорожнього руху, необхідно дослідити обстановку, умови руху не тільки в момент конкретного прояву небезпеки, але й в період, який передував вказаному моменту. Цим обставинам треба приділяти увагу знаходячись на місці події.

Результативність цієї слідчої (розшукової) дії забезпечується виконанням наступних умов:

- організація охорони місця події та забезпечення безпеки руху в цьому районі;
- своєчасність прибуття слідчо-оперативної групи на місце ДТП;
- забезпечення слідчо-оперативної групи науково-технічними засобами;
- проведення огляду з дотриманням вимог КПК України;
- планомірність проведення огляду;
- застосування в ході огляду правильних тактичних та технічних прийомів;
- знанням особливостей механізму розвитку різних видів ДТП та їх відображенню в матеріальній обстановці [77, с. 101].

Зміст та особливості роботи слідчого (слідчо-оперативної групи) з огляду місця події визначаються:

- 1) характером місця вчинення ДТП;
- 2) видом ДТП;
- 3) результатом кримінального правопорушення.

Однією з особливостей огляду місця ДТП є необхідність вивчення на місці всіх його елементів «водій–автомобіль–дорога–середовище» (ВАДС), механізму їх дії і взаємодії.

Тобто необхідно розрізняти три складові обстановки на місці ДТП. Першу

утворюють особливості ділянки дороги, на якій відбулося дане кримінальне правопорушення, технічне забезпечення даної ділянки засобами організації та регулювання руху транспорту та пішоходів, положення забудов тощо. Друга складова включає метеорологічні умови (положення Сонця або Місяця, хмарність, опади), стан поверхні дороги, динамічну лінійну та кутову оглядовість, видимість простору, особливості освітлення дороги та її околиць. Зазначимо, що обстановка, яка спостерігається при огляді, часто відрізняється від тієї, в якій розгорталася подія. Третя складова виражається у вигляді остаточних явищ, які утворилися в результаті ДТП, супутніх йому або випадкових, не пов'язаних із ним процесів, подій, які мали місце до, після або під час розслідуваної події. До них відносяться: місцезнаходження та положення транспортного засобу, причетного до дорожньої події, в просторі дороги та прилеглої ділянки місцевості; сліди руху транспортного засобу; місцезнаходження, поза та положення трупа на проїзній частині дороги, узбіччі, в салоні транспортного засобу; різноманітні речові утворення (бите скло, відділені та зруйновані деталі автомобіля, плями рідин тощо).

Лише аналіз усіх обставин обстановки на місці вчинення порушень Правил дорожнього руху і експлуатації транспортних засобів допоможе розібратися в механізмі даної події. Механізм вчинення ДТП підрозділяють на наступні види.

Зіткнення – рухомі транспортні засоби зіткнулися між собою.

Перекидання – рухомий транспортний засіб утратив стійкість і перекинувся. До цього виду ДТП не відноситься перекидання внаслідок зіткнення механічних транспортних засобів чи наїзду на нерухомі об'єкти.

Наїзд на транспортний засіб, що стоїть, – рухомий транспортний засіб наїхав на транспортний засіб, який не рухається, або причіп (напівпричіп).

Наїзд на нерухому перешкоду – транспортний засіб здійснив наїзд на нерухому перешкоду, що знаходилася в межах смуги руху транспортного засобу (опора моста, стовп, дерево, щогла, будівельні матеріали, огорожа тощо).

Наїзд на пішохода – транспортний засіб наїхав на людину або вона сама здійснила динамічний контакт із боковою частиною транспортного засобу, що

рухався. До цього виду відносяться також випадки, за яких пішоходи постраждали від вантажу, що перевозиться транспортним засобом.

Наїзд на велосипедиста – транспортний засіб наїхав на велосипедиста, або він сам натрапив на рухомий транспортний засіб.

Наїзд на гужовий транспорт – транспортний засіб наїхав на упряжних, в'ючних чи верхових тварин або на вози, що транспортуються цими тваринами.

Наїзд на тварин – транспортний засіб наїхав на птахів, диких або домашніх тварин, або самі тварини чи птахи вдарилися об рухомий транспортний засіб, унаслідок чого постраждали люди.

Інші випадки:

- схід трамвая (потяга) з рейок (зіткнення або перекидання);
- падіння вантажу, що перевозиться транспортним засобом, яке спричинило шкоду здоров'ю потерпілих або їх смерть;
- падіння пасажирів з рухомого транспортного засобу або в салоні рухомого транспортного засобу в наслідок різкої зміни швидкості руху та ін. [45, с. 4 – 5]

Вказана специфіка порушень правил безпеки дорожнього руху висуває перед слідчим задачу встановлення певних фактів, які мають важливе значення для кримінального провадження. В їх числі визначальне місце займають відомості про момент виникнення для водія небезпеки для руху з боку іншого транспортного засобу, пішохода, який вийшов на дорогу тощо. Невірне визначення цього моменту може призвести до невірної оцінки події, що сталася.

Разом із тим, залежно від виду ДТП є специфічним й перелік конкретних відомостей, які необхідно встановити й довести в зв'язку з особливістю механізму індивідуальної події.

Правоохоронними органами (слідчим) при отриманні інформації про ДТП терміново має бути забезпечено охорону місця виявлення слідів цього кримінального правопорушення.

Головним завданням огляду місця події є комплексне виявлення обставин, які характеризують механізм події в цілому. Особливістю огляду місця ДТП є те,

що в ході цієї слідчої (розшукової) дії слідчому доводиться оглядати й місцевість, й предмети, й трупи. Виходячи з цього, повинен визначатись й склад слідчо–оперативної групи, який бере участь в огляді місця ДТП. Однак від цього огляд місця події не стає простою сумою оглядів. Різні об’єкти утворюють на місці події індивідуальну сукупність взаємопов’язаних між собою матеріальних слідів–відображень та їх комплексів. До комплексу «слідової інформації», який утворюється на місці ДТП слід віднести: обстановку місця події, розташування трупа, розташування транспортного засобу, сліди на дорожньому покритті від коліс транспортного засобу, сліди осипу скла та ґрунту тощо.

В контексті нашого дослідження необхідно спеціально зупинитись на групах фактичних даних, які відносяться до так званих негативних обставин, дослідження яких сприяє виявленню протидії розслідуванню (про обґрунтування цього див. підрозділи 1.2, 2.2. дисертації).

Процес доказування у кримінальному провадженні базується на тих самих закономірностях, які властиві процесу пізнання об’єктивно існуючої дійсності. При цьому слідчий має звертати увагу на ті обставини (в тому числі й негативні), які є необхідними для вирішення завдань кримінального провадження. Задля того, аби виявити при огляді місця події необхідний фактичний матеріал, який в подальшому набуде статусу доказів, необхідно виділити й процесуально закріпити серед багатьох фактів лише ті, які пов’язані з подією кримінального правопорушення.

Аналіз обстановки місця події, під час якого виявляються негативні обставини, свідчить про порушення звичайного ходу речей, притаманного для події певного роду. Слідчому безпосередньо в ході огляду місця події для виявлення негативних обставин необхідно:

- не обмежуватись фіксацією виявлених предметів та слідів, а висуваючи на місці версії знайти пояснення їх місцезнаходженню та стану;
- висунувши основну версію, не обмежуватись збиранням даних, які не підтверджують інші версії, а шукати навпаки – дані, які їх підтверджують;
- зіставити пояснення про причину події, які були надані конкретними

особами, з обстановкою на місці події;

– використовувати допомогу спеціалістів, отримуючи в них консультацію про можливість виникнення певних наслідків у результаті конкретних дій.

Встановлені негативні обставини можуть свідчити про те, що:

- 1) висунута слідчим версія є помилковою;
- 2) отримана вихідна інформація є неточною;
- 3) механізм події зацікавленими особами пояснений з викривленням фактів;
- 4) мало місце інсценування кримінального правопорушення (ДТП із загибеллю людини) для приховування іншого (умисного вбивства).

Інсценування – це штучне створення або зміна зацікавленими особами обстановки, яка не відповідає обставинам події, яка дійсно відбулася, з метою ввести слідство в оману.

При цьому на інсценування можуть вказувати:

- різні обставини, які протирічать одне одному;
- факти природньої зміни обстановки;
- яскравий демонстраційний характер окремих слідів.

Інсценуванням ДТП, на нашу думку, слід розуміти навмисне створення матеріальних слідів з метою утворення обстановки, яка не відповідає події, яка фактично відбулася.

Тому при огляді місця події обов'язковій увазі, вивченню та фіксації підлягають також відсутність необхідних у даній обстановці предметів та слідів (наприклад, слідів гальмування або слідів осипу ґрунту при зіткненні); наявність слідів або предметів, сам факт виявлення яких у даній обстановці не є звичайним для певного виду ДТП (наприклад, наявність на тілі загиблого тілесних ушкоджень, які не могли бути отримані в результаті наїзду транспортного засобу). Ці дані можуть дозволити висунути версію про інсценування події або фальсифікації деяких її обставин.

Ознаками інсценування та фальсифікації обставин ДТП можуть бути як матеріальні, так й ідеальні сліди. Матеріальні сліди-відображення, які свідчать

про фальсифікацію обставин та інсценування ДТП, на думку дисертанта, доцільно виділити за місцем локалізації в чотири основні групи:

- 1) комплекс слідів на проїзній частині;
- 2) комплекс слідів на придорожніх об'єктах;
- 3) комплекс слідів на транспортних засобах та частинах, які відділилися від транспортних засобів;
- 4) сліди-пошкодження на постраждалих в наслідок ДТП [89, с. 186].

Мету огляду місця вчинення кримінального правопорушення можна сформулювати наступним чином – виявлення та фіксація даних про вчинене правопорушення. Такі дані можуть відображатись у матеріальному середовищі у вигляді слідів-відображень, слідів-предметів, слідів-речовин або їх комплексів, а також як нематеріальна форма інформації, в пам'яті очевидців, які постраждали та винних у події осіб. Виявлені на місці вчинення кримінального правопорушення дані в подальшому можуть бути використані для подолання протидії розслідуванню як докази.

Виходячи з мети огляду, можна виділити наступні завдання, які необхідно вирішити слідчому:

- встановити місце і час зіткнення (наїзду, перекидання) транспортного засобу;
- визначити місце положення учасників ДТП до моменту події;
- встановити швидкість руху транспортного засобу;
- встановити механізм вчинення ДТП та слідоутворення;
- встановити, які саме правила дорожнього руху були порушені;
- визначити стан дорожнього покриття на місці ДТП;
- встановити, в яких погодних умовах відбулася ДТП;
- встановити очевидців події;
- встановити наявність дорожніх знаків;
- встановити можливість запобігання ДТП;
- визначити технічний стан транспортного засобу;
- встановити технічні причини та умови, які сприяли вчиненню ДТП [25].

Відповідно до положень ст. 237 КПК України слідчий може запросити для участі в огляді місця події спеціалістів. Виходячи з положень ст. 71 КПК України, спеціаліст зобов'язаний: прибути за викликом і брати участь у проведенні слідчої дії, використовуючи свої спеціальні знання, навички та науково-технічні засоби для сприяння слідчому у виявленні, закріпленні і вилученні доказів.

Спеціаліст залучається для допомоги слідчому в застосуванні технічних засобів фіксації обстановки на місці пригоди та виявленні слідової інформації, аналізі слідів на місці ДТП за допомогою встановлення його механізму. Огляд місця події доцільно проводити за участю не тільки спеціаліста широкого профілю – фахівця у галузі криміналістичної техніки, але й більш вузький спеціальностей та спеціалізацій з урахуванням особливостей події, що сталася: спеціаліста-автотехніка – задля огляду місця ДТП і слідів автотранспортних засобів; пожежно-технічного спеціаліста, спеціаліста-біолога, спеціаліста лабораторії криміналістичної одорології – для виявлення й фіксації відповідних об'єктів тощо.

Зумовлено це тим, що в ДТП знаходять свій прояв закони механіки руху, закономірності роботи та взаємодії вузлів, систем та механізмів транспортного засобу, виникнення в них несправностей, психофізіологічні закономірності сприйняття та реагування водія на небезпеку в дорожній ситуації, закономірності слідоутворення тощо.

Зазначені спеціалісти допоможуть реалізувати комплексний підхід у вивченні обставин події, в установленні його можливої зумовленості технічним станом транспортних засобів або помилковими діями водіїв. За участю цих спеціалістів вже на місці події можуть бути диференційовані пошкодження автомобіля, які були до зіткнення та утворилися після.

Аналізуючи комплекс необхідних слідчих (розшукових) дій та передбачуваних експертних досліджень для встановлення дійсних обставин ДТП та, відповідно, об'єктивної оцінки дій учасників події, діапазон застосування спеціальних знань може бути достатньо широким:

1. Встановлення та уточнення обставин ДТП у ході огляду місця події: напрямку руху транспортного засобу, траєкторії руху, характеру гальмування, розташування місця наїзду (зіткнення), встановлення належності слідової інформації конкретному транспортному засобу.

2. Визначення дорожніх умов на місці події: відстані видимості в напрямку руху; подовжнього і поперечного ухилу проїзної частини; радіусу закруглення дороги; виду дорожнього покриття та характеристики його стану тощо.

3. Застосування науково-технічних засобів для фіксування слідової інформації: шляхом фотографування, вимірювання, вилучення; визначення її належності транспортному засобу, пішоходу.

4. Перевірка технічного стану транспортного засобу: справності гальмівної системи, рульового управління, освітлювальних приладів, ефективності гальмування тощо.

Розглянемо завдання спеціалістів відповідного профілю докладно.

Спеціаліст-автотехнік обов'язково (або за першої можливості) повинен залучатися до огляду місця ДТП з людськими жертвами, а також у випадках, коли водій з транспортним засобом залишили місце події.

Основні завдання, при вирішенні яких необхідна допомога, такі:

- оперативне виявлення, фіксація слідів та вилучення інших об'єктів, що мають значення для аналізу механізму пригоди;
- визначення технічного стану транспортного засобу на момент ДТП (до неї чи після неї);
- подання орієнтувальної інформації про марку, модель, особливості транспортного засобу, що залишив місце пригоди;
- установлення технічних причин та умов, що сприяли вчиненню ДТП.

Спеціаліст-автотехнік може бути залучений для огляду трупа для доповнення спеціаліста у галузі судової медицини. При цьому він надає допомогу в з'ясуванні питань щодо виникнення слідів транспортного засобу на одязі, тілі потерпілого, про механізм контакту людини і транспортного засобу, параметрів транспортного засобу, які підлягають фіксації.

За необхідності для участі в огляді певної ділянки дороги, на якій сталася ДТП, можна залучити як спеціаліста кваліфікованого працівника дорожньо (шляхо)-експлуатаційної дільниці (ДЕД, ШЕД), оскільки в цих службах зберігаються найбільш повні дані про параметри дороги (паспорт дороги). Як правило, огляд зі залученням такого спеціаліста та відповідної документації щодо технічних даних про дорогу та дорожні споруди відбувається як додатковий для з'ясування стану та змін дороги та дорожніх споруд, які могли вплинути на виникнення події ДТП.

Спеціаліст судово-медичний експерт при огляді трупа на місці ДТП вирішує наступні завдання:

- допомагає виявити предмети, сліди та інші об'єкти, які можуть мати відношення до ДТП;
- консультує слідчого відносно раціональної послідовності та порядку огляду об'єктів та слідів із урахуванням їх значення, стійкості або мінливості властивостей;
- встановлює медичні наслідки події (констатує факт смерті, визначає вид, властивості та інші характеристики виявлених біологічних об'єктів та слідів, висловлює попередню думку про час та механізм утворення слідів, про можливий зв'язок з подією кримінального правопорушення, з приводу якого проводиться слідча (розшукова) дія;
- надає допомогу слідчому в описанні об'єктів у протоколі слідчої (розшукової) дії, в забезпеченні повноти та правильності викладення виявлених фактичних даних;
- консультує слідчого та надає йому технічну допомогу в забезпеченні фіксації та пакуванні об'єктів;
- бере участь у пошуку або отриманні та відборі зразків для експертизи з попередньою оцінкою їх придатності для наступного судово-медичного та судово-хімічного, судово-біологічного дослідження: крові, волосся та інших об'єктів;
- забезпечує раціональне використання спеціального обладнання;

- консультує слідчого відносно порядку проведення слідчої (розшукової) дії (наприклад, щодо необхідності розширення чи звуження зони огляду), про необхідність додаткового або повторного його проведення, про раціональний порядок призначення та проведення судових експертиз виявлених об'єктів та слідів, а також правильному формулюванні запитань експертові;

- дає пояснення слідчому про значення даних, встановлених у ході процесуальної дії, бере участь у висуненні слідчих версій та визначенні основних напрямів провадження слідчих (розшукових) дій [8, с. 34 – 35; 99, с. 103 – 107].

При огляді трупа з різного характеру пошкодженнями судово–медичний експерт звертає увагу на:

- положення та позу трупа;
- положення фрагментів деталей транспортного засобу відносно нерухомих орієнтирів та трупа (спільно зі спеціалістом-криміналістом), відстань між ними;
- пошкодження одягу;
- характер, локалізацію, форму, розміри, колір сторонніх нашарувань навколо пошкоджень на одязі;
- наявність уламків фар та інших деталей автомобіля в одязі, між її шарами, в зморшках (при їх виявленні допомогти слідчому вилучити для проведення спеціального дослідження);
- наявність взуття на стопах ніг, якщо взуття відсутнє, то його розташування.

Завданнями спеціаліста-криміналіста – інспектора-криміналіста, старшого інспектора-криміналіста, техніка-криміналіста, а в разі наявності сектора техніко-криміналістичного забезпечення слідчих дій його керівника, працівника Експертної служби МВС у складі спеціалізованої пересувної (криміналістичної, автотехнічної) лабораторії є:

- надання рекомендацій слідчому відносно послідовності проведення робіт та необхідності застосування науково-технічних засобів для виявлення та фіксації слідів;

- консультування слідчого відносно спеціальної термінології, характеристик об'єктів огляду, технічних та технологічних особливостей здійснення вимірювань, виявлення, фіксування, вилучення матеріальних об'єктів, які відображаються в протоколі огляду;
- надання допомоги слідчому в установленні належності виявленого предмета до певного пристрою, конструктивного елементу транспортного засобу, причепа, дорожнього обладнання, тощо;
- акцентування уваги учасників огляду щодо виявлених ним характерних ознак та слідів ДТП;
- виконання фото- та відеозапису;
- уточнення та доповнення планів, схем та ескізів до протоколу огляду місця події (з зображенням на них виявлених слідів взаємодії елементів системи ВАДС);
- надання рекомендацій слідчому стосовно вилучення зразків матеріалів та речовин, інших об'єктів для порівняльного дослідження.

В наукових рекомендаціях присутні такі, що звертають увагу на допустимості відповідно до ч. 7 ст. 223 КПК України огляду місця ДТП без участі понятих за умови застосування безперервного відеозапису ходу проведення такої слідчої (розшукової) дії [3, с. 153 – 160]. Використання безперервного відеозапису – це найкращий замінник понятих, окрім випадків огляду місця ДТП з одночасним оглядом трупа. Безперервний відеозапис має перевагу над участю понятих, бо останні як живі істоти не можуть досконало запам'ятати увесь хід проведення огляду місця ДТП. З часом поняті можуть забувати обставини проведення огляду місця ДТП та зафіксовану слідову картину. Протокол, схема до протоколу можуть містити прогалини в описі обстановки на місці події, які можуть бути усунуті повною відеофіксацією ходу та результатів огляду місця події. Але для проведення огляду місця події ДТП із безперервним його відеозаписом необхідно до виїзду на місце події підготувати відеокамеру, технічні носії інформації (флеш-карти), резервні джерела живлення (запасні акумуляторні батареї), додаткові джерела освітлення з відповідними джерелами живлення для огляду в темний час

добу. Також для здійснення такої відеозйомки під час огляду має бути спеціально для цього залучений спеціаліст. Свою ефективність для комплексного фіксування взаємного розташування матеріальних об'єктів на ділянці проїзної частини, де відбулася ДТП, показало застосування дронів з функцією відео-, фотозйомки. Особливо, коли така фотозйомка здійснюється за правилами фотограмметрії з метою забезпечення в подальшому визначення розмірів, взаємного розташування та відстані між матеріальними об'єктами на місці події за фотознімками. Практика застосування таких технічних засобів під час оглядів місць ДТП на наше переконання безумовно має розширюватися, але у випадках наявності трупа на місці події оптимальним є залучення понять для страховки від можливих технічних несправностей засобів відеозйомки, освітлювальних приладів і унеможливлення через це визнання протоколу такого огляду як недопустимого джерела доказів.

Говорячи за технічні засоби, які забезпечують комплексне фіксування обстановки на місці ДТП, не можна оминути 3-d сканери. В Україні, починаючи з 2011 року, втіленням методу лазерного сканування в процес техніко–криміналістичного та судово-експертного забезпечення розслідування ДТП почали займатися експерти науково-дослідного експертно-криміналістичного центру при ГУМВС України в Харківській області. Сьогодні на озброєнні експертних підрозділів МВС України та підрозділів криміналістичного забезпечення органів досудового розслідування Національної поліції України знаходяться лазерні сканери «Leica ScanStation 3D», «Z+F Imager 5016», «RARO Laser Scanner Focus 3D 120», Artec Leo, RIEGL VZ–400I.

Технологія лазерного сканування дозволяє виконувати вимірювання відстаней безпосередньо за «хмарою сканованих точок» (файлом даних, що представляє собою у графічній формі поверхню просканованого об'єкта або простору). Одночасно з вимірюваннями поверхні матеріальних об'єктів за допомогою оптичної лазерної системи здійснюється їх кольорова цифрова фотозйомка [106, с. 249; 36, с. 465 – 472; 22, с. 231 – 237]. Таким чином, можна, наприклад, одержати точну графічну модель пошкоджень транспортного засобу,

які він отримав під час дорожньо-транспортної пригоди, довжину та ширину слідів юзу чи подряпин на асфальті, відстань від орієнтиру та базової лінії до об'єктів ДТП. На сканованому зображенні задані відстані програма показує у вигляді пунктирної лінії та прапорця, на якому нанесені розміри між об'єктами у метрах.

Дані програмно-апаратні комплекси шляхом здійснення тривимірного лазерного сканування дозволяють фіксувати, такі наслідки ДТП як: взаємне розташування автомобілів та постраждалих з прив'язкою до місцевості, сліди гальмування, осипи ґрунту та битого скла, пошкодження автомобілів, визначати будь-які відстані між об'єктами (автомобілями, мітками, будівлями, стовпами освітлення тощо) з точністю до 2 мм, визначати взаємне розташування об'єктів, а також оцінювати ступінь пошкодження об'єктів.

Як вірно зазначає О. М. Дуфенюк крім візуалізації місць події в результаті тривимірного лазерного сканування може здійснюватися складання графічних планів місця ДТП, розрізи окремих об'єктів у форматі 2D, створення гіперпосилань, що активують детальну вимірювальну фотографію окремих матеріальних об'єктів з місця події, реконструкцію місця ДТП, зокрема, шляхом її тривимірної анімації [27, с. 314 – 315].

На наше переконання запровадження технологій лазерного сканування в практику здійснення слідчих оглядів за фактами ДТП тільки посилюватиме інформаційне забезпечення подолання протидії розслідуванню цих кримінальних правопорушень шляхом формування комп'ютерних тривимірних моделей місць таких подій, які можна в подальшому досліджувати в процесі здійснення автотехнічних, медико-криміналістичних експертиз.

Огляд місця ДТП дозволяє знайти та зафіксувати певні слідові комплекси, необхідні для встановлення механізму і обставин ДТП, а також особи водія, який залишив місце події, зокрема:

- сліди, залишені транспортним засобом та дорожньому покритті та предметах навколишньої обстановки (гальмівний шлях, деталі автотранспортного засобу, скло, мастило, фарба тощо);
- сліди та пошкодження на автотранспортних засобах;

- сліди і пошкодження на тілі потерпілих, їх одязі та взутті (сліди контакту з автотранспортним засобом, з конкретними деталями автомашини тощо);
- сліди знаходження конкретної особи (водія) за кермом автотранспортного засобу, коли така особа залишає місце ДТП, залишивши там транспортний засіб [67, с. 141].

Не будемо оригінальними, якщо зазначимо, що характер слідів слугує ключем до розшифрування дій водія та руху автомобіля, його технічного стану тощо. Наприклад, криволінійні сліди протектора шини можуть свідчити про спробу уникнути події гальмуванням та маневром. Наявність слідів ковзання може бути наслідком раптового виявлення небезпеки або панічних дій водія.

Треба також зазначити, що на дорожньому покритті залишаються сліди від гальмування коліс транспортного засобу тільки у випадку їх блокування. Однак не всі гальмівні системи транспортних засобів допускають блокування коліс на дорожньому покритті. Так, наприклад, сучасні гальма з антиблокувальною системою не допускають блокування коліс. Це дозволяє у процесі екстреного гальмування виконувати маневр автомобіля, щоб уникнути зіткнення з перешкодою.

Чіткий відбиток поперечних ліній малюнка протектора можливий тільки при коченні незаблокованого колеса. У випадку гальмового сліду від заблокованого колеса відбиток поперечних ліній малюнка протектора побачити неможливо.

З технічної точки зору, треба зауважити таке: встановити наявність чи відсутність процесу гальмування за слідами кочення коліс немає можливості, тим паче не можна за цими слідами кочення коліс встановити розрахунковим шляхом швидкість руху автомобіля на початку гальмування. Швидкість автомобіля перед гальмуванням розрахунковим шляхом можна визначити тільки за наявності слідів юзу на дорожньому покритті.

Практика розслідування порушень правил безпеки дорожнього руху доказує, що основними предметами-носіями криміналістично значущої інформації є:

- дорожнє покриття та перешкоди;
- тіло та одяг постраждалих;
- транспортні засоби.

Як правило, при огляді місця ДТП здійснюють наступні дії:

а) встановлюють місцезнаходження центру події за розташуванням уламків скла, ґрунту, який відділився від днища автомобіля, деталей та частин, які відділилися, часток лакофарбового покриття, слідів паливно-мастильної речовини;

б) виявляють та фіксують ознаки, які вказують на напрямок руху кожного з транспортних засобів;

в) визначають положення слідів коліс транспортного засобу відносно осової лінії дорожньої розмітки та межі проїзної частини дороги;

г) виявляють та фіксують сліди пошкоджень та нашарувань на транспортному засобі з вказівкою локалізації відносно вузлів транспортного засобу та висоти від дорожнього покриття (вм'ятини, подряпини, «задири» тощо).

Слід зазначити, що послідовність фіксації визначається стійкістю слідів. Оптимальним є наступний порядок роботи:

1) виявлення, фіксація та вилучення слідів, які характеризують транспортний засіб, у тому числі той, який залишив місце події (уламків розсіювачів, часток лакофарбового покриття, слідів паливно-мастильних матеріалів, інших нестійких слідів);

2) визначення та фіксування даних про дорожні умови та обстановку;

3) огляд транспортних засобів.

Приступаючи до огляду місця ДТП, слідчий повинен пам'ятати, що нерідко причиною події є необережна поведінка постраждалих або осіб, які керували іншими транспортними засобами, які з'являються на проїзній частині раптово для водія, в безпосередній близькості від транспорту, що проїжджає. Непрозорі перешкоди, з-за яких зазвичай з'являються учасники руху, як правило, утворюються густо насадженими кущами та деревами, парканами будівельних майданчиків, припаркованими до узбіччя дороги великогабаритними

транспортними засобами. Саме з-за них найчастіше з'являються пішоходи, виїжджають автомобілі, мотоцикли, електросамокати, велосипеди.

В цілій низці таких випадків водії бувають полишені технічної можливості для вжиття заходів безпеки. В той самий час нерідко, будучи попередженими про наявність таких «небезпечних місць», водії не вживають належних заходів безпеки.

Результати проведеного нами дослідження дозволили виявити основні ознаки розглядуваних у роботі способів приховування порушень правил безпеки дорожнього руху у формі негативних обставин, які можуть бути виявлені як у ході огляду місця події, так і при огляді транспортних засобів. До таких ознак можна віднести наступні:

1) наявність слідів взаємодії автомобіля з перешкодами, за відсутності перешкод на місці події або невідповідність пошкоджень перешкоді;

2) відсутність слідів контактної взаємодії на виявлених на місці події автомобілях;

3) відсутність або невідповідність слідів нашарування лакофарбових покриттів на автомобілях, які брали участь у ДТП;

4) наявність на пошкодженій частині автомобіля слідів неякісного ремонту;

5) наявність на пошкодженій частині автомобіля (в місці пошкоджень) слідів корозії;

6) невідповідність масштабів, локалізації та топографії пошкоджень на автомобілях, виявлених на місці події;

7) наявність слідів – пошкоджень на придорожніх об'єктах, які віддалені на деякій відстані від місця зіткнення та виникли в результаті зіткнення з ними транспортного засобу;

8) неспівпадіння заявленого водієм напрямку руху автомобіля та деталей і слідів, що відділилися, а також гальмівного шляху реальному напрямку руху автомобіля;

9) відсутність слідів осипу ґрунту, які вказують на безпосереднє місце зіткнення;

10) неспівпадіння за кількістю та елементним складом фрагментів деталей, уламків світлотехнічної арматури тощо, виявлених на місці події, тим, які вилучено при огляді автомобілів;

11) відсутність слідів підтікання паливно-мастильних матеріалів (бензину, дизельного пального, охолоджуючої рідини, оливи з пробитого при дорожньо-транспортній пригоді картера двигуна, коробки передач, трансмісії тощо) при пошкодженні відповідних вузлів автомобіля;

12) невідповідність або відсутність тілесних ушкоджень учасника ДТП характерним ушкодженням, які мали б бути при його розташуванні на певному місці в автомобілі, а також відсутність слідів знаходження даної особи за кермом під час ДТП або наявність слідів знаходження там іншої особи.

Задля виявлення інсценування на місці злочину огляду підлягають практично всі основні об'єкти, а саме: 1) ділянка вулиці або дороги, де відбулося ДТП; 2) місцевість, яка прилягає до цієї ділянки; 3) транспортні засоби, які брали участь у дорожньо-транспортній пригоді; 4) труп; 5) водій (освідування). Особливе значення має огляд ділянки місцевості або дороги, яка прилягає до місця ДТП, оскільки його оглядають, здебільшого, якщо є підстави допускати, що на ній можуть бути виявлені додаткові сліди, безпосередньо пов'язані з самою подією (наприклад, декоративний ковпак від колеса скотився за межі дорожнього полотна), або передбачаються навмисні дії водія-учасника ДТП, направлені на інсценування інших причин ДТП (наприклад, викручування водієм болтів із системи рульового управління та викидання їх за межі місця події). Практиці відомі випадки, коли водій на автомобілі залишає місце події, від'їжджає на певну відстань, зупиняє транспортний засіб, проводить його зовнішній огляд та усуває сліди, які тією чи іншою мірою свідчать про ДТП, потім продовжує рух.

Знання кола типових об'єктів огляду ДТП підвищує результативність виявлення інсценування.

Складність виявлення слідів та інших ознак, які можуть вказувати на інсценування, визначається характером слідів та обстановкою ДТП. Виявлення слідів, які свідчать про зіткнення транспортних засобів, звісно не є складним.

Однак встановити факт зіткнення деталей транспортного засобу з одягом потерпілого при наїзді на пішохода можливо лише шляхом використання спеціальних засобів та відповідних методик.

Велике значення для викриття інсценування має огляд трупа, завдяки якому можливо отримати дані про механізм події в цілому та механізм контактної взаємодії. Невідповідність пошкоджень на тілі жертви кількості крові на місці її виявлення, розходження в зразках ґрунту, вилученого з взуття жертви, та ґрунту оточуючого середовища можуть бути підставою для висунення версії про інсценування ДТП.

Аналіз та вивчення обстановки, яка виникла на місці події, слідової інформації на виявлених речових доказах дозволяє виявити неточності, нестикування, тобто негативні обставини. Про можливе інсценування будуть свідчити: 1) різний час утворення слідів на місці виявлення трупа й на трупі; 2) відсутність зв'язку виявлених об'єктів з місцем виявлення трупа, між виявленими слідами та механізмом їх утворення; 3) неможливість утворення виявлених на місці події слідів у результаті ДТП; 4) виявлені сліди, утворені від різних об'єктів впливу на труп та оточуюче середовище; 5) наявність слідів, яких не повинно бути в результаті ДТП, та відсутність характерних слідів [89, с. 176 – 180].

Але інтерпретація даних про ДТП, одержаних під час слідчого огляду місця події, транспортного засобу (транспортних засобів), трупа в плані визначення механізму розвитку та наслідків ДТП, а також дій спрямованих на приховування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 286 КК України, відбувається проведенням допитів, слідчих експериментів, судових експертиз.

Допит в контексті подолання протидії розслідуванню даної категорії кримінальних правопорушень може використовуватися в залежності від слідчої ситуації, що склалася, для:

1) забезпечення опису дій, які були вчинені для ухилення від кримінальної відповідальності на місці події, або щодо джерел даних про подію ДТП поза межами місця події (наприклад, щодо ремонту транспортного засобу, на якому

після вчинення кримінального правопорушення залишив місце події підозрюваний, впливу на свідків, тощо). Таке завдання може вирішуватися під час допитів:

- потерпілого щодо дій винуватця ДТП, які передували та були вчинені після цієї події щодо нього та/або матеріальної обстановки на місці події;

- свідків-очевидців не тільки самої ДТП, а й свідків, які не бачили, як було вчинено кримінальне правопорушення, але прибули на місце події і стали очевидцями умисного внесення змін в обстановку на місці події винуватцем ДТП, особами, які були в транспортному засобі разом з водієм, чи прибули на місце події для надання допомоги підозрюваному;

- підозрюваного та осіб, які були причетні до умисного приховування слідів цього кримінального правопорушення на місці ДТП, поза межами місця події (сприяли приховуванню транспортного засобу, переховуванню від органів досудового розслідування підозрюваного);

- осіб, яких ввели в оману щодо обставин отримання травм водієм (співробітників медичного закладу, до якого винний звернувся щодо надання йому медичної допомоги, особа, яка допомогла добратися до медичного закладу винуватцю ДТП, тощо);

- осіб, які здійснювали ремонт транспортного засобу та яких ввели в оману щодо обставин пошкодження транспортного засобу.

Такі допити мають найбільший потенціал для усунення наслідків протидії розслідуванню у випадках співробітництва зі слідчим допитуваних осіб. Досягається такий рівень позитивної взаємодії шляхом здійснення психологічного впливу з боку слідчого на допитувану особу. На сьогодні, завдяки численним роботам з юридичної психології, криміналістики В. Г. Гончаренка, М. І. Порубова, О. Р. Ратінова, Ф. М. Сокирана, В. О. Коновалової, І. І. Котюка, В. Ю. Шепітька та багатьох інших вчених сформувалося розуміння сутності його методів, спрямованих на створення під час спілкування найбільш сприятливих умов для психічних процесів і прояву позитивних психічних властивостей особистості в створенні для учасника кримінального провадження (потерпілого,

свідка, підозрюваного) ситуацій, що дозволяють одержувати від нього правдиві показання [104, с. 196]. І. І. Котюк, на нашу думку, найбільш повно визначив комплекс завдань, які можуть бути вирішені застосуванням психологічного впливу – установлення психологічного контакту; викриття обману та досягнення правдивих показань; допомога у відновленні та відтворенні в пам'яті обставин, що стосуються справи; подолання негативного ставлення до слідчого з боку інших осіб; сприяння вихованню особи та зміні її ціннісних орієнтирів; стимулювання до законослухняної поведінки тощо [40, с. 54 – 62; 41, с. 24]. В наукових рекомендаціях виділяють методи або прийоми психологічного впливу. Як методи представляють: передачу інформації (у вербальній або невербальній формі); переконання; навіювання; наказ; приклад; постановка і варіювання мисленевих завдань, керованих психічних станів; рефлексію; психологічні пастки наслідування тощо [41, с. 24]. Як прийоми – в переважній більшості до тактики допиту: установлення психологічного контакту; викриття; переконання; психологічне навіяння (у формі наказу виконати або припинити виконання яких–небудь дій, вимоги, прохання, пропозиції, поради, застереження, попередження); емоційний вплив; приклад; звернення до громадянської совісті та інших позитивних якостей особи; стимулювання позитивних якостей особи [41, с. 24; 52, с. 215]. В дослідженнях, спеціально призначених питанням психологічного впливу, розкриваються параметри, за якими той чи інший прийом є ефективним для забезпечення одержання криміналістично значимої інформації у кримінальному провадженні. В числі наведених прийомів можна виділити ті, що в більшій чи основною мірою впливають на емоційну або логічну складову особистості учасника слідчої дії. Ми не будемо розкривати особливості застосування прийомів психологічного впливу, через їх достатньо деталізований опис у численних літературних джерелах. Лише зазначимо, що слідчий в більшості випадків має не достатньо джерел даних про структуру особистості допитуваної особи. В значній мірі він орієнтується на поведінку особи з моменту початку їх спілкування, на її процесуальний статус, зв'язок із суб'єктом протидії розслідуванню. З узагальненого нами досвіду – найбільшу ефективність психологічний вплив з

метою забезпечення співробітництва зі слідчим у кримінальному провадженні має поєднання прийомів емоційного та логічного впливу, під час якого допитуваній особі у випадку повідомлення слідчому відомостей, які він спираючись на наявні в нього відомості про обставини події кримінального правопорушення, визначає як недостовірні – пропонується здійснити оцінку своїх дій через призму наслідків для себе з демонстрацією суперечностей в її показаннях (внутрішніх – протиріч між повідомленими допитуваним відомостями, зовнішніх – суперечностей показань особи з іншими джерелами даних, які є в кримінальному провадженні);

2) демонстрації в матеріалах кримінального провадження через протокол допиту внутрішніх чи зовнішніх суперечностей в показаннях суб'єкта протидії розслідуванню з метою їх дискредитації та демонстрації їх недостовірності, а відтак і неможливості використання в доказуванні для прийняття на їхній основі процесуальних рішень, зокрема, щодо не притягнення до кримінальної відповідальності підозрюваного. Така мета допиту актуалізується у ситуаціях, коли особа, яка дає показання, не дивлячись на психологічний вплив слідчого не міняє свою позицію та продовжує давати неправдиві показання. Інструментом такої демонстрації мають виступати запитання слідчого, в яких він робить акцент на суперечностях в показаннях з проханням пояснити їх природу або цитує зміст наявного в матеріалах кримінального провадження джерела доказів з проханням пояснити ці дані та розбіжності з відомостями, які повідомляє допитуваний. Такі питання і відповіді на них мають бути обов'язково внесені в протокол допиту. Ні в якому разі не можна залишати без з'ясування причини суперечностей показань з іншими матеріалами кримінального провадження. Такий алгоритм дій слідчого забезпечує не тільки демонстрацію недостовірності показань допитуваної особи, а й додаткову критичну оцінку матеріалів кримінального провадження, на які спирається слідчий, на предмет їх повноти щодо тих чи інших обставин, які мають значення для кримінального провадження.

Слідчий експеримент при розслідуванні порушень правил безпеки дорожнього руху є вкрай важливим засобом перевірки показань учасників ДТП. За даними Ваньчишиної Г. І. 90% причин ДТП пов'язана із діями учасників

дорожнього руху, які не відповідають правилам дорожнього руху і дорожній обстановці [9, с. 149], з чим ми не можемо не погодися, виходячи з даних узагальненої нами слідчої практики. За таких умов, усвідомлення учасниками ДТП, що в результаті їх дій могли настати суспільно-небезпечні наслідки, призводить до повідомлення ними недостовірних даних про свої дії та дорожні умови і обстановку з метою уникнення відповідальності. Перевірку одержаних з показань про ДТП забезпечують наступні види слідчих експериментів, які проводяться з метою встановлення:

1) видимості з певного місця за умов, які склалися на момент вчинення ДТП (часу доби, погодних умов, штучних джерел світла, зокрема, світла фар зустрічного транспорту, світла джерел зовнішнього освітлення проїзної частини, тощо) на ділянці дороги:

- людей – водієм однієї людини, групи людей, велосипедиста, групи велосипедистів, особи (осіб), яка керує електросамокатом;
- транспортного засобу – водієм, пішоходом, велосипедистом, особою, яка керує електросамокатом;
- дорожніх знаків, світлових сигналів світлофора, світло відбиваючих елементів дорожнього обладнання (напрямних стовпчиків, дорожнього огороження на мостах, шляхопроводах, естокадах, тощо) – водієм, пішоходом, велосипедистом, особою, яка керує електросамокатом;
- перешкод на дорозі (пошкоджень дорожнього полотна, наслідків ремонтних робіт, лежачого поліцейського, лежачої людини, тощо) – водієм, велосипедистом, особою, яка керує електросамокатом;

2) суб'єктивних можливостей, навичок у учасників ДТП вчинити певні дії – зупинити автомобіль на певному відрізку дороги, здійснити маневр на транспортному засобі в обмеженому просторі, тощо;

3) параметрів певних процесів:

- часу для подолання пішоходом певної відстані з моменту виходу на проїзну частину дороги до моменту наїзду;
- швидкості транспортного засобу на певній ділянці шляху;

- часу, необхідного для подолання певної ділянки шляху;
- часу, необхідного для здійснення водієм транспортного засобу певного маневру;
- відстані, з якої водій мав об'єктивну можливість побачити перешкоду;
- визначення величини кивка передньої частини автомобіля при екстреному гальмуванні;
- місця, з якого водій розпочав гальмування та на якому зупинився транспортний засіб [9, с. 148 – 172; 46, с. 182 – 183].

В літературі наводяться детальні настанови щодо особливостей проведення слідчих експериментів у кримінальних провадженнях по ст. 286 КК України [9; 37, с. 148 – 158; 99, с. 163 – 192]. Ми ж, виходячи із завдань нашого дослідження, звернемо нашу увагу на пошуково-пізнавальний потенціал слідчого експерименту в контексті подолання протидії розслідуванню. Такий потенціал має визначатися:

- по-перше, у взаємозв'язку із завданнями судової експертизи для забезпечення проведення якої він здійснюється, як правило це інженерно–технічна експертиза;
- по-друге, можливістю провести експеримент в умовах, які відповідають тим, які існували на момент ДТП (час доби, погодні умови, стан дорожнього покриття, дорожня обстановка);
- по-третє, можливістю здійснення експериментальних дій безпечно для учасників слідчої дії та інших осіб;
- по-четверте, достовірністю та повнотою даних про обставини ДТП, які є в розпорядженні слідчого, зокрема, показань свідків, потерпілого, підозрюваного.

Щодо останнього зазначимо, що практикою вироблені прийоми проведення слідчого експерименту, які обмежують суб'єктивний вплив на його результати і в подальшому спотворення висновку судової експертизи. Так, у випадках потреби з'ясувати видимість пішохода, який переходив проїзну частину дороги, транспортного засобу, який стояв на узбіччі дороги, тощо, в темний час доби – її встановлюють не зі слів водія, який вчинив наїзд, а загальну та конкретну видимість [25, с. 95 – 96]. Величина загальної видимості, визначеної під час

слідчого експерименту, пов'язана із встановленням безпечної швидкості руху в умовах, у яких був проведений слідчий експеримент. Встановлення конкретної видимості спрямоване на з'ясування відстані від передньої частини транспортного засобу до перешкоди, яку може ідентифікувати особа з місця водія. Такі вимоги до з'ясування видимості під час слідчого експерименту не мають виключати участь водія, який вчинив ДТП, чи іншої особи, щодо достовірності показань якої є сумніви у слідчого. Не залежно від того чи є підстави в слідчого вважати, що показання особи є достовірними або ні, наведене правило має неухильно виконуватися під час слідчого експерименту. На користь участі в слідчому експерименті особи, яка дає неправдиві показання, зазначимо, що демонстрація їй під час його проведення різниці між заявленими нею параметрами обставин ДТП та встановленими в аналогічних умовах під час слідчого експерименту може виступати компонентом психологічного впливу на таку особу, наочною демонстрацією марності продовжувати заявляти про обставини, яких не було в момент порушення правил безпеки дорожнього руху.

Судові експертизи у кримінальних провадженнях по ст. 286 КК України мають ключове значення для встановлення обставин ДТП та винного (винних) у ній. Висновки автотехнічної, транспортно-трасологічної експертизи, експертизи цілого за частинами, судово-медичної експертизи, які є характерними для таких кримінальних проваджень в контексті подолання протидії розслідуванню виступають як засоби перевірки даних про обставини, які одержані під час огляду місця події, з показань потерпілого, свідків, підозрюваного, в результаті слідчого експерименту, а також як інформаційне забезпечення здійснення логічного впливу на підозрюваного, свідка, які дають неправдиві показання. При чому, в обов'язковому порядку в останньому випадку в протоколі допиту має бути зафіксований факт надання для ознайомлення допитуваному висновку судової експертизи та можливості пояснити розбіжності між його показаннями та даними у такому висновку, а також пояснення допитуваної особи з цього приводу.

Окрім таких, що можна визначити як традиційні можливості наведених вище видів судових експертиз, сьогодні спектр можливостей встановлення

обставин ДТП розширюється за рахунок розробки та запровадження нових методів в експертні дослідження для реконструкції ДТП. До числа таких методів відносяться:

– лазерного сканування місцевості та об’єктів на місці ДТП та обробки його результатів. На сьогодні є досвід проведення автотехнічних експертиз з інтеграцією методу лазерного сканування та результатів його застосування в реконструкцію окремих обставин ДТП в Харківському науково–дослідному експертно–криміналістичному центрі МВС України та Державному науково–дослідному експертно–криміналістичному центрі. В основному це стосується визначення розташування транспортних засобів в момент зіткнення на підставі їх лазерного сканування на місці події. За нашими даними ще немає практики проведення експертиз, в яких реконструкція ДТП повністю відбувається на основі лазерного сканування. На нашу оцінку така ситуація об’єктивно обумовлена незначною практикою використання лазерних 3-d сканерів під час оглядів місць ДТП, через їх фактичну відсутність до квітня 2024 року в підрозділах криміналістичного забезпечення слідчих управлінь територіальних управлінь Національної поліції України, а через це відсутність матеріалу для розвитку практики проведення таких експертних досліджень. Тепер наявність лазерних 3-d сканерів в кожній області та в м. Києві має сприяти розвитку використання методу лазерного сканування в практиці автотехнічної експертизи з виходом на здійснення під час автотехнічної експертизи не тільки реконструкції механізму ДТП в статичі, а й в динаміці з використанням можливостей 3-d анімації, наприклад, в програмному середовищі Autodesk 3ds Max, Autodesk Maya, або інших програм, до яких можна переносити файли з результатами 3-d сканування місця події;

– визначення параметрів руху транспортних засобів за даними технічних засобів фіксації дорожнього руху. До числа таких технічних засобів входять відеореєстратори транспортних засобів, відеокамери зовнішнього відеоспостереження, системи реєстрації даних про параметри руху транспортного засобу під час аварії, а також транспортні інформаційні системи.

Запровадження у КПК України ст. 245-1, як вірно зазначають А. Я. Хитра та І. І. Татарин, створило сприятливі умови для швидкого одержання слідчим, прокурором даних з технічних засобів відеозапису у кримінальних провадженнях щодо ДТП [96]. Складність представляє проведення досліджень на підставі даних, які фіксуються системою EDR (Event Data Recorder – реєстрація даних про події) або універсальною системою пошуку даних про аварію (Crash Data Retrieval, скорочено – CDR), які фіксуються у пам'яті керуючих модулів систем повітряних подушок безпеки. На жаль в Україні є проблема отриманням від автовиробників права доступу до передаварійної інформації. Такий доступ є лише в уповноважених сертифікованих станцій технічного обслуговування зі спеціальним дослідним центром, якому приписано мати відповідне устаткування. Одержання такої інформації оптимально здійснювати на підставі ухвали слідчого судді про тимчасовий доступ до документів і якщо сертифікованої станції технічного обслуговування в Україні немає, то треба звертатися із запитом про надання міжнародної правової допомоги у кримінальному провадженні до уповноважених органів держави, де розташований головний офіс автовиробника. І є ще суто технічний момент – у випадках, коли подушки безпеки під час ДТП не спрацюють, то інформація в EDR не фіксується. У таких випадках, а також на транспортних засобах, які не обладнані подушками безпеки (наприклад, автобуси, вантажні автомобілі, тощо) джерелом даних про аварію виступає електронна система контролю параметрів роботи двигуна внутрішнього згорання, в якій можуть бути зафіксовані параметри роботи двигуна та систем, які її забезпечують, перед ДТП [21, с. 54 – 91]. Вилучення такої інформації для подальшого її використання під час проведення інженерно–транспортної експертизи за умови збереження фізичної цілісності блоку електронної системи контролю параметрів роботи двигуна має відбуватися в результаті тимчасового доступу до речей і документів з використанням спеціалізованого програмного забезпечення та технічних засобів. Лише за таких умов висновок такої експертизи може бути визначений як такий, що ґрунтується на достовірних даних про ідентифікаційні ознаки транспортного засобу, його швидкість, оберти двигуна, використання

гальмівної системи, ременя безпеки, швидкості розгону та уповільнення транспортного засобу, тощо і відповідно може виступати як засіб впливу на особу, яка дає неправдиві показання таких обставин.

Висновки до розділу 2

1. Діяльність з подолання протидії розслідуванню злочинів не є відокремленою від розслідування злочинів, а специфічною сукупністю дій, які входять в її структуру та здійснюються слідчим (прокурором), а також залученими ним (ними) особами, які здійснюються у зв'язку із розслідуванням та зорієнтовані на усунення впливу негативних чинників у формі перешкоджаючих вирішенню завдань кримінального провадження окремих дій (бездіяльності) або їх сукупності з боку зацікавлених в ухиленні від кримінальної відповідальності винних осіб. Вивчення літературних джерел, присвячених подоланню протидії розслідуванню кримінальних правопорушень та практики розслідування порушень правил безпеки дорожнього руху призводить нас до доповнення існуючих поглядів на суб'єктів та засоби подолання протидії розслідуванню.

Так, до числа суб'єктів подолання протидії розслідуванню поряд із слідчим, прокурором процесуальним керівником, керівником органу досудового розслідування, співробітниками оперативного підрозділу, родичів, близьких до суб'єктів протидії осіб, які співробітничать зі слідчим та допомагають йому здійснити психологічний вплив на цих осіб з метою переконати у необхідності припинення протидії, пропонується відносити громадських активістів, представників правозахисних організацій, журналістів, блогерів, які працюють у сфері висвітлення діяльності правоохоронних органів, на різних інформаційних платформах (YouTube, соціальні мережі, інформаційні канали в месенджерах, тощо), які у випадках злочинів, передбачених ст. 286 КК України, вчинених посадовими особами органів державної влади, управління, зокрема, правоохоронних органів, суду, а також заможними особами, членами родин таких осіб, через їх спроможності можуть надати суспільного резонансу фактам

втручання в розслідування та через це добитися його припинення чи суттєвого зменшення.

До числа засобів подолання протидії розслідуванню, поряд із правовими (адміністративно-правовими, кримінально-правовими, кримінальними процесуальними) та криміналістичними (тактичні прийоми, тактичні операції, спрямовані на подолання протидії розслідуванню), пропонується включати організаційно-управлінські (спрямовані на організацію взаємоузгодженої, спільної діяльності сторони обвинувачення та інших осіб, які нею залучаються для якісного збирання доказів про обставини події кримінального правопорушення, передбаченого ст. 286 КК України, та реалізацію заходів, спрямованих на припинення протидії розслідуванню) та інформаційні (спрямовані на здійснення інформаційного впливу на поведінку суб'єктів протидії розслідуванню шляхом оприлюднення даних про подію ДТП, а також хід та результати розслідування, зокрема, про факти протиправного впливу на слідчого, прокурора).

2. Слідчі ситуації протидії розслідуванню порушень правил безпеки дорожнього руху формуються під впливом об'єктивних та суб'єктивних чинників проявів протидії розслідуванню.

Об'єктивними умовами слідчих ситуацій протидії розслідуванню є:

- наявні в слідчого фактичні дані та матеріальні об'єкти, які містять відомості про обставини події ДТП та її учасників, їх повнота. Вкрай важливе значення для визначення потенціалу застосування протидії розслідуванню є кількісні та якісні параметри даних про обставини події кримінального правопорушення та осіб, причетних до неї;

- наявність відомостей про результати впливу на матеріальні сліди відображення в обстановці на місці події, який спричинив повну чи часткову втрату таких слідів або їх видозміну в наслідок погодних явищ, дій осіб, спрямованих на врятування постраждалих від ДТП, надання їм первинної медичної допомоги, ліквідацію суспільно-небезпечних наслідків такої пригоди дій осіб, спрямованих на приховування ДТП, шляхом знищення слідів, зміну

обстановки на місці події, приховування трупа потерпілого. Негативні обставини є індикаторами таких видозмін. Ключове – їх правильна інтерпретація;

- наявність відомостей про результати впливу на фізичних осіб, що є джерелами даних, які мають доказове значення для кримінального провадження. Виділення впливу на особистісні джерела доказів як чиннику формування слідчої ситуації протидії розслідуванню окремо від впливу на матеріальні джерела обумовлена особливостями прояву протидії розслідуванню порушень правил безпеки дорожнього руху;

- організаційні та матеріально-технічні можливості по дослідженню обстановки місця події та одержання даних про обставини ДТП. Компонентами цього чинника виступають – відстань до місця події, наявність у територіальному підрозділі національної поліції, до території обслуговування якого входить територія (ділянка автомобільної дороги, вулиці (дороги)), на якій відбулася ДТП, на момент цієї події слідчого, який спеціалізується на розслідуванні злочинів у сфері транспорту, потреба, у зв'язку із складністю ДТП, залучити слідчого відділу розслідування злочинів у сфері транспорту слідчого управління територіального управління національної поліції, підрозділ криміналістичного забезпечення, пересувну криміналістичну лабораторію слідчого управління.

Суб'єктивними умовами слідчої ситуації є:

- властивості суб'єкта протидії розслідуванню. У кримінальних провадженнях про порушення правил безпеки дорожнього руху суб'єкти протидії розслідуванню можуть діяти як самостійно, так і спільно, взаємно узгоджуючи свої дії. Властивостями, які є визначальними для характеру, інтенсивності, моменту виникнення наміру протидіяти розслідуванню та тривалості його реалізації для таких кримінальних проваджень є індивідуальні риси характеру, життєвий досвід, характер досвіду керування транспортними засобами тощо;

- спосіб протидії розслідуванню, який застосовується на момент оцінки слідчої ситуації;

- професійні та індивідуальні психологічні властивості характеру слідчого (прокурора), який долає протидію, рівень його професійної підготовки, зокрема

щодо розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 286 КК України, наявність досвіду з розслідування злочинів в умовах протидії;

– характер взаємин між суб'єктом протидії та слідчим (прокурором) – конфлікт із суворим чи не суворим суперництвом. Найбільші труднощі для подолання протидії розслідуванню має конфлікт зі суворим суперництвом, коли його сторони, чи хоча б одна зі сторін, має психологічний блок щодо сприйняття інформації від іншої.

3. На початковому етапі розслідування порушень правил безпеки дорожнього руху ситуації протидії розслідуванню можуть мати такі прояви:

1) протидія розслідуванню мала місце у формі залишення винуватцем ДТП місця події (82% випадків);

2) протидія розслідуванню мала місце у формі приховування слідів ДТП, особа, яка винна у цій події знаходиться на місці (28% випадків).

Різновидами слідчих ситуацій протидії розслідуванню порушень правил безпеки дорожнього руху на подальшому етапі розслідування можуть бути:

1) протидіючими суб'єктами продовжується протидія розслідуванню без зміни застосованого на початку розслідування способу (19% випадків);

2) протидіючими суб'єктами змінений спосіб протидії (26% випадків);

3) протидія розслідуванню раніше не чинилася, а розпочата у зв'язку з отриманням доказів винуватості особи у вчиненні злочину, передбаченого ст. 286 КК України (17% випадків);

4) чинення протидії розслідуванню в спосіб виявлений слідчим припинена повністю (38% випадків).

Кінцевими слідчими ситуаціями протидії розслідуванню по даній категорії кримінальних проваджень можуть бути:

1) протидіючі суб'єкти не змінили своїх намірів перешкодити встановленню обставин події порушення правил безпеки дорожнього руху та забезпечити уникнення від кримінальної відповідальності винного (29%);

2) протидія розслідуванню припинена повністю (71% випадків).

4. Пропонується запровадити в науковий обіг визначення наступного після виявлення протидії етапу – нейтралізації/усунення протидії розслідуванню. Нейтралізація передбачає здійснення заходів, які виключають ефективність протидії розслідуванню певним способом. А при усуненні протидії – відбувається її повне припинення з боку суб'єкта протидії. Найбільшу ефективність в нейтралізації/усуненні протидії під час розслідування порушень правил безпеки дорожнього руху демонструє проведення тактичних операцій «Розшук водія та транспортного засобу», «Розшук підозрюваного», «Перевірка показань учасників ДТП», «Подолання неправомірного впливу на слідчого з боку вищого керівництва», «Документування факту надання – одержання неправомірної вигоди слідчому (прокурору)».

5. Специфіка забезпечення подолання протидії розслідуванню порушень правил безпеки дорожнього руху проведенням слідчих (розшукових) дій, визначається необхідністю враховувати встановлені в криміналістиці закономірні для протидії розслідуванню обставини:

– можливе знання підозрюваним порядку здійснення розслідування кримінальних правопорушень, зокрема, особливості техніко-криміналістичного й судово-експертного забезпечення досудового розслідування злочинів, передбачених ст. 286 КК України;

– потенційно розроблену з різним ступенем деталізації лінію поведінки та взаємозалежність показань водія і пасажирів транспортного засобу, особливо коли вони пов'язані родинними чи іншими близькими зв'язками;

– можливий витік інформації про хід, результати та заплановані дії у кримінальному провадженні.

Заходи подолання протидії розслідуванню порушень правил безпеки дорожнього руху у рамках проведення слідчих (розшукових) дій можна об'єднати в дві групи:

- 1) загальні заходи, характерні для більшості слідчих (розшукових) дій;
- 2) спеціальні заходи – характерні для певної слідчої (розшукової) дії.

Висновки

В результаті вирішення наукового завдання, яке полягало у визначенні особливостей проявів протидії розслідуванню порушень правил безпеки дорожнього руху та їх подолання під час досудового розслідування цих кримінальних правопорушень, сформульовані наступні положення:

1. Сучасні уявлення про протидію розслідуванню сформувалися в результаті здійснення досліджень її проявів у кримінальних провадженнях щодо умисних злочинів. Водночас порушення правил безпеки дорожнього руху, кримінальна відповідальність за які передбачена ст. 286 КК України, є необережними кримінальними правопорушеннями, механізм вчинення яких відрізняється від умисних злочинів, що викликає потребу у здійсненні спеціальної наукової розвідки особливостей протидії розслідуванню таких кримінальних правопорушень. Для забезпечення такого дослідження є потреба в уніфікації понятійно-категоріального апарату криміналістичного вчення про протидію розслідуванню в частині:

- заміни терміну «протидія розслідуванню злочинів» на «протидія розслідуванню кримінальних правопорушень» для забезпечення охоплення всіх явищ протидії як розслідуванню злочинів, так і кримінальних проступків;

- забезпечення охоплення всього спектру проявів протидії розслідуванню, що можуть мати місце як під час умисних, так і необережних кримінальних правопорушень, у її визначенні не має бути вказівок, що вона може бути наперед спланованою, тобто до вчинення кримінального правопорушення. З урахуванням наведеного пропонується в широкому сенсі визначати протидію розслідуванню кримінальних правопорушень як окремі умисні дії або їх сукупність, що здійснюються особами, які вчинили кримінальне правопорушення, чи іншими особами, спрямованими на перешкоджання одержанню достовірних фактичних даних про подію кримінального правопорушення та інші обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні;

— корегування підходів до визначення способу кримінального правопорушення в широкому сенсі, які сформувалися на основі вивчення вчинення умисних злочинів, шляхом виключення використання у його визначенні вербальних конструкцій «злочинний замисел», «досягнення злочинної мети». Як загальне для умисних кримінальних правопорушень та вчинених з необережності пропонується визначення способу кримінального правопорушення як сукупність приймів, методів, послідовність дій з використання знарядь, засобів, реалізація яких призводить до суспільно небезпечних наслідків. Відповідно до цього підходу розділяти способи кримінального правопорушення на такі три групи: 1) способи, які включають готування, вчинення та приховування кримінального правопорушення; 2) способи, які включають готування та вчинення кримінального правопорушення; 3) способи, які включають в себе тільки вчинення кримінального правопорушення. Якщо приховування кримінального правопорушення не передбачалося правопорушником під час готування до його вчинення, то такі дії, які вчиняються як реакція на раптово усвідомлені цією особою наслідки протиправного діяння з метою уникнення кримінальної відповідальності, виступають як безумовно пов'язана причиново-наслідковими зв'язками з подією кримінального правопорушення але відокремлена система дій.

2. Пропонується запровадити у науковий обіг категорію криміналістична характеристика протидії розслідуванню окремого різновиду кримінального правопорушення як системи даних про типові криміналістично значимі її ознаки, відомості про які є необхідними для виявлення фактів здійснення протидії розслідуванню, з'ясування їх впливу на джерела фактичних даних про обставини події кримінального правопорушення та осіб, причетних до неї, визначення засобів подолання протидії. Вона має бути включена як окремий компонент поряд із криміналістичною характеристикою кримінального правопорушення в структуру методики його розслідування.

Основними структурними компонентами криміналістичної характеристики протидії розслідуванню для забезпечення її прикладного значення при розробці алгоритмів розслідування окремого різновиду кримінальних правопорушень

пропонується визначити типові: 1) суб'єкти протидії розслідуванню, їх мотиви та об'єкти впливу; 2) форми, способи протидії розслідуванню та їх вплив на джерела фактичних даних про обставини події кримінального правопорушення; 3) ознаки застосування певних способів протидії розслідуванню. При формуванні змісту наведених елементів криміналістичної характеристики протидії розслідуванню окремого різновиду кримінальних правопорушень рекомендується:

- щодо типових суб'єктів протидії розслідуванню описувати потенціал їх впливу на хід та результати розслідування кримінального правопорушення, умови за яких ці особи можуть бути залучені до протидії розслідуванню, мотиваційну основу їх дій та характер їх взаємозв'язку із особою, яка вчинила кримінальне правопорушення;

- виділяти та описувати типові форми та способи протидії розслідуванню, демонструючи їх взаємозв'язок із видом кримінального правопорушення, типовими для нього джерелами фактичних даних про його обставини та особливостями збирання доказів, умови, за яких може бути обраний той чи інший спосіб протидії розслідуванню з виділенням чинників, які можуть впливати на ефективність чи не ефективність їх застосування;

- описувати ознаки застосування певного способу протидії розслідуванню не тільки через призму його матеріальних слідів відображень, а й проявів в поведінці суб'єктів протидії розслідуванню ознак намагання приховати інформацію, яка має значення для кримінального провадження.

3. Протидія розслідуванню порушень правил безпеки дорожнього руху може втілюватися у двох формах: 1) приховування слідів ДТП та причетності особи до неї; 2) вплив на хід та результати досудового розслідування, який може бути внутрішнім та зовнішнім.

Приховування порушень правил безпеки дорожнього руху, передбачених ст. 286 КК України, як правило, здійснюється правопорушником і може відбуватися шляхом: залишення місця події водієм, який вчинив порушення правил безпеки дорожнього руху, разом із транспортним засобом або без транспортного засобу; переміщення трупа з місця злочину та його приховування;

переміщення трупа пасажирів транспортного засобу, яким керував водій, який вчинив порушення правил безпеки дорожнього руху, на місце водія; повідомлення пасажиром транспортного засобу про те, що він був за кермом в момент вчинення порушення правил безпеки дорожнього руху; відвезення потерпілого у безлюдне місце та залишення його там без допомоги; подання винним водієм заяви про незаконне заволодіння його транспортним засобом; надання грошових коштів потерпілому та відвезення його до медичного закладу для лікування, у якому потерпілий повідомляє недостовірні відомості про обставини одержання тілесних ушкоджень.

Здійснювати вплив на хід та результати досудового розслідування можуть: особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, передбачене ст. 286 КК України; близькі, родичі особи, яка вчинила кримінальне правопорушення; інші особи, матеріально зацікавлені в уникненні кримінальної відповідальності винним; захисник підозрюваного; свідки, яким відомі обставини вчинення порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту; корумповані службові особи, які можуть вчинити вплив на слідчого, прокурора процесуального керівника; судові експерти, які проводять судову експертизу у кримінальному провадженні; слідчий, який здійснює кримінальне провадження; прокурор процесуальний керівник у кримінальному провадженні.

Типовими способами впливу на хід та результати досудового розслідування порушень правил безпеки дорожнього руху є: давання неправдивих показань свідками, підозрюваним; вплив на слідчого, прокурора процесуального керівника через знайомих злочинця, які займають керівні посади в правоохоронних органах, інших органах державної влади; підкуп слідчого, прокурора, процесуального керівника; підкуп керівника органу досудового розслідування, правоохоронного органу, прокуратури, для схиляння слідчого, прокурора процесуального керівника до протидії розслідуванню; підкуп експерта, який проводить судову експертизу (автотехнічну, транспортно-трасологічну, тощо); організація давання неправдивих показань свідками; заява клопотань щодо проведення процесуальних дій та оскарження процесуальних рішень у кримінальному провадженні з метою

уповільнити або припинити процес притягнення до кримінальної відповідальності винного; зрив проведення процесуальної дії з метою уповільнити розслідування; давання незаконних вказівок, спрямованих на формування підґрунтя при їх виконанні для прийняття незаконних процесуальних рішень у кримінальному провадженні; фальсифікація доказів у кримінальному провадженні.

4. Аналіз складових діяльності з подолання протидії розслідуванню (виявлення, нейтралізація, попередження протидії розслідуванню), які описуються в наукових розвідках, на предмет їх відповідності слідчій практиці розслідування порушень правил безпеки дорожнього руху вказує на потребу здійснити уточнення щодо нейтралізації протидії.

Основне завдання цього етапу прийнято вказувати як повне припинення протидії розслідуванню та забезпечення усунення наслідків негативного впливу на джерела фактичних даних про обставини події кримінального правопорушення. Однак, таке завдання не завжди вирішується, через стійку установку в суб'єкта протидії продовжувати перешкоджати розслідуванню. Етимологія терміну нейтралізація показує, що вона може охоплювати ситуації коли явище протидії розслідуванню може продовжувати існувати, однак, його вплив не загрожує результатам кримінального провадження. Помилковим є зведення нейтралізації протидії розслідуванню до припинення існування проявів протидії. Для опису вирішення такого завдання більш точним буде використання терміну усунення протидії розслідуванню. Відповідно, пропонується запровадити в науковий обіг визначення наступного після виявлення протидії етапу – нейтралізації/усунення протидії розслідуванню. Нейтралізація передбачає здійснення заходів, які виключають ефективність протидії розслідуванню певним способом, а при усуненні протидії – відбувається її повне припинення з боку суб'єкта протидії.

Найбільшу ефективність в нейтралізації/усуненні протидії під час розслідування порушень правил безпеки дорожнього руху демонструє проведення з цією метою не окремих слідчих (розшукових) дій, а в залежності від слідчої ситуації тактичних операцій «Розшук водія та транспортного засобу», «Розшук

підозрюваного», «Перевірка показань учасників ДТП», «Подолання неправомірного впливу на слідчого з боку вищого керівництва», «Документування факту надання – одержання неправомірної вигоди слідчому (прокурору)».

Узагальнення досвіду розслідування порушень правил безпеки дорожнього руху дає підстави для виділення двох груп суб'єктів подолання протидії розслідуванню: 1) особи, які здійснюють організацію, координацію та реалізацію засобів подолання протидії розслідування (слідчий (прокурор процесуальний керівник), керівник органу досудового розслідування); 2) особи, які залучаються до застосування засобів подолання протидії розслідуванню (співробітники оперативного підрозділу, родичі, близькі до суб'єктів протидії особи, які співробітничать зі слідчим, громадські активісти, представники правозахисних організацій, журналісти, блогери, які працюють у сфері висвітлення діяльності правоохоронних органів на різних інформаційних платформах).

5. До числа засобів подолання протидії розслідуванню, поряд із правовими (адміністративно-правовими, кримінально-правовими, кримінальними процесуальними) та криміналістичними (тактичні прийоми, тактичні операції, спрямовані на подолання протидії розслідуванню), пропонується включати:

– організаційно-управлінські – комплекс заходів, які забезпечуються відповідними управлінськими (організаційно-розпорядчими, процесуальними) рішеннями, спрямованими на організацію взаємоузгодженої, спільної діяльності слідчого (слідчих), прокурора процесуального керівника, спеціалістів, співробітників патрульної поліції, оперативного підрозділу, щодо якісного збирання доказів про обставини події кримінального правопорушення, передбаченого ст. 286 КК України, та реалізацію заходів, спрямованих на припинення протидії розслідуванню);

– інформаційні – забезпечують через публічні повідомлення про хід та результати розслідування у випадках вчинення кримінального правопорушення, яке має суспільний резонанс, у випадках прогнозування чинення протидії розслідуванню з боку вищих службових осіб правоохоронних органів, інших

органів державної влади, – для попередження такого впливу, а у випадках наявності факту такого впливу на слідчого, прокурора з боку представників органів державної влади – припинення такого впливу.

6. Слідчі ситуації протидії розслідуванню порушень правил безпеки дорожнього руху формуються під впливом об'єктивних та суб'єктивних чинників проявів протидії розслідуванню.

Об'єктивними умовами слідчих ситуацій протидії розслідуванню є:

- наявні в слідчого фактичні дані та матеріальні об'єкти, які містять відомості про обставини події ДТП та її учасників, їх повнота та якість;

- наявність відомостей про результати впливу на матеріальні сліди відображення в обстановці на місці події, який спричинив повну чи часткову втрату таких слідів або їх видозміну;

- наявність відомостей про результати впливу на фізичних осіб, що є джерелами даних, які мають доказове значення для кримінального провадження;

- організаційні та матеріально-технічні можливості по дослідженню обстановки місця події та одержання даних про обставини ДТП. Зокрема, на можливості подолати протидію розслідуванню таких злочинів впливає наявність на ділянці дороги, де вони відбулися або перед чи за місцем події, камер відеофіксації швидкості, відеокамер системи «Безпечне місто», відеокамер систем відеоспостереження, встановлених для контролю території навколо житла чи іншого володіння особи, та відстань до цих відеокамер, відеореєстраторів на транспортних засобах, які стали учасниками ДТП або проїжджали повз безпосередньо перед та під час вчинення ДТП. Найбільшу ефективність в обробці даних, одержаних з таких відеокамер, демонструє використання методів кримінального аналізу.

Суб'єктивними умовами слідчої ситуації є:

- властивості суб'єкта протидії розслідуванню (індивідуальні риси характеру, життєвий досвід, характер досвіду керування транспортними засобами (професійний водій або водій приватного транспорту, тривалість загальної практики керування транспортними засобами, практики керування саме цим

типом транспортних засобів та транспортним засобом, на якому було вчинена ДТП), рівень правових знань та знань щодо особливостей розслідування ДТП;

– спосіб протидії розслідуванню, який застосовується на момент оцінки слідчої ситуації (може мати місце як вплив на один об'єкт з боку одного суб'єкта протидії, так і комплексний вплив – декількох суб'єктів протидії на один об'єкт або декілька об'єктів, чи одного суб'єкта протидії на декілька об'єктів);

– професійні та індивідуальні психологічні властивості характеру слідчого (прокурора), який долає протидію, рівень його професійної підготовки, зокрема щодо розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 286 КК України, наявність досвіду з розслідування злочинів в умовах протидії;

– характер взаємин між суб'єктом протидії та слідчим (прокурором) – конфлікт із суворим чи не суворим суперництвом.

На початковому етапі розслідування порушень правил безпеки дорожнього руху ситуації протидії розслідуванню можуть мати такі прояви:

1) протидія розслідуванню мала місце у формі залишення винуватцем ДТП місця події. Варіаціями цієї слідчої ситуації є:

– особа на транспортному засобі, на якому була вчинена ДТП, залишила місце події та не вчиняла дії, спрямовані на приховування слідів кримінального правопорушення;

– особа, яка вчинила цей злочин, залишила місце ДТП на транспортному засобі перед тим здійснивши дії, спрямовані на приховування слідів кримінального правопорушення;

– особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, залишила місце події без транспортного засобу, через пошкодження останнього;

2) протидія розслідуванню мала місце у формі приховування слідів ДТП, особа, яка винна у цій події знаходиться на місці. Ця слідча ситуація також має різновиди:

– приховування слідів ДТП здійснено його винуватцем до приїзду на місце події співробітників поліції;

– дії, спрямовані на перешкоджання розслідуванню, вчиняються винним на місці події після прибуття співробітників правоохоронного органу.

Різновидами слідчих ситуацій протидії розслідуванню порушень правил безпеки дорожнього руху на подальшому етапі розслідування можуть бути:

1) протидіючими суб'єктами продовжується протидія розслідуванню без зміни застосованого на початку розслідування способу;

2) протидіючими суб'єктами змінений спосіб протидії;

3) протидія розслідуванню раніше не чинилася, а розпочата у зв'язку з отриманням доказів винуватості особи у вчиненні злочину, передбаченого ст. 286 КК України;

4) чинення протидії розслідуванню в спосіб виявлений слідчим припинена повністю, однак, є імовірність чинення протидії розслідуванню в інший спосіб.

Кінцевими слідчими ситуаціями протидії розслідуванню по даній категорії кримінальних проваджень можуть бути:

1) протидіючі суб'єкти не змінили своїх намірів перешкодити встановленню обставин події порушення правил безпеки дорожнього руху та забезпечити уникнення кримінальної відповідальності винного;

2) протидія розслідуванню припинена повністю, однак, є імовірність що протидія може відновитися але вже як протидія правосуддю.

7. Заходи подолання протидії розслідуванню порушень правил безпеки дорожнього руху у рамках проведення слідчих (розшукових) дій можна об'єднати в дві групи:

1) загальні заходи, характерні для більшості слідчих (розшукових) дій;

2) спеціальні заходи – окремі для кожної слідчої (розшукової) дії.

За функціональним призначенням вони можуть бути спрямовані на забезпечення виявлення та фіксування в максимально можливому обсязі комплексу об'єктивних даних про обставини, які мають значення для кримінального провадження. Це у свою чергу буде виступати як основа інформаційного забезпечення дій, спрямованих на нейтралізацію/усунення або попередження протидії розслідуванню, яке чиниться певним способом. Або такі

заходи мають безпосереднє спрямування на нейтралізацію/усунення або попередження протидії розслідуванню.

До першої групи заходів слід віднести:

1) використання засобів об'єктивної фіксації ходу та результатів слідчої дії. В першу чергу це аудіо-, відеозапис, який дозволяє зафіксувати як вербальну, так і матеріально відображувану інформацію, відобразити обстановку проведення слідчої (розшукової) дії, виключивши припущення зацікавлених осіб про протиправний вплив на його учасника з метою отримання необхідної слідчому інформації, наочно представити показання, які були одержані під час досудового розслідування, в суді, мінімізувати імовірність впливу з боку зацікавлених осіб на джерело інформації, яка зафіксована на відеозаписі.

2) участь понятих при проведенні слідчих (розшукових) дій;

3) використання даних правоохоронних органів (даних обліково-реєстраційних систем, оперативних підрозділів);

4) комплексне використання спеціальних знань у проведенні слідчих (розшукових) дій (залучення групи спеціалістів різного фаху та спеціалізації). Специфіка доказування у кримінальних провадженнях по ст. 286 КК України полягає у необхідності забезпечити фіксування комплексу параметрів про дорожню обстановку, рух транспортного (-них) засобів та наслідків ДТП. На даний час широке розповсюдження отримали технічні засоби, які дозволяють фіксувати рух транспортного засобу у процесі ДТП. Умовно такі технічні засоби можна поділити на три групи: а) бортові реєстраційні системи (відеореєстратори) в транспортному засобі; б) зовнішнє відеоспостереження; в) системи EDR – Event Data Recorder (реєстрація даних про події). Використання в доказуванні даних з подібних систем є важливим для аналізу ДТП та визначення винних у її вчиненні проведенням, зокрема, інженерно-транспортних експертиз. Також перспективним є використання 3-d сканування, фотозйомки за методом фотограмметрії з використанням дронів – для комплексного фіксування матеріальної обстановки на місці ДТП. Графічні моделі місця події, які можуть бути одержані за допомогою цих технологій, є своєрідною цифровою копією

місця події, з точністю відображення в якій матеріальній обстановки, яка утворилася на момент здійснення слідчого огляду місця ДТП, на даний час не може конкурувати ані традиційна фото-, відеозйомка, ані складання планів (схем) місця ДТП на спеціально розроблених для цього бланках;

5) професійно грамотне формування рамок комунікації слідчого із стороною захисту, яке передбачає попередження про недопустимість втручання захисника в процедуру проведення слідчої (розшукової) дії без дозволу слідчого, занесення в протокол слідчої (розшукової) дії фактів порушення захисником, його підзахисним порядку здійснення процесуальної дії, порушень захисником норм адвокатської етики, тощо.

Спеціальні заходи подолання протидії розробляються з урахуванням особливостей організації й тактики проведення кожної слідчої (розшукової) дії у кримінальних провадженнях щодо окремих категорій кримінальних правопорушень, наприклад, щодо порушень правил безпеки дорожнього руху:

– проявів на місці події у формі негативних обставин наслідків дій суб'єктів протидії, спрямованих на приховування причетності певної особи до вчинення злочину, передбаченого ст. 286 КК України, у взаємозв'язку із необхідними для їх виявлення та фіксування техніко-криміналістичними засобами, а також рекомендаціями щодо техніки їх опису в протоколі слідчого огляду, схемі (плані) місця події, відображення у фототаблиці до протоколу огляду;

– проведення слідчих експериментів щодо обставин ДТП з рознесенням їх в часі для окремих її учасників з метою виключення зміни їх показань або їх взаємного узгодження під час слідчих експериментів, визначення параметрів відновлених елементів обстановки ДТП (видимості на певній ділянці проїзної частини, швидкості руху транспортного засобу, тощо) на підставі сприйняття їх раніше допитаною особою, а сприйняття учасниками слідчого експерименту, зокрема, за участі понятих;

– використання під час допитів психологічного впливу та висновків судових експертиз, які спростовують показання допитуваного щодо обставин ДТП, з відповідним фіксуванням в протоколі факту надання для ознайомлення таких

особі висновку експертизи, запитання слідчого, в якому мають демонструватися протиріччя показань з конкретними висновками експертизи, та відповідь допитуваного.

Список використаних джерел

1. Александренко О. В. Криміналістичні проблеми подолання протидії розслідуванню : дис... канд. юрид. наук : 12.00.09. Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2004. 251 с.
2. Ананьєв П. О., Пясецький Ю. В. Реєстратор даних про події – нове джерело отримання інформації про параметри руху транспортного засобу під час дорожньо-транспортної пригоди (інформаційний лист). Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2011. 40 с.
3. Антіпова О. І. Окремі питання огляду місця дорожньо-транспортної пригоди. *Вісник Кримінологічної асоціації України* : збірник наукових праць. 2014. №7. С. 153–160.
4. Антіпова О. І. Предмет та процес доказування при розслідуванні кримінальних правопорушень про дорожньо-транспортні пригоди : дис... к.ю.н. зі спеціальності : 12.00.09. Донецький юридичний інститут. Маріуполь, 2014. 232 с.
5. Барган С. С. Пізнавальна діяльність слідчого : криміналістичний та процесуальний аспекти : дис... докт. філософії : 081 «Право». Донецький державний університет внутрішніх справ. Кропивницький, 2024. 258 с.
6. Бахін В. П., Гора І. В, Цимбал П.В. Криміналістика: курс лекцій. Частина 1. Ірпінь: Академія ДПС України, 2002. 356 с.
7. Бахін В. П., Садченко О. О., Кузьмічов В. С. Потреби слідчої практики : навчальний посібник. Київ : Українська академія внутрішніх справ, 1993. 53 с.
8. Бондар В. С. Методика розслідування умисних вбивств, вчинених із застосуванням вогнепальної зброї : методичні рекомендації для практичних працівників. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2013. 148 с.
9. Ваньчишина Г. І. Організаційно–тактичні особливості проведення слідчого експерименту під час розслідування дорожньо-транспортних пригод : дис. ... д.ф. : 12.00.09. Дніпро, 2021. 250 с.
10. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов.

ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

11. Веліканов С. В. Класифікація слідчих ситуацій в криміналістичній методиці : дис... к.ю.н. зі спеціальності 12.00.09. Харків, 2002. 202 с.

12. Весельський В. К. Криміналістика характеристика злочинів. *Право України*. 2001. № 5. С. 112–114.

13. Волобуєв А. Ф. Механізм злочину та його зв'язок з концептуальними положеннями криміналістики : монографія. Кривий Ріг : Вид. Р. А. Козлов, 2019. 122 с.

14. Волобуєв А. Ф. Подолання протидії організованих злочинних груп розслідуванню економічних злочинів. *Вісник ЛІВС МВС України*. 1999. № 3. С. 201–213.

15. Галаган В. І., Саліхова І. Ю. Встановлення події кримінального правопорушення як обставини, яка підлягає доказуванню у кримінальному провадженні : монографія. Київ, 2017. 198 с.

16. Гончаренко В. Г. Доказування у кримінальному провадженні : науково–практичний посібник. Київ : Прецедент, 2014. 42 с.

17. Гончаренко В. Г., Сокиран Ф. М. Тактика психологічного впливу на попередньому слідстві. Київ, 1994. 45 с.

18. Гора І. В., Іщенко А. В., Колесник В. А. Криміналістика : посібник для підготовки до іспитів. 2-е вид., допов. та переробл. Київ : Видавництво ПАЛИВОДА А. В., 2004. 236 с.

19. Грицюк І. В. Протидія розслідуванню злочинів у сфері оподаткування : дис... канд. юрид. наук. Ірпінь, 2012. 178 с.

20. Гутник К. В. Розслідування злочинів в умовах протидії, яка чиниться з використанням соціальної напруженості : дис... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2010. 248 с.

21. Данець С. В. Оцінка параметрів руху транспортних засобів при реконструкції дорожньо-транспортних пригод : дис... к.т.н. : 05.22.02. Харків, 2018. 321 с.

22. Данець С.В. Дослідження обставин дорожньо-транспортних пригод за

допомогою новітніх технологій лазерного сканування. *Актуальні проблеми застосування нового кримінального процесуального законодавства України та тенденції розвитку криміналістики на сучасному етапі* : матеріали Всеукраїнської науково–практичної конференції (Харків, 5 жовтня 2012 року). Харків : ХНУВС, 2012. С. 231–237.

23. Денисюк С. Ф., Шепітько В. Ю. Обшук в системі слідчих дій (тактико–криміналістичний аналіз) : науково–практичний посібник. Харків : Консум, 1999. 157 с.

24. Дорожньо-транспортні пригоди. Особливості розслідування / упоряд.: А. М. Шабадей, С. О. Шевцов, К. В. Дубонос. Х.: Факт, 2003. 127 с.

25. Дорожньо-транспортної пригоди: огляд, документування, аналіз: практичний poradnik / Авт.–упоряд. : С. О. Шевцов, В. І. Дячук. Київ, 2013. 264 с.

26. Дудніков А. Л. Правове та криміналістичне поняття способу вчинення злочину. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2010. Вип. 10. С. 55–61.

27. Дуфенюк О. М. Інноваційні технології 3D–сканування в криміналістичній діяльності. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. №1. С. 313–315.

28. Дячук В. І. Використання спеціальних знань при розслідуванні дорожньо-транспортних пригод : дис... к.ю.н. зі спеціальності : 12.00.09. Київський національний університет внутрішніх справ. Київ, 2010. 254 с.

29. Експертний аналіз дорожньо-транспортних пригод / Галаса П. В., Кисельов В. Б., Куйбіда А. С. та інші. Київ: Експерт-сервіс, 1995. 192 с.

30. Журавель В. А. Загальна теорія криміналістики : генеза та сучасний стан : монографія. Харків : Право, 2021. 448 с.

31. Зав'ялов С. М. Спосіб вчинення злочину : сучасні проблеми вивчення та використання у боротьбі із злочинністю : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.09. Національна академія МВС України. Київ, 2005. 19 с.

32. Кашканов В. А. Визначення відстані між автомобілем та перешкодою в момент виникнення небезпечної обстановки. *Вісті Автомобільно-дорожнього*

інституту. 2009. № 1 (8). С. 114 – 117.

33. Клименко Н. І., Перкін В. І. Тактичні операції у типових ситуаціях розслідування розбійних нападів. *Вісник Дніпропетровського держуніверситету*. 1995. № 2. С. 202 – 207.

34. Климчук М. П. Розслідування злочинів про порушення правил безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту (криміналістичні та процесуальні аспекти) : автореф. дис... к.ю.н. зі спеціальності : 12.00.09. Київський національний університет внутрішніх справ. Київ, 2007. 19 с.

35. Климчук М. П. Розслідування злочинів про порушення правил безпеки дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів (криміналістичні та процесуальні аспекти): дис. ... к.ю.н. : спеціальність 12.00.09. Київ : Київський національний університет внутрішніх справ, 2007. 206 с.

36. Коваленко А. В. Фіксація та дослідження об'ємних слідів взуття з використанням технологій 3D сканування. *Криміналістика і судова експертиза*. 2022. Випуск 67. С. 465–472.

37. Колеснік І. І. Методика розслідування злочинів проти безпеки руху та експлуатації транспорту : дис... к.ю.н. : 12.00.09. Харків, 2016. 225 с.

38. Коновалова В. О. Проблеми методології галузевих наук (кримінальне право, кримінально–процесуальне право, криміналістика, судова експертиза). *Право та інновації*. 2015. № 4. С. 58 – 64.

39. Коновалова В. О., Шепітько В. Ю. Юридична психологія : підручник. 2–го вид. перероб. і доп. Харків : Право, 2008. 240 с.

40. Котюк І. І. Загальна характеристика методів психологічного впливу, що використовуються в сфері судочинства. *Вісник Київського університету*. Серія Юридичні науки. Київ. 2006. Вип. 72. С. 54–62.

41. Котюк І. І. Судова гносеологія: проблеми методології та практики : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2008. 40 с.

42. Криміналістика : підручник / В. В. Пясковський та ін. Київ : «Центр учбової літератури», 2015. 544 с.

43. Криміналістика Академічний курс : підручник / Варфоломеева Т. В. та ін. Київ : Юрінком Інтер, 2011. 495 с.
44. Криміналістика: підручник / Р. І. Благута, О. І. Гарасимів, О. М. Дуфенюк та ін.; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. 3-тє вид., переробл. та допов. Львів : ЛьвДУВС. 2016. 948 с.
45. Кривченко О. В., Стаднійчук В. Л. Особливості огляду дорожньо-транспортної події, вчиненої в нічний час : методичні рекомендації для практичних працівників / за заг. ред. Л. В. Черечукіної, Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2012. 55 с.
46. Крупей В. Ю. Розслідуванню правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами : дис... к.ю.н зі спеціальності : 12.00.09. Київ, 2020. 256 с.
47. Кузьмічов В. С. Криміналістичний аналіз розслідування злочинів : монографія. Київ : НАВСУ–НВТ “Правник”, 2000. 449 с.
48. Кузьмічов В. С. Чорноус Ю. М. Слідча діяльність : характеристика та напрями удосконалення : монографія. Київ : ЗАТ «НІЧЛАВА», 2005. 448 с.
49. Кузьмічов В.С. Слідча діяльність: сутність, принципи, криміналістичні прийоми та засоби здійснення : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Академія внутрішніх справ. Київ, 1996. 32 с.
50. Куций В. В. Поняття та структура незаконного зайняття рибним, звірини або іншим водним добувним промислом. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2024. Серія Право. Випуск 84. Частина 4. С. 87–92.
51. Лисиченко В. К., Когутич І. І. Негативні обставини та їх значення в розслідуванні злочинів : Монографія. Київ : Дія, 2002. 182 с.
52. Лисиченко В. К., Шехавцов Р. М. Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями : монографія / Вступ. слово М. Є. Шумило. вид. 2–е, перероб. та доп. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2012. 343 с.
53. Ліпісевич П. М., Курляк М. П. Практичні засади усунення протидії розслідуванню злочинів у сучасних умовах. *Науковий вісник Львівського*

державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. 2018. № 1. С. 277–283.

54. Лозинська Ю. І. Достовірність показань свідка та її з'ясування у кримінальному провадженні : дис. ... к.ю.н. : 12.00.09. Львів, 2018. 259 с.

55. Лук'янчиков Є. Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів : монографія. Київ : Національна академія внутрішніх справ. 2005. 360 с.

56. Луцюк П. П. Розслідування порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації автотранспортних засобів : дис... к.ю.н. : 12.00.09. Київський національний університет внутрішніх справ. Київ, 2007. 223 с.

57. Матеріали кримінального провадження № 12014140060000245 за ч. 2 ст. 286 КК України.

58. Матеріали кримінального провадження №12014140060002908 за ч. 2 ст. 286 КК України.

59. Матусовський Г.А. Ситуаційний підхід до розслідування злочинів. Криміналістика : Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів : підручник для студентів юридичних вузів і факультетів / За ред. В.Ю. Шепітька. Харків : Право, 1998. С. 165 – 170.

60. Мельникова О. Б., Шехавцов Р. М. Планування кримінально–процесуальної діяльності по розслідуванню злочинів : навчальний посібник. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2010. 104 с.

61. Мотлях О. І. Інструментальна діагностика достовірності вербальної інформації та використання її результатів у кримінальному провадженні : дис... докт. юрид. наук : 12.00.09. Київ : Національний авіаційний університет, 2014. 582 с.

62. Мудрецька Г. В. Методика розслідування викрадень бюджетних коштів : автореф. дис... к.ю.н. : 12.00.09. Ірпінь, 2011. 21 с.

63. Нестерова І. А., Софілканич О. В. Темперамент як біологічна детермінанта злочинної поведінки. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2022. Серія Право. Вип. 69. С. 362–366.

64. Ольховенко С. І. Методика розслідування залишення в небезпеці потерпілого внаслідок дорожньо-транспортної пригоди : дис... к.ю.н. зі спеціальності : 12.00.09. Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2011. 227 с.

65. Ортинський В. Питання протидії досудовому розслідуванню злочинів у сфері службової діяльності на етапі відкриття кримінального провадження. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*. Серія: юридичні науки. 2018, № 19 (902). С. 4–10.

66. Осовський О. Д. Типові слідчі ситуації протидії розслідуванню злочинів, пов'язаних з порушенням правил дорожнього руху і експлуатації транспортних засобів. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 4. С. 398–401.

67. Пархомчук М. А., Данілін С. С. Особливості огляду місця вчинення дорожньо-транспортної пригоди. *Криміналістичний вісник*. 2013. № 2. С. 140–143.

68. Піддубний В. В. Подолання протидії розслідуванню злочинів економічної спрямованості : дис. к.ю.н. : 12.00.09. Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2020. 260 с.

69. Плетенець В. М. Теоретичні та праксеологічні засади подолання протидії розслідуванню : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 424 с.

70. Плетенець В. Проблема співвідношення слідчих ситуацій та ситуацій протидії досудовому розслідуванню. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 3. С. 219–224.

71. Постанова колегії суддів Касаційного кримінального суду Верховного Суду у справі права № 164/1457/16–к по ч. 3 ст. 286 КК України (дата звернення 15.06.2024). URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82261840>

72. Постанова колегії суддів Касаційного кримінального суду Верховного Суду у справі права № 345/522/16–к по ч. 2 ст. 286 КК України (дата звернення 15.06.2024). URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92363757>

73. Психологічні дослідження з використанням поліграфа. Київський науково-дослідний інститут судових експертиз. URL : <https://kndise.gov.ua/psychofiziologichni-doslidzhennya-iz-zastosuvannyam->

poligrafa/

74. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Y.B. v. Turkey» (скарги № 48173/99, № 48319/99) від 28.10.2004. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/pdf?library=ECHR&id=001-185573&filename=Y.B.%20AND%20OTHERS%20v.%20TURKEY%20%E2%80%93%20%5BRussian%20translation%5D%20summary%20by%20Development%20of%20Legal%20Systems%20Publ.%20Co%20%20.pdf&logEvent=False>

75. Розслідування дорожньо-транспортної пригоди: огляд, документування, аналіз : практичний poradnik / Авт.-упоряд. С. О. Шевцов, В. І. Дячук. Київ, 2013. 264 с.

76. Ромців О. І. Особливості подолання протидії під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності : дис... к.ю.н. зі спеціальності 12.00.09. Львів, 2016. 226 с.

77. Сабадаш В. В. Автотехнічна експертиза : конспект лекцій. Харків, 2018. 251 с.

78. Салтєвський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): підручник. Київ : Кондор, 2005. 588 с.

79. Синчук В. Л. Кореляційні залежності між елементами криміналістичної характеристики та їх використання у методиці розслідування вбивств : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Національна юридична академія ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2004. 20 с.

80. Сорока А. З. Спосіб вчинення незаконного переправлення осіб через державний кордон України як елемент криміналістичної характеристики. *Університетські наукові записки*. 2014. № 1 (49). С. 174–180.

81. Старушкевич А. В. Криміналістична характеристика злочинів : навчальний посібник. Київ : НВТ «Правник», НАВСУ, 1997. 44 с.

82. Стаскевич Г. С. Розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з дорожньо–транспортними пригодами : дис.. к.ю.н. зі спеціальності : 12.00.09. Приватний вищий навчальний заклад «Європейський університет». Київ, 2018. 223 с.

83. Степанюк Р. Л. Проблеми формування окремих видів і груп злочинів. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2013. № 5. С. 173–180.

84. Стеценко Ю. В. Науково-методичні засади використання засобів масової інформації при розслідуванні злочинів : дис... канд.. юрид. наук : 12.00.09. Київ : Національна академія внутрішніх справ, 2006. 239 с.

85. Струж П. В. Зміст та місце криміналістичної характеристики протидії розслідуванню в методиці розслідування кримінального правопорушення. *Процесуальне та криміналістичне забезпечення досудового розслідування* : тези доповідей учасників науково–практичного семінару (29 листопада 2024 року) / упор. І.І. Татарин. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2024. С. 135–140.

86. Струж П. В. Особливості форм протидії розслідуванню порушень правил безпеки дорожнього руху. *Право і суспільство*. 2024. № 5. С. 318–325.

87. Струж П. В. Поняття протидії розслідуванню необережних кримінальних правопорушень чи зі змішаною формою вини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 9. С. 393–395.

88. Струж П. В. Сутність протидії розслідуванню необережних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень зі змішаною формою вини. *Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (21 жовтня 2022 року) / упор. Л. В. Павлик, У. О. Цмоць. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. С. 328–332.

89. Струж П. В. Тактичні засади подолання протидії розслідуванню правил безпеки дорожнього руху під час проведення огляду місця події. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2023. Вип. 6 (53). С. 176–181.

90. Струж П. В. Чинники, що впливають на протидію розслідуванню з боку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, передбачене ст. 286 КК України. *Теорія та практика протидії злочинності в умовах дії правового режиму воєнного стану* : збірник тез Міжнародної науково–практичної конференції (8 листопада 2024 року) / упор. Р. М. Андрусишин. Львів : Львівський

державний університет внутрішніх справ, 2024. С. 237–242.

91. Тіщенко В.В. Підготовка злочину як об'єкт криміналістичного дослідження. *Актуальні проблеми криміналістики* : матеріали Міжнародної науково–практичної конференції. Харків : Гриф, 2003. С. 93–99.

92. Трепак В. М. Розкриття та розслідування хабарництва, вчинюваного суддями, та подолання протидії засобами оперативно–розшукової діяльності : дис... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2011. 218 с.

93. У МВС озвучили статистику ДТП за 2024 рік. Департамент комунікації МВС України. URL : <https://bit.ly/3XMtjKg>

94. Фаринник В. І. Методи відомчого контролю під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. Вип. 41. Т. 3. 2016. С. 227–231.

95. Федоренко М. С. Методика розслідування перевищення влади або службових повноважень співробітниками правоохоронних органів : дис. докт. філософії : 081 «Право». Львівський торговельно-економічний університет. Львів, 2020. 227 с.

96. Хитра А., Татарин І. Окремі положення процесуального регламенту отримання показань з технічних пристроїв і технічних засобів, які мають функції фото-, кіно-, відеозапису або фото-, кіно-, відеозапису. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2025. № 67. С. 1.25–1.34. URL : <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/apiclu/article/view/8949/8960>

97. Ховпун О. С. Особливості огляду місця дорожньо-транспортної пригоди в умовах протиправного зникнення водія автотранспортного засобу з місця події. *Часопис Академії адвокатури України*. 2011. № 13. С. 1–6.

98. Чесакова М. В. Протидія розслідуванню злочинів та шляхи її подолання на стадії досудового розслідування : дис... к.ю.н. : 12.00.09. Харків, 2019. 251 с.

99. Чичиркін А. О. Взаємодія слідчого з експертними підрозділами під час розслідування порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту : дис... д.ф. зі спеціальності 081 Право. Національна академія

внутрішніх справ. Київ, 2021. 268 с.

100. Шевчук В. Криміналістична характеристика злочинів: «криміналістичний пережиток» чи реально діюча категорія криміналістики. *Правничий часопис Донецького університету*. 2003. № 1. С. 62–66.

101. Шевчук В. М. Слідча ситуація : поняття, структура, види та їх значення для оптимізації розслідування злочинів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 1. С. 146 – 150. URL : https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/17277/1/Shevchuk_146–150.pdf (дата звернення 30.08.2024)

102. Шевчук В. М. Функції тактичних операцій у кримінальному провадженні. *Право України*. 2014. №1. С. 266–273.

103. Шепітько В. Проблеми застосування психологічного впливу на досудовому слідстві (в контексті дотримання прав людини). *Наукове життя*. Вісник № 1(56). С. 195–200.

104. Шепітько В. Проблеми формування та застосування типових тактичних операцій у слідчій діяльності. *Вісник академії правових наук України*. 2007. №1 (48). С. 175–184.

105. Шепітько В. Ю., Коновалова В. О., Журавель В. А. Криміналістика: підручник. 4–е вид., перероб. і доп. Харків: Право, 2008. 464 с.

106. Шехавцов Р. М. Можливості використання технологій 3D сканування під час розслідування злочинів. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2010. Вип. 3. С. 247–251.

107. Шехавцов Р. М. Функціональний аналіз структури кримінальної процесуальної діяльності з розслідування злочинів. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2014. №2. С. 280 – 286.

108. Шумейко Д. О. Особливості проведення тактичної операції «Документування прийняття пропозиції (обіцянки) та одержання неправомірної вигоди». *Становлення громадянського суспільства в Україні: нормативно–правове підґрунтя* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м.

Дніпропетровськ, 8 травня 2015 року. Дніпропетровськ : ГО «Правовий світ», 2015. С. 126–130.

109. Щур Б. В. Тактика усунення протидії розслідуванню злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами : дис... к.ю.н. : 12.00.09. Харків, 2004. 297 с.

110. Юнацький О.В. Особливості діяльності слідчого в умовах протидії розслідуванню злочинів. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 2009. № 3. С. 184–190.

111. Юридична енциклопедія в 6 т. Том 5 : П – С. / Ред. кол. Шемшученко Ю. С. (голова) та ін. Київ : Українська енциклопедія, 2003. 736 с.

112. CASE OF BUCK v. GERMANY no. 41604/98 7 May 2002 (дата звернення 04.05.2024). URL : [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-22398%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-22398%22]})

113. CASE OF «S.A.S. v. FRANCE» no. 43835/11 1 July 2014 (дата звернення 01.05.2024). URL : [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22appno%22:\[%2243835/11%22\],%22itemid%22:\[%22001-145466%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22appno%22:[%2243835/11%22],%22itemid%22:[%22001-145466%22]})

114. CASE OF GAFÀ v. MALTA no. 54335/14 22 May 2018 (дата звернення 01.05.2024). URL : [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-183126%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-183126%22]})

115. CASE OF GOGITIDZE AND OTHERS v. GEORGIA no. 36862/05 12 May 2015 (дата звернення 08.05.2024). URL : [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-154398%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-154398%22]})

116. CASE OF M. against THE UNITED KINGDOM no. 10316/83 7 March 1984 (дата звернення 13.05.2024). URL : <file:///C:/Users/sheha/OneDrive/%D0%A0%D0%B0%D0%B1%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%B9%20%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%BB/M.%20v.%20the%20UNITED%20KINGDOM.pdf>

117. CASE OF Tjitske DRIJFHOUT against the Netherlands no. 51721/09 22 February 2011 (дата звернення 08.05.2024). URL :

[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-103813%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-103813%22]})

118. CASE OF VARBANOV v. BULGARIA no. 31365/96 5 October 2000
(дата звернення 01.05.2024). URL :
[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-58842%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-58842%22]})

119. CASE OF X AND OTHERS v. BULGARIA no. 22457/16 2 February 2021
(дата звернення 13.05.2024). URL :
[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-207953%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-207953%22]})

120. CASE OF ZHDANOV AND OTHERS v. RUSSIA no. 12200/08 16 July
2019 (дата звернення 08.05.2024). URL :
[https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-194448%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-194448%22]})

121. Criminal investigation, a practical handbook for magistrates, police officers
and lawyers by Gross, Hans. Adam, John, tr. [and] ed; Adam, John Collyer, jt. tr. [and]
ed. 1906. 889 p. (дата звернення 01.12.2023) URL :
<https://archive.org/details/criminalinvestig00grosuoft/mode/1up>

Додатки

Додаток А

Анкета

Шановний респонденте, запрошуємо Вас взяти участь в опитуванні з особливостей протидії розслідуванню порушень правил безпеки дорожнього руху та її подолання. Мета анкетування полягає в отриманні інформації про прояви протидії розслідуванню цих кримінальних правопорушень про які Вам відомо, а також особливості їх подолання. Оберіть із запропонованих варіантів відповідей одну або декілька, на ваш погляд, правильні та позначте їх у будь-який зручний для Вас спосіб. У рамках запитань є можливість обґрунтувати свій вибір або викласти власний варіант відповіді. Ваша думка є важливою та обов'язково буде врахована в нашому дослідженні. Заздалегідь дякуємо Вам за участь в опитуванні та відповідальне ставлення до нього!

1. Посада

- а) слідчий;
- б) дізнавач;

2. Стаж Вашої професійної діяльності

- а) до 3 років;
- б) від 3 до 5 років;
- в) від 5 до 10 років;
- г) понад 10 років.

3. Чи стикалися Ви під час досудового розслідування з протидією розслідуванню?

- а) так;
- б) ні.

4. Чи маєте Ви досвід розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 286 КК України?

- а) так;
- б) ні.

Якщо Ви не маєте досвід розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 286 КК України, то на наступні питання давати відповіді не потрібно.

5. Чи враховуєте Ви у своїй діяльності з розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 286 КК України, імовірність протидії розслідуванню?

- а) так;

б) ні;

в) Ваш варіант _____

6. На підставі власного досвіду позначте суб'єктів протидії розслідуванню у кримінальних провадженнях по ст. 286 КК України (оберіть декілька варіантів відповіді):

а) особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, передбачене ст. 286 КК України;

б) близькі, родичі особи, яка вчинила кримінальне правопорушення;

в) інші особи, матеріально зацікавлені в уникненні кримінальної відповідальності винним (особи, які працюють в підпорядкуванні в особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, або у суб'єкті господарювання, власником, співвласником якого є така особа, найняті для реалізації протидії розслідуванню певним способом);

г) захисник підозрюваного;

д) свідки, яким відомі обставини вчинення порушення права безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту;

е) корумповані службові особи, які можуть вчинити вплив на слідчого, прокурора процесуального керівника;

є) судові експерти, які проводять судову експертизу у кримінальному провадженні;

ж) слідчий, який здійснює кримінальне провадження;

з) прокурор процесуальний керівник у кримінальному провадженні

и) Ваш варіант _____

7. На вашу думку, чи існує залежність між ефективністю / не ефективністю протидії розслідуванню у кримінальних провадженнях щодо порушень правил безпеки дорожнього руху та якістю здійснення первинних дій співробітників поліції, які першими прибули на місце ДТП, щодо забезпечення збереження її обстановки, слідчо-оперативної групи щодо огляду місця події, а також дій, спрямованих на встановлення даних про транспортний засіб винного у вчиненні ДТП, на якому він залишив місце події, та його місцезнаходження?

а) так;

б) ні;

в) Ваш варіант _____

8. Чи практикуєте Ви фіксування в протоколі огляду місця події за фактом ДТП виявлені на місці невідповідності в матеріальній обстановці події, яка виходячи з наявної інформації сталася?

а) так;

б) ні;

в) Ваш варіант _____

9. Які слідчі ситуації протидії розслідуванню порушень правил безпеки дорожнього руху можуть виникати під час їх розслідування:

а) на початку розслідування

1) протидія розслідуванню мала місце у формі залишення винуватцем ДТП місця події.

2) протидія розслідуванню мала місце у формі приховування слідів ДТП, особа, яка винна у цій події знаходиться на місці.

3) Ваш варіант _____

б) на подальшому етапі розслідування:

1) протидіючими суб'єктами продовжується протидія розслідуванню без зміни застосованого на початку розслідування способу;

2) протидіючими суб'єктами змінений спосіб протидії;

3) протидія розслідуванню раніше не чинилася, а розпочата у зв'язку з отриманням доказів винуватості особи у вчиненні злочину, передбаченого ст. 286 КК України;

4) чинення протидії розслідуванню в спосіб виявлений слідчим припинена повністю, однак, є імовірність чинення протидії розслідуванню в інший спосіб;

5) Ваш варіант _____

в) на завершальному етапі розслідування (після повідомлення про підозру):

1) протидіючі суб'єкти не змінили своїх намірів перешкодити встановленню обставин події порушення правил безпеки дорожнього руху та забезпечити уникнення від кримінальної відповідальності винного;

2) протидія розслідуванню припинена повністю, однак, є імовірність що протидія може відновитися але вже як протидія правосуддю;

3) Ваш варіант _____

10. Які тактичні операції можуть бути здійснені для подолання протидії розслідуванню порушень правил безпеки дорожнього руху? (оберіть декілька варіантів відповіді)

а) «Розшук водія та транспортного засобу»;

б) «Перевірка показань учасників ДТП»;

в) «Розшук підозрюваного»;

г) «Подолання неправомірного впливу на слідчого з боку вищого керівництва»;

д) «Документування факту надання – одержання неправомірної вигоди слідчому (прокурору)»;

е) Ваш варіант _____

11. Чи є ефективним для подолання неправомірного впливу у формі необґрунтованих та незаконних вказівок прокурора процесуального керівника звернення зі скаргою на такі вказівки до прокурора вищого рівня в порядку, передбаченому ст. 311–313 КПК України порядку?

а) так;

б) ні;

в) Ваш варіант _____

12. Чи зверталися Ви зі скаргою на вказівки прокурора процесуального керівника до прокурора вищого рівня в порядку, передбаченому ст. 311–313 КПК України порядку?

а) так;

б) ні.

Дякуємо за співробітництво!

**Зведені дані
результатів опитування
109 слідчих (слід.), 59 дізнавачів (дізн.) Національної поліції із питань теми
дослідження**

№	Питання	Слід.	Дізн.
1.	Посада		
	а) слідчий;	109	
	б) дізнавач;		59
2.	Стаж Вашої професійної діяльності		
	а) до 3 років;	58	32
	б) від 3 до 5 років;	33	18
	в) від 5 до 10 років;	18	9
	г) понад 10 років.	-	-
3.	Чи стикалися Ви під час досудового розслідування з протидією розслідуванню?		
	а) так;	102	10
	б) ні.	7	49
4.	Чи маєте Ви досвід розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 286 КК України?		
	а) так;	63	-
	б) ні.	46	59
5.	Чи враховуєте Ви у своїй діяльності з розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 286 КК України, імовірність протидії розслідуванню?		
	а) так;	36	-
	б) ні;	27	-
	в) Ваш варіант	-	-
6.	На підставі власного досвіду позначте суб'єктів протидії розслідуванню у кримінальних провадженнях по ст. 286 КК України (оберіть декілька варіантів відповіді):		
	а) особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, передбачене ст. 286 КК України	56	-
	б) близькі, родичі особи, яка вчинила кримінальне правопорушення	38	-
	в) інші особи, матеріально зацікавлені в уникненні кримінальної відповідальності винним (особи, які працюють в підпорядкуванні в особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, або у суб'єкті господарювання, власником, співвласником якого є така особа, найняті для реалізації протидії розслідуванню певним способом)	1	-
	г) захисник підозрюваного	29	-
	д) свідки, яким відомі обставини вчинення порушення права безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту	41	-

	е) корумповані службові особи, які можуть вчинити вплив на слідчого, прокурора процесуального керівника	15	-
	є) судові експерти, які проводять судову експертизу у кримінальному провадженні	1	-
	ж) слідчий, який здійснює кримінальне провадження	2	-
	з) прокурор процесуальний керівник у кримінальному провадженні	22	-
7.	На вашу думку, чи існує залежність між ефективністю / не ефективністю протидії розслідуванню у кримінальних провадженнях щодо порушень правил безпеки дорожнього руху та якістю здійснення первинних дій співробітників поліції, які першими прибули на місце ДТП, щодо забезпечення збереження її обстановки, слідчо-оперативної групи щодо огляду місця події, а також дій, спрямованих на встановлення даних про транспортний засіб винного у вчиненні ДТП, на якому він залишив місце події, та його місцезнаходження?		
	а) так;	59	-
	б) ні;	4	-
	в) Ваш варіант	-	-
8.	Чи практикуєте Ви фіксування в протоколі огляду місця події за фактом ДТП виявлені на місці невідповідності в матеріальній обстановці події, яка виходячи з наявної інформації сталася?		
	а) так;		
	б) ні;		
	в) Ваш варіант		
		-	-
9.	Які слідчі ситуації протидії розслідуванню порушень правил безпеки дорожнього руху можуть виникати під час їх розслідування:		
	а) на початку розслідування		
	1) протидія розслідуванню мала місце у формі залишення винуватцем ДТП місця події.	50	-
	2) протидія розслідуванню мала місце у формі приховування слідів ДТП, особа, яка винна у цій події знаходиться на місці.	13	-
	3) Ваш варіант	-	-
	б) на подальшому етапі розслідування:		
	1) протидіючими суб'єктами продовжується протидія розслідуванню без зміни застосованого на початку розслідування способу;	12	-
	2) протидіючими суб'єктами змінений спосіб протидії;	16	-
	3) протидія розслідуванню раніше не чинилася, а розпочата у зв'язку з отриманням доказів винуватості особи у вчиненні злочину, передбаченого ст. 286 КК України;	11	-
	4) чинення протидії розслідуванню в спосіб виявлений слідчим припинена повністю, однак, є імовірність чинення протидії розслідуванню в інший спосіб;	24	-
	5) Ваш варіант	-	-
	в) на завершальному етапі розслідування (після повідомлення про підозру):		

	1) протидіючі суб'єкти не змінили своїх намірів перешкодити встановленню обставин події порушення правил безпеки дорожнього руху та забезпечити уникнення від кримінальної відповідальності винного;	18	-
	2) протидія розслідуванню припинена повністю, однак, є імовірність що протидія може відновитися але вже як протидія правосуддю;	45	-
	3) Ваш варіант	-	-
10.	Які тактичні операції можуть бути здійснені для подолання протидії розслідуванню порушень правил безпеки дорожнього руху?		
	а) «Розшук водія та транспортного засобу»;	63	-
	б) «Перевірка показань учасників ДТП»;	59	-
	в) «Розшук підозрюваного»;	63	-
	г) «Подолання неправомірного впливу на слідчого з боку вищого керівництва»;	2	-
	д) «Документування факту надання – одержання неправомірної вигоди слідчому (прокурору)»;	5	-
	е) Ваш варіант	-	-
11.	Чи є ефективним для подолання неправомірного впливу у формі необґрунтованих та незаконних вказівок прокурора процесуального керівника звернення зі скаргою на такі вказівки до прокурора вищого рівня в порядку, передбаченому ст. 311–313 КПК України порядку?		
	а) так;	3	-
	б) ні;	60	-
	в) Ваш варіант	-	-
12.	Чи зверталися Ви зі скаргою на вказівки прокурора процесуального керівника до прокурора вищого рівня в порядку, передбаченому ст. 311–313 КПК України порядку?		
	а) так;	2	-
	б) ні;	61	-

Акти впровадження

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор

Львівського державного

університету внутрішніх справ

кандидат юридичних наук, доцент

Руслан СТРОЦЬКИЙ

08.04. 2025

АКТ

08.04. 2025

м. Львів

№ 23

Про впровадження результатів дисертації
СТРУЖА Павла Васильовича на тему
«Протидія розслідуванню порушень правил
безпеки дорожнього руху та засоби її
подолання» в освітній процес ЛьвДУВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

- т. в. о. начальника відділу забезпечення якості освіти Ірини ГРИВНАК;
- начальника відділу організації наукової роботи кандидата юридичних наук майора поліції Людмили ПАВЛИК;
- декана факультету № 1 (з підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України) кандидата юридичних наук, професора підполковника поліції Руслана ШЕХАВЦОВА;
- завідувача кафедри кримінального процесу та криміналістики факультету № 1 (з підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України) кандидата юридичних наук, доцента підполковника поліції Андрія ХИТРИ;
- завідувача загальної бібліотеки Ірини КРАВЕЦЬ.

Комісія відповідно до Положення про порядок впровадження результатів наукових робіт в освітній процес, наукову, практичну, законотворчу діяльність та їх облікування у ЛьвДУВС, затвердженого наказом ЛьвДУВС від 16.08.2023 року № 270, розглянула й узагальнила основні положення і результати дисертації Павла СТРУЖА «Протидія розслідуванню порушень правил безпеки дорожнього руху та засоби її подолання», поданої на здобуття освітньо-наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право».

Проаналізовано основні результати дослідження Стружа П.В., зокрема наукові праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації:

1. Струж П. В. Тактичні засади подолання протидії розслідуванню порушень правил безпеки дорожнього руху під час проведення огляду місця події. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2023. Вип. 6 (53). С. 176–181. DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v6.2023.33>

2. Струж П. В. Поняття протидії розслідуванню необережних кримінальних правопорушень чи зі змішаною формою вини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 9. С. 393–395. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-9/95>

3. Струж П. В. Особливості форм протидії розслідуванню порушень правил безпеки дорожнього руху. *Право і суспільство*. 2024. № 5. С. 318–325. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.5.46>

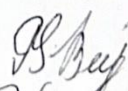
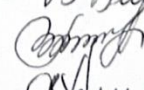
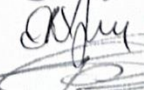
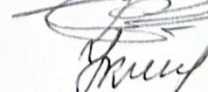
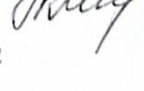
4. Струж П. В. Сутність протидії розслідуванню необережних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень зі змішаною формою вини. *Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (21 жовтня 2022 року) / упор. Л. В. Павлик, У. О. Цмоць*. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. С. 328–332.

5. Струж П. В. Чинники, що впливають на протидію розслідуванню з боку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, передбачене ст. 286 КК України. *Теорія та практика протидії злочинності в умовах дії правового режиму воєнного стану : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (8 листопада 2024 року) / упор. Р. М. Андрусишин*. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2024. С. 237–242.

6. Струж П. В. Зміст та місце криміналістичної характеристики протидії розслідуванню в методиці розслідування кримінального правопорушення. *Процесуальне та криміналістичне забезпечення досудового розслідування : тези доповідей учасників науково-практичного семінару (29 листопада 2024 року) / упор. І. І. Татарин*. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2024. С. 135–140.

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок, що праці СТРУЖА П.В. містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, що дає підстави запровадити їх для використання в освітньому процесі ЛьвДУВС, зокрема при викладанні навчальної дисципліни «Криміналістика», «Криміналістичні засоби та методи розслідування кримінальних правопорушень», «Використання спеціальних знань у досудовому розслідуванні», під час підготовки навчально-методичних і дидактичних матеріалів, а також рекомендувати їх до вивчення під час самостійної роботи здобувачів вищої освіти.

Члени комісії:

 Ірина ГРИВНАК
 Людмила ПАВЛИК
 Андрій ХИТРА
 Руслан ШЕХАВЦОВ
 Ірина КРАВЕЦЬ

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор
Львівського державного
університету внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент

Руслан СТРОЦЬКИЙ

2025

АКТ

08.04. 2025

м. Львів

№ 5

Про впровадження результатів дисертації
СТРУЖА Павла Васильовича на тему
«Протидія розслідуванню порушень правил
безпеки дорожнього руху та засоби її
подолання» у наукову діяльність ЛьвДУВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

- начальника відділу організації наукової роботи кандидата юридичних наук майора поліції Людмили ПАВЛИК;
- т.в.о. завідувача відділення аспірантури (ад'юнктури) і докторантури Валентини ЛІСОВСЬКОЇ;
- декана факультету № 1 (з підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України), керівника теми науково-дослідної роботи з державною реєстрацією «Протидія кримінальним правопорушенням, підслідним Національній поліції: правові, кримінологічні та криміналістичні аспекти» (номер державної реєстрації 0124U005075, 2024-2027 рр.) кандидата юридичних наук, професора підполковника поліції Руслана ШЕХАВЦОВА;
- завідувача кафедри кримінального процесу та криміналістики факультету № 1 (з підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України) кандидата юридичних наук, доцента підполковника поліції Андрія ХИТРИ;
- завідувача загальної бібліотеки Ірини КРАВЕЦЬ.

Комісія відповідно до Положення про порядок впровадження результатів наукових робіт в освітній процес, наукову, практичну, законотворчу діяльність та їх опублікування у ЛьвДУВС, затвердженого наказом ЛьвДУВС від 16.08.2023 року № 270, розглянула й узагальнила основні положення дисертації Павла СТРУЖА «Протидія розслідуванню порушень правил безпеки дорожнього руху та засоби її подолання», а також проаналізувала 6 публікацій, які відображають результати дослідження.

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок, що дисертація на здобуття освітньо-наукового ступеня доктора філософії Павла СТРУЖА «Протидія розслідуванню порушень правил безпеки дорожнього руху та засоби її подолання» містить науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, що дає підстави запровадити їх для використання у науковій діяльності Львівського державного університету внутрішніх справ, зокрема:

1) проведення подальших наукових досліджень з проблем розробки методики розслідування окремих різновидів кримінальних правопорушень в умовах чинення протидії розслідуванню;

2) підготовці наукового звіту за темою науково-дослідної роботи з державною реєстрацією «Протидія кримінальним правопорушенням, підслідним Національній поліції: правові, кримінологічні та криміналістичні аспекти» (номер державної реєстрації 0124U005075, 2024-2027 рр.);

3) виконання наукових робіт, цитування результатів наукової роботи, підготовка наукових доповідей та фахових статей, які презентують вже отримані результати або присвячені подальшому дослідженню проблем пошуково-пізнавальної діяльності у кримінальному провадженні.

Члени комісії:

Людмила ПАВЛИК
 Валентина ЛІСОВСЬКА
 Руслан ШЕХАВЦОВ
 Андрій ХИТРА
 Ірина КРАВЕЦЬ

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Струж Павло Васильович

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
за результатами дисертаційного дослідження на тему:

ПРОТИДІЯ РОЗСЛІДУВАННЮ ПОРУШЕНЬ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ
ДОРОЖНЬОГО РУХУ ТА ЗАСОБИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ

Львів – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП

1. Криміналістична характеристика протидії розслідуванню порушень правил безпеки дорожнього руху
2. Правові, організаційні та тактичні основи діяльності з виявлення, попередження та нейтралізації/усунення протидії розслідуванню даної категорії кримінальних правопорушень

ВИСНОВКИ

Список використаних джерел.

ВСТУП

За даними Департаменту патрульної поліції Національної поліції України за 2024 рік в Україні відбулося 25781 ДТП із потерпілими, у яких загинуло 3202 особи та 32023 особи отримали травми [93]. Аналогічний порядок цифр щодо кількості ДТП з травмуванням, загибеллю людей спостерігається і за попередні роки. Значна частина ДТП привертає до себе увагу суспільства, особливо у випадках коли потерпілими є діти, декілька осіб, коли водій був у стані алкогольного сп'яніння, є службовою особою органів державної влади, особливо правоохоронних органів, органів судової влади, місцевого самоврядування або має високий соціальний статус (є заможною особою, відомою в суспільстві). У таких випадках суспільний резонанс від порушень правил безпеки дорожнього руху, кримінальна відповідальність за які передбачена ст. 286 КК України, покладає на органи досудового розслідування додаткові зобов'язання у найбільш короткі терміни встановити винних та притягнути їх до кримінальної відповідальності. Явище протидії розслідуванню, яке може супроводжувати процес доказування цих кримінальних правопорушень, здатне звести нанівець зусилля слідчого, спрямовані на з'ясування обставин ДТП, а це, у свою чергу, вкрай негативним чином сприймається суспільством, викликаючи питання як мінімум щодо якості роботи органу досудового розслідування, у якому здійснюється кримінальне провадження, а як максимум – щодо зацікавленості слідчого, його керівників в уникненні кримінальної відповідальності винного.

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Струж П. В. Тактичні засади подолання протидії розслідуванню порушень правил безпеки дорожнього руху під час проведення огляду місця події. Прикарпатський юридичний вісник. 2023. Вип 6 (53). С. 176–181. DOI <https://doi.org/10.32782/ruuv.v6.2023.33> (стаття в науковому виданні, включеному до переліку наукових фахових видань України з присвоєнням категорії «Б»).
2. Струж П. В. Поняття протидії розслідуванню необережних кримінальних правопорушень чи зі змішаною формою вини. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 9. С. 393–395. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-9/95> (стаття в науковому виданні, включеному до переліку наукових фахових видань України з присвоєнням категорії «Б»).
3. Струж П. В. Особливості форм протидії розслідуванню порушень правил безпеки дорожнього руху. Право і суспільство. 2024. №5. С. 318–325. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.5.46> (стаття в науковому виданні, включеному до переліку наукових фахових видань України з присвоєнням категорії «Б»).

1. Криміналістична характеристика протидії розслідуванню порушень правил безпеки дорожнього руху

Спектр проявів протидії розслідуванню порушень правил безпеки дорожнього руху, які можуть бути застосовані до початку кримінального провадження, як свідчать результати узагальнення слідчої практики, значно вужчий ніж під час досудового розслідування цих злочинів. Ключовим чинником, який впливає на це є відсутність через необережну форму вини особи при вчиненні такого злочину, – є відсутність етапу готування до вчинення порушення правил безпеки дорожнього руху як такого. Через це на визначення та здійснення дій з приховування причетності до вчинення порушення правил безпеки дорожнього руху в правопорушника, як правило, є обмаль часу до моменту прибуття слідчо-оперативної групи. З моменту одержання повідомлення про такий злочин на лінію «102» до прибуття слідчо-оперативної групи на місце події ДТП з постраждалими, як правило, проходить від 40 хвилин до 1 години (в залежності від часу доби та інтенсивності руху транспорту в місті), а в сільській

місцевості та на ділянку траси між населеними пунктами – від 40 хвилин до 2 годин (в залежності від відстані, часу доби, погодних умов, інтенсивності руху транспорту). До чиннику часу з моменту вчинення злочину до прибуття слідчо-оперативної групи на місце події на обрання певного способу приховування злочину та його застосування впливають:

- фізичний стан водія, який винен у вчиненні ДТП, та інших осіб учасників цієї події;
- технічний стан транспортного засобу, яким керував винуватець ДТП;
- особливості механізму ДТП (зіткнення транспортних засобів, перекидання, наїзд на нерухомий транспортний засіб або перешкоду, наїзд на пішохода, велосипедиста, гужовий транспорт) та комплексу слідів, які утворилися в його результаті на місці події;
- особливості місця події – розташування місця ДТП (в населеному пункті, за межами населеного пункту);
- час доби, коли мала місце ДТП;
- інтенсивність руху через ділянку дороги, на якій відбулася ДТП.

Як свідчить узагальнення слідчої практики формою протидії розслідуванню до прибуття на місце події слідчо-оперативної групи по даній категорії злочинів є приховування слідів злочину та причетності особи, до його вчинення, такими способами:

- залишення місця події водієм, який вчинив порушення правил безпеки дорожнього руху, разом з транспортним засобом або без транспортного засобу. Цей спосіб є найбільш розповсюдженим. При чому, імовірність залишення місця події водієм винуватцем ДТП в два рази більше за умови, коли його транспортний засіб залишився на ходу. Також у випадках залишення місця ДТП винним на транспортному засобі подальше приховування слідів злочину відбувається шляхом змивання слідів біологічного походження із зовнішніх елементів кузова та поверхонь елементів салону транспортного засобу. В подальшому може здійснюватися ремонт транспортного засобу із заміною пошкоджених, забруднених елементів кузова та салону;
- переміщення трупа з місця злочину та його приховування (переміщення трупа з проїзної частини траси між населеними пунктами на узбіччя, приховування трупа у рослинних насадженнях);
- переміщення трупа пасажирів транспортного засобу, яким керував водій, який вчинив порушення правил безпеки дорожнього руху, на місце водія;
- повідомлення пасажиром транспортного засобу про те, що він був за кермом в момент вчинення порушення правил безпеки дорожнього руху;
- подання винним водієм заяви про незаконне заволодіння його транспортним засобом;
- надання грошових коштів потерпілому та відвезення його до медичного закладу для лікування, у якому потерпілий повідомляє недостовірні відомості про обставини одержання тілесних ушкоджень.

З початком кримінального провадження у особи, яка вчинила злочин, передбачений ст. 286 КК України, а також в осіб, зацікавлених в уникненні притягнення до кримінальної відповідальності такої особи, актуалізується як об'єкт впливу досудове розслідування та його результати. Такий вплив за найбільш розповсюдженою класифікацією форм протидії досудовому розслідуванню може бути внутрішнім, таким що виходить від суб'єктів та інших учасників досудового розслідування, та зовнішнім – від осіб, які не беруть участь у розслідуванні.

Для визначення особливостей такого впливу та його дієвості необхідно розглядати досудове розслідування як систему пов'язаних між собою в різних, обумовлених вчиненням кримінальним правопорушенням та слідчою ситуацією, комбінаціях процесуальних дій та рішень суб'єктів кримінального провадження, спрямованих на одержання достовірних знань про обставини події цього кримінального правопорушення та осіб, причетних до його вчинення. Результатом досудового розслідування є система достовірних фактичних даних, одержаних в допустимий кримінальним процесуальним законом спосіб, та обґрунтоване ними підсумкове законне процесуальне рішення, яким завершується досудове розслідування.

Суб'єктами протидії розслідуванню злочинів, передбачених ст. 286 КК України можуть бути:

- особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, передбачене ст. 286 КК України;
- близькі, родичі особи, яка вчинила кримінальне правопорушення;
- інші особи, матеріально зацікавлені в уникненні кримінальної відповідальності винним (особи, які працюють в підпорядкуванні в особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, або у суб'єкті господарювання, власником, співвласником якого є така особа, найняті для реалізації протидії розслідуванню певним способом);
- захисник підозрюваного;
- свідки, яким відомі обставини вчинення порушення права безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту;
- корумповані службові особи, які можуть вчинити вплив на слідчого, прокурора процесуального керівника;
- судові експерти, які проводять судову експертизу у кримінальному провадженні;
- слідчий, який здійснює кримінальне провадження;
- прокурор процесуальний керівник у кримінальному провадженні.

Поняттям особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, передбачене ст. 286 КК України, охоплюється всі варіанти статусів, в яких може бути злочинець з моменту початку кримінального провадження до його завершення, а саме:

- процесуальний статус такої особи є не визначеним;
- особа є підозрюваною у кримінальному провадженні.

Для таких осіб уникнення кримінальної відповідальності є ключовим мотивом їх дій. Вибір способів протидії, до яких можуть вдаватися особи, які вчинили кримінальне правопорушення, залежить не тільки від психологічної складової, а від комбінації цілого комплексу чинників – біологічного, соціального та ситуаційного характеру. Ознакою злочинця є особливості його інтелектуальної і емоційно-вольової сфер, характеру, темпераменту, спрямованості, орієнтацій, типових реакцій у поведінці, мотивацій його правомірних і протиправних діянь та ін.

Біологічні чинники пов'язані з інтелектуальним розвитком людини, її темпераментом та зовнішніми рисами. Комбінація рівня інтелекту та типу темпераменту, який є в протидіючій особі, визначає різну здатність людини до сприйняття, обробки та перетворення даних про подію кримінального правопорушення, швидкість її реакції на зміну ситуації в процесі застосування того чи іншого способу протидії розслідуванню, а також різний ступінь інтенсивності впливу на інших осіб в процесі протидії. Так, сангвініки є енергійними, комунікабельними та швидко входять у соціальні контакти, є надзвичайно адаптивними. Меланхоліки з одного боку є емоційно чутливими та схильними до внутрішніх переживань, що можуть уповільнити їх реакції на ситуацію, що має місце у зв'язку із вчиненим ними кримінальним правопорушенням та його наслідками. Але з іншого боку притаманна їм креативність, уважність до деталей та творчість, можуть призвести до формування максимально узгоджених між собою та деталізованих недостовірних даних про обставини, які передували, мали місце під час ДТП та після неї. Флегматики з їх внутрішнім спокоєм, емоційною стійкістю схильні до виваженого аналізу ситуації та прийняття на підставі нього логічних рішень. Високий рівень емоційності холериків, поєднаний зі спрямованістю на досягнення поставлених перед ними цілей, може призводити до інтенсивного, комплексного впливу на носії інформації, яка має значення для кримінального провадження.

Психологічні чинники протидії розслідуванню з боку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, – це не тільки про мотивацію, хоча вона і відіграє вкрай важливу роль триггеру поведінкових реакцій особи. Це про поведінковий досвід такої особи. Порушення правил безпеки дорожнього руху, передбачені ст. 286 КК України, відносяться до тої категорії кримінальних правопорушень, які можуть вчиняти особи з різним життєвим (не тільки кримінальним) досвідом, рівнем та складністю процесів мислення, включаючи структуру сприйняття, міркування та прийняття рішень. Не слід упускати і вольові якості особи.

Комбінація різних рівнів волі та інтелекту може впливати не тільки на вибір та застосування певного способу чи способів протидії розслідуванню, а й на припинення такої протидії. При чому, як показує досвід, комбінація рівня інтелекту вище середнього з високим рівнем вольових якостей можуть забезпечити готування та реалізацію особою способів протидії, результати застосування яких можуть суттєво ускладнити встановлення достовірних даних про обставини ДТП (наприклад, шляхом комбінації достовірних та недостовірних даних про подію, що відбулася та її учасників). А найскладніше з припиненням протидії, коли особа має низький рівень інтелекту та високий рівень вольових якостей. Така комбінація зумовлює те, що особа є закритою від психологічного (логічного, емоційного) впливу з метою переконати її відмовитися від протидії розслідуванню.

Не менш важливими для визначення потенціалу протидії розслідуванню є соціальні чинники – соціальні норми, які є базовими у визначенні поведінки особи, та її соціально-економічний статус.

В контексті протидії розслідуванню мова йде як про норми моралі, так і правові норми. Перша група норм визначає межі поведінки людини в ситуації протиставлення потенційного негативного для неї наслідку (притягнення до кримінальної відповідальності), засобів не допущення настання такого наслідку та результатів їх застосування і притягнення особи до кримінальної відповідальності за вчинене нею кримінальне правопорушення.

Соціально-економічний статус особи складається з соціальних зв'язків особи, її положення в суспільстві, матеріальних статків. Як показує слідча практика ця група чинників може грати значну роль у визначенні форм та конкретних способів протидії розслідуванню. І не завжди інтенсивна комплексна протидія розслідуванню із залученням корумпованих представників органів державної влади, в тому числі правоохоронних, судових, місцевого самоврядування може мати місце по фактам вчинення порушення правил безпеки дорожнього руху матеріально забезпеченим громадянином. Така протидія може мати місце і при вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 286 КК України, пересічною особою, яка може мати соціальні зв'язки з особами, які можуть вчинити владний вплив на осіб, які здійснюють досудове розслідування.

Досвід розслідування порушень правил безпеки дорожнього руху показує, що серед осіб, які вчиняють такі кримінальні правопорушення, як окремі категорії необхідно виділяти громадян України (яких є домінуюча більшість) та іноземці.

Узагальнення слідчої практики розслідування порушень правил безпеки дорожнього руху в контексті визначення взаємозв'язку статусу громадянина України та протидії розслідуванню з його боку призводить до визначення наявності кореляції статусу особи з протидією розслідуванню з її боку. Найбільший коефіцієнт кореляції (0,8) між цими фактами мають випадки вчинення ДТП особами, які мають спеціальний правовий статус, а саме, Народні депутати України, судді, прокурори, адвокати. При чому, такі особи у протидії розслідуванню намагаються використовувати не тільки свої зв'язки в правоохоронних органах. На інтенсивність здійснення процесуальних дій впливають правові гарантії їхньої діяльності, передбачені відповідними законами. Слідчому обов'язково необхідно їх враховувати під час організації та проведення процесуальних дій за участі таких осіб, тому що не дотримання окремих гарантій може мати наслідком визнання протоколів процесуальних дій джерелами недопустимих доказів у кримінальному провадженні.

Окрему позицію серед підгрупи суб'єктів протидії розслідуванню, яка розглядається, є громадяни України, які є працівниками дипломатичного представництва, консульської установи та були за кермом транспортного засобу під час вчинення ними ДТП, який належить дипломатичній або консульській установі та має відповідну державну реєстрацію. Специфічність цьому суб'єкту протидії додає сам транспортний засіб, щодо якого є обмеження у огляді та подальшому вилученні, визначені ч. 3 ст. 22 Віденської конвенції про дипломатичні відносини, прийнятої 18 квітня 1961 року в Організації Об'єднаних Націй, та ч. 4 ст. 31 Віденської конвенції про консульські зносини, прийнятої 24 квітня 1963 року в Організації Об'єднаних Націй. Громадянин України, який як водій є членом обслуговуючого персоналу

дипломатичного представництва або консульської установи, може повідомити своїм керівникам недостовірні відомості щодо обставин події під впливом чого вони можуть не надати дозвіл на огляд та вилучення транспортного засобу, а це виключить в подальшому проведення важливих для встановлення обставин події судових експертиз (автотехнічної, транспортно-трасологічної, дорожньо-технічної, медико-криміналістичної, молекулярно-генетичної, тощо).

Під іноземцями в міжнародному праві розуміють осіб, які знаходяться на території певної держави і мають громадянство іншої держави або не мають громадянства взагалі. У свою чергу в числі іноземців можуть бути особи, які мають дипломатичний імунітет.

У всіх випадках вчинення ДТП іноземцем слідчий має з'ясовувати його статус і окремо враховувати те, що до захисту його прав може приєднатися представник дипломатичного представництва або консульської установи. Статус (соціальний, спеціальний правовий, тощо) такої особи в державі, громадянином якої він є, може обумовити дії щодо перешкоджання розслідуванню під політичним впливом з боку представників органів державної влади іншої держави. У зв'язку із цим на спеціальних правових статусах іноземців слід зупинитися детальніше.

Наявність спеціального правового статусу в іноземця відповідно до наказу Міністерства закордонних справ України №11 від 13.01.2003 Про затвердження Положення про акредитацію співробітників дипломатичних і консульських установ іноземних держав, міжнародних організацій та їхніх представництв, інших іноземних організацій посвідчується акредитаційними картками серій «Д», «К», «С», «А».

Так, в цьому положенні визначено, що акредитаційна картка серії «Д» видається: членам дипломатичного персоналу посольств іноземних держав; послам іноземних держав за сумісництвом; військовим аташе іноземних держав за сумісництвом; представникам торговельно-економічних місій іноземних держав в Україні за сумісництвом; працівникам міжнародних організацій та їхніх представництв; членам сімей співробітників посольств, міжнародних організацій та їхніх представництв, інших іноземних організацій з резиденцією в Україні, а саме, дружині, чоловікові, неповнолітнім дітям віком від 7 до 18 років, які проживають разом з ними; повнолітнім неодруженим дочкам, які проживають разом з дипломатичними співробітниками і перебувають на їхньому утриманні, та синам, за умови надання ними підтвердження про очну форму їхнього навчання в Україні, а також неодруженим повнолітнім дітям, які мають вади у фізичному або розумовому розвитку; дружинам послів іноземних держав в Україні за сумісництвом.

Акредитаційні картки серії «К» оформляють: штатним консульським посадовим особам генеральних консульств, консульств, віце-консульств та консульських агентств (установи) іноземних держав; членам сімей штатних консульських посадових осіб консульських установ іноземних держав; почесним консульським посадовим особам.

Акредитаційні картки серії «С» оформлюють: членам адміністративно-технічного персоналу посольств; консульським службовцям консульських установ іноземних держав; працівникам міжнародних організацій, їхніх представництв; працівникам інших іноземних організацій, якщо це передбачено міжнародними договорами України.

Акредитаційні картки серії «А» оформлюються: працівникам організацій, що забезпечують реалізацію програм і проектів міжнародної технічної допомоги, та членам їхніх сімей, зареєстрованих згідно з Порядком залучення, використання та моніторингу міжнародної технічної допомоги, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 15 лютого 2002 року № 153.

Зазначимо, що в кожному випадку пред'явлення особою відповідної акредитаційної картки слідчий має перевірити шляхом звернення до Міністерства закордонних справ України перебування такої особи на дипломатичному, консульському обліку та наявність в неї відповідного спеціального правового статусу.

Складність здійснення досудового розслідування щодо осіб, які мають дипломатичний імунітет полягає в тому, що відповідно до ч. 2 ст. 6 КПК України досудове розслідування щодо такої особи, може здійснюватися за правилами КПК України лише за згодою такої особи або за

згодою компетентного органу держави (міжнародної організації), яку представляє така особа. Практиці досудового розслідування відомі ситуації ігнорування звернень органів досудового розслідування, прокуратури про надання згоди на здійснення процесуальних дій щодо осіб, які мають дипломатичний імунітет, і які вчинили кримінальне правопорушення, передбачене ст. 286 КК України, а також не надання згоди на вилучення для проведення детального огляду та проведення автотехнічної, транспортно-трасологічної експертизи транспортного засобу, яке належить дипломатичному представництву, консульській установі.

При такій недоброчесній позиції керівництва дипломатичного представництва, консульської установи єдиний варіант – це здійснити максимально можливий обсяг процесуальних дій у кримінальному провадженні без участі особи, яка вчинила ДТП, дослідження транспортного засобу і скерувати таке кримінальне провадження в порядку перейняття до компетентного органу іноземної держави, громадянином якої є така особа.

Окрему категорію осіб складають правопорушники, які є громадянами України, але вчинили кримінально каране порушення правил безпеки дорожнього руху за кордоном в країні, у якій вони перебували, маючи дипломатичний імунітет і провадження щодо яких у порядку перейняття було передано до уповноважених правоохоронних органів нашої держави. Такі особи мають вагомий соціальний статус, який може спрацювати та обумовити чинення впливу на слідчого, прокурора процесуального керівника з метою примусу їх до прийняття процесуальних рішень, що забезпечать не притягнення правопорушника до кримінальної відповідальності.

Часові проміжки, протягом яких особа, яка вчинила злочин, передбачений ст. 286 КК України, може не набувати процесуального статусу підозрюваного можуть бути різні. Як правило, це може бути обумовлене тим, що для достатності підстав повідомлення такій особі про підозру є потреба у наявності висновку судової експертизи (автотехнічної, транспортно-трасологічної, дорожньо-технічної, медико-криміналістичної, молекулярно-генетичної, тощо). З огляду на положення п. 1 ч. 3 ст. 87 КПК України, якими визначається недопустимість доказів, одержаних з показань свідка, який надалі був визнаний підозрюваним у цьому кримінальному провадженні, такі особи не можуть бути допитані і відповідно використати для протидії розслідуванню давання неправдивих показань для того щоб ускладнити їх перевіркою процес розслідування порушення правил безпеки дорожнього руху.

За таких умов в цей проміжок особа, яка вчинила порушення правил безпеки дорожнього руху, може чинити протидію комбінуючи безпосереднє та опосередковане втручання в результати розслідування. Безпосередній вплив відбувається шляхом впливу на джерела фактичних даних про обставини події кримінального правопорушення, а саме, на свідків. Вивчення матеріалів кримінальних проваджень дає підстави для висновку, що характерним для розслідування є підкуп свідків, потерпілих. Жодного випадку схилення шляхом погроз здійснити фізичний вплив чи знищити майно свідків, потерпілих до давання неправдивих показань нами встановлено не було. Однак, це не виключає імовірності таких дій, зокрема, у випадках, коли особа, яка вчинила злочин, належить до злочинного середовища, є членом організованого злочинного формування. Опосередкований вплив на результати розслідування з боку особи, яка вчинила ДТП, може відбуватися шляхом:

- впливу на слідчого, прокурора процесуального керівника через знайомих злочинця, які займають керівні посади в правоохоронних органах, інших органах державної влади
- підкупу слідчого, прокурора, процесуального керівника;
- підкупу керівника органу досудового розслідування, правоохоронного органу, прокуратури, для схилення слідчого, прокурора процесуального керівника, до здійснення дій спрямованих на протидію розслідуванню;
- підкупу експерта, який проводить судову експертизу (автотехнічну, транспортно-трасологічну, тощо).

Особами, які можуть дати неправдиві показання як свідки та вплинути в такий спосіб на хід та результати розслідування кримінального провадження по ст. 286 КК України, можуть бути особи, які були разом із правопорушником у транспортному засобі або бачили обставини,

які мали місце перед, під час та після ДТП. Мотиваційна основа дій таких осіб може бути обумовлена різними чинниками – наявністю близьких чи родинних стосунків з особою, яка вчинила ДТП, пропозицією надати матеріальну чи іншу вигоду за давання неправдивих показань. Предметом неправдивих показань можуть бути різні обставини – факт перебування правопорушника за кермом в момент вчинення ним ДТП, окремі складові дорожньої обстановки та дії інших учасників дорожнього руху.

Слідча практика свідчить, що оптимальним для подолання такої протидії розслідуванню є визначення слідчим, що давання свідком неправдивих показань є компонентом узгоджених дій цієї особи з особою, на користь якої даються такі показання, або має місце відмова в даванні показань. Неправдиві показання можна розділити на дві категорії: 1) які містять повністю недостовірні дані; 2) які містять як достовірні, так і не достовірні дані. Остання група неправдивих показань є найбільш складною у виявленні та спростуванні, особливо у ситуаціях, коли свідок порушення правил безпеки дорожнього руху один, або їх декілька.

Недобросовісний захисник підозрюваного є одним з найнебезпечніших суб'єктів протидії розслідуванню порушень правил безпеки дорожнього руху. Особливо той, який спеціалізується на захисті по справах по ст. 286 КК України. Через розуміння алгоритмів доказування у таких кримінальних провадженнях захисник може стати центральною фігурою в організації протидії розслідуванню. Векторами, за якими може організовуватися та здійснюватися протидія розслідуванню захисником, можуть бути:

- підкуп слідчого судді, який буде розглядати клопотання слідчого у кримінальному провадженні, суддів апеляційної інстанції, які будуть розглядати скаргу захисника та підозрюваного на ухвалу слідчого судді;
- підкуп експерта, який проводить судову експертизу що обставин порушення правил безпеки дорожнього руху;
- організація давання неправдивих показань свідками;
- заява клопотань щодо проведення процесуальних дій та оскарження процесуальних рішень у кримінальному провадженні з метою уповільнити або припинити процес притягнення до кримінальної відповідальності винного;
- зрив проведення процесуальної дії з метою уповільнити розслідування.

Щодо останнього напрямку протидії, то на ньому вважаємо за необхідне зупинитися детально, через його не достатнє дослідження.

Надання правничої допомоги захисниками є вкрай важливою соціальною функцією адвокатури, право на одержання якої особами визначається ст. 29 Конституції України. Одним з основних засобів реалізації процесуально-правової позиції сторони захисту у кримінальному провадженні є заява клопотань та оскарження процесуальних дій чи рішень. На те що недобросовісні захисники можуть зловживати своїми правами і чинити негативний вплив на кримінальне провадження неодноразово звернув увагу ЄСПЛ. Ключовим для ідентифікації саме протидії розслідуванню з боку захисника є зловживання правом.

ЄСПЛ у рішеннях по справах, зокрема, «S.A.S. проти Франції» (§ 66) [114], «Гафа проти Мальти» (§ 61) [115], зазначає, що зловживання правом може мати місце у будь-якій формі поведінки заявника, яка суперечить меті права на індивідуальну заяву, і перешкоджає належному функціонуванню Суду або належному введенню розгляду перед ним, є зловживанням правом. І хоча ЄСПЛ концентрує увагу на судовому розгляді, але цілком правомірним буде екстраполювати його висновки щодо зловживанням правом стороною захисту і на стадію досудового розслідування, тому що така поведінка нерідко розпочинається ще на цій стадії кримінального провадження.

Критерії визначення зловживання правом розосереджені по ряду рішень ЄСПЛ. Ними є:

- подання заяви, яка містить на усвідомлюваних особою неправдивих фактах з метою ввести в оману Суд («Варбанов проти Болгарії» (§ 36));

- подання заяви під фальшивою особою («Дріюуфхот проти Нідерландів» (§§ 27–29));
- фальсифікація документів, надісланих до Суду («Гогітідзе та інші проти Грузії» (§ 77–78));

– використання особливо образливих, образливих, погрозових чи провокаційних висловлювань – незалежно від того, чи стосується це Уряду–відповідача, його Уповноваженого, органів влади держави відповідача, самого Суду, його суддів, його Секретаріату («Жданов та інші проти Росії» (§ 82–86)) [121]. При чому, недостатньо, щоб мова повинна виходити за межі нормальної, громадянської та законної критики, щоб вважатися образливою («Х та інші проти Болгарії» (§ 146));

– неодноразове подання до Суду заяви, яка є явно необґрунтованою, подібною до заяви, поданої ним у минулому, яка вже була визнана неприйнятною («М. проти Сполученого Королівства»);

– подання заяви явно без будь-якої реальної мети, яка не має відношення до об'єктивних законних інтересів заявника («Бак проти Німеччини» (§ 47)).

Ці критерії мають виступати орієнтиром для слідчого, прокурора, слідчого судді при оцінці клопотань, скарг сторони захисту на предмет наявності або відсутності в них ознак зловживання правом і відповідно ознак протидії розслідуванню.

Вивчення слідчої практики розслідування кримінальних правопорушень по ст. 286 КК України свідчить, що захисники можуть протидіяти шляхом зловживання правом у формі:

– подання клопотань щодо проведення слідчих (розшукових) дій, які ґрунтуються на неправдивих даних, з метою як мінімум уповільнення розслідування, а як максимум його закриття. В основному мета таких клопотань – добитися призначення повторних, додаткових судових експертиз чи нових судових експертиз, висновки яких можуть стати підставою для припинення кримінального переслідування особи, яка вчинила кримінальне правопорушення;

– звернення зі скаргами, які не містять правдивих відомостей, на дії чи бездіяльність слідчого з метою усунення його від здійснення досудового розслідування та добитися передавання кримінального провадження до іншого слідчого, який може бути менш кваліфікованим у розслідуванні кримінальних правопорушень, передбачених ст. 286 КК України;

– неодноразове подання однотипних клопотань, відмови слідчого у задоволенні яких використовуються з метою подання на нього скарги щодо упередженості для усунення його від досудового розслідування;

– повідомлення в засобах масової інформації недостовірних даних про зловживання слідчого, порушення ним процесуальних прав підозрюваного, інших учасників кримінального провадження, з метою надання резонансу у суспільстві кримінальному провадженню і через це тиснути на слідчого, прокурора, їхніх керівників для уповільнення розслідування або закриття кримінального провадження.

Зрив проведення процесуальної дії захисником по даній категорії кримінальних проваджень також може бути доволі ефективним способом протидії розслідуванню. Як правило, об'єктом таких дій може виступати слідчий експеримент. При чому, протидія проведення цієї слідчої дії може відбуватися саме у випадках, коли відбувається перевірка версії сторони обвинувачення і для цього є потреба у наявності під час проведення слідчого експерименту стану дорожнього покриття, погодних умов, часу доби, дорожньої обстановки, які були на момент ДТП. Організація та проведення таких слідчих експериментів є складною та кропіткою роботою і слідчий має дотримуватися методичних рекомендацій щодо їх проведення, що є однозначною запорукою успішності їх проведення. Зрив проведення слідчого експерименту стороною захисту може бути як в далеко не завжди ефективній формі – відмови від підпису протоколу захисником, так і в більш ефективних – не явка захисника на місце проведення слідчого експерименту, створенні ситуації, коли слідчий зробить помилку в проведенні слідчої дії, яку можна буде використати на свою користь. Такими помилками, які можуть суттєво вплинути на результати розслідування і стати на перешкоді одержання фактичних даних про подію, що сталася, є відновлення за клопотанням сторони захисту компонентів механізму ДТП тільки за словами особи, яка її спричинила. Наприклад, видимість пішохода в умовах темного часу доби чи в умовах зливи, снігопаду, тощо. Проведення слідчих експериментів за словами особи, винної у дорожньо-транспортній пригоді, може призвести до

хибних висновків судової експертизи. Слідчий експеримент має забезпечувати одержання об'єктивних даних про окремі обставини події ДТП.

Небезпеку для встановлення обставин події ДТП становить вплив на прийняття процесуальних рішень слідчим, прокурором з боку корумпованих службових осіб. Їх можна розділити на дві групи за ознакою можливості чинити безпосередній вплив на слідчого, прокурора з використанням службового становища.

Першу, складають керівники слідчих підрозділів, прокуратури, які використовуючи владні повноваження можуть чинити безпосередній вплив на результати розслідування, даванням незаконних вказівок щодо здійснення процесуальних дій чи прийняття процесуальних рішень у кримінальному провадженні. У випадках, коли слідчий, прокурор відмовляються виконувати такі вказівки, ними може бути здійснена заміна слідчого, прокурора процесуального керівника на тих, які такі вказівки виконають.

Другу – службові особи органів державної влади, місцевого самоврядування, які використовуючи свій вплив можуть звертатися з проханнями до керівників органів досудового розслідування, прокуратури щодо прийняття процесуальних рішень, спрямованих на припинення кримінального переслідування особи, яка вчинила ДТП.

Схиляння слідчого, прокурора процесуального керівника такими службовими особами до вчинення незаконних процесуальних дій, рішень може відбуватися не тільки під впливом владного, соціального становища службової особи. Вони також можуть пропонувати неправомірну вигоду за такі дії слідчому, прокурору та їх керівникам.

Через те, що одне з ключових місць в системі доказів у кримінальних провадженнях по ст. 286 КК України займають судові експертизи, судові експерти, які проводять судову експертизу у кримінальному провадженні, у випадках залучення їх до протидії розслідуванню можуть чинити суттєвий вплив на результати розслідування. Особливо це стосується експертів, які проводять автотехнічну та транспортно-трасологічну експертизу. Надання неправомірної вигоди є основним засобом схиляння судових експертів до протидії розслідуванню. Завідомо неправдивий висновок експерта представляє небезпеку для результатів розслідування обставин дорожньо-транспортної через те, що слідчі, прокурори схильні покладатися на спеціальні знання експертів і довіряючи рівню їхньої кваліфікації. Такий стереотип може вплинути на те, що неправдивий висновок може не бути підданий критичній оцінці, не буде ініційоване призначення повторної судової експертизи і відповідно буде прийняте незаконне та необґрунтоване процесуальне рішення про припинення кримінального переслідування особи, яка винна у вчиненні ДТП.

Не менш небезпечним суб'єктом протидії розслідуванню є слідчий. Якщо особам, зацікавленим у результатах розслідування вдається вплинути на слідчого з моменту початку досудового розслідування, то у матеріалах кримінального провадження дані про подію, що сталася, можуть бути спотворені або можуть бути умисно створені прогалини у даних про ДТП. У таких випадках при передаванні кримінального провадження доброчесному слідчому вкрай важко, а інколи неможливо, встановити дані в достатньому обсязі для доведення вини особи у вчиненні кримінального правопорушення. На це, зокрема, може й бути розрахунок суб'єктів протидії розслідуванню. Особливо у ситуаціях, коли злочин спричинив суспільний резонанс і слідчий, прокурор, їх керівники, які залучені до протидії розслідуванню, не хочуть ризикувати бути звинуваченими у не притягненні до кримінальної відповідальності винного.

Прокурор процесуальний керівник може протидіяти розслідуванню шляхом давання незаконних вказівок, спрямованих на формування підґрунтя при, за умови їх виконання, для прийняття незаконних процесуальних рішень у кримінальному провадженні. Однак, він повністю залежить від слідчого, який може як погодитися з ними, так і навпаки. У випадках не виконання слідчим незаконних вказівок прокурора він може вдатися до звернення до керівника органу досудового розслідування з метою впливу на нього для примушення за його участі слідчого до здійснення процесуальних дій, прийняття процесуальних рішень, які потрібні для обґрунтування припинення кримінального переслідування винного, або для підшукування іншого слідчого, який виконає незаконні та необґрунтовані вказівки прокурора.

Як видно з наведеного матеріалу джерелом протидії розслідуванню порушень правил безпеки дорожнього руху може бути не одна особа, а група осіб, які можуть керуватися різними мотивами, але діяти спільно, переслідуючи спільну для них мету – не допустити або припинити кримінальне переслідування особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, передбачене ст. 286 КК України. І в окремих випадках така група осіб може діяти як єдиний суб'єкт протидії розслідуванню такого злочину, змінювати стратегію та тактику протидії, залучати до неї нових осіб в залежності від слідчої ситуації у кримінальному провадженні.

2. Правові, організаційні та тактичні основи діяльності з виявлення, попередження та нейтралізації/усунення протидії розслідуванню даної категорії кримінальних правопорушень

Під час досудового розслідування будь-якого кримінального правопорушення успішність пізнання обставин його події, встановлення осіб, причетних до неї, характеру та ступеню вини кожного прямо пов'язана з коректним визначенням слідчим, прокурором, який здійснює нагляд у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, завдань розслідування не тільки стратегічного, тобто пов'язаного з вирішенням визначених у ст. 2 КПК України завдань кримінального провадження, а й тактичного рівня.

Завдання тактичного рівня є частиною процесу розслідування, яке відображає співвідношення між ситуацією розслідування та тактичною метою, яка визначає спосіб дії. Визначення тактичних завдань слідчим у конкретних кримінальних провадженнях відіграє ключову роль у формуванні тактичних рішень, а їх подальше виконання забезпечує поступове пізнання обставин, які підлягають доказуванню відповідно до різновиду злочину, що розслідується. Особистий професійний досвід кожного слідчого формує у нього, не дивлячись на вироблені криміналістикою вимоги щодо дотримання індивідуального підходу до розслідування кожного кримінального правопорушення, певні типові підходи до визначення тактичних завдань, прийняття відповідних рішень щодо застосування окремих тактичних прийомів, проведення окремих слідчих (розшукових) дій, тактичних операцій тощо.

В структурі діяльності з подолання протидії розслідуванню злочинів виділяються такі її складові:

- виявлення протидії – полягає, за їх визначенням, у послідовному здійсненні дій з пошуку, фіксації, дослідження інформації про застосовані, ті, що застосовуються, або ті, що готуються, способи надання протидії та протидіючих осіб;

- нейтралізація протидії розслідуванню – це коли шляхом використання правових і криміналістичних засобів припиняється вплив протидіючих осіб на сліди чи інші джерела злочину та їх носії, відновлюється в максимально можливому обсязі інформація, що має доказове значення;

- попередження протидії – полягає у заздалегідь вчинюваних діях слідчого з метою створення умов, що виключають ефективність протидії з боку конкретних зацікавлених осіб прогнозованим способом.

Відповідно до цього підходу структуру діяльності з подолання протидії розслідуванню складають:

- 1) мета (забезпечення встановлення обставин події кримінального правопорушення);
- 2) умови (визначені чинним законодавством нормативні вимоги до дій слідчого з подолання протидії розслідуванню та конкретна слідча ситуація, що утворена нею);
- 3) суб'єкти подолання протидії розслідуванню. В першу чергу, це слідчий, який здійснює досудове розслідування кримінального правопорушення. Зміна процесуального статусу прокурора у кримінальному провадженні, який відповідно до положень ч. 2 ст. 36 КПК України виконує функцію нагляду у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням як процесуальний керівник, також обумовлює включення його до числа суб'єктів подолання протидії розслідуванню. Співробітники оперативного підрозділу можуть розглядатися як

суб'єкти подолання окремих способів протидії розслідуванню при проведенні ними у кримінальному провадженні за дорученням слідчого або прокурора окремих слідчих (розшукових) чи негласних (слідчих) розшукових дій, а також у випадках здійснення ними заходів із забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві та членів їх сімей, а також заходів із документування злочинних діянь з протидії розслідуванню. До суб'єктів подолання протидії розслідуванню ми вважаємо цілком правомірним віднести й родичів, близьких до суб'єктів протидії осіб, які співробітничать зі слідчим та допомагають йому здійснити психологічний вплив на цих осіб з метою переконати у необхідності припинення протидії. Підвищення соціальної активності населення, особливо за останні три роки, формування численних правозахисних організацій, активна діяльність окремих громадських активістів, журналістів, блогерів, які працюють у сфері висвітлення діяльності правоохоронних органів на різних платформах (YouTube, соціальні мережі, інформаційні канали в месенджерах, тощо), та досвід їх діяльності в сфері забезпечення дотримання прав потерпілих, зокрема, від злочинців, передбачених ст. 286 КК України, які вчинені посадовими особами органів державної влади, управління, зокрема, правоохоронних органів, суду, а також заможними особами, членами родин таких осіб, дає підстави також віднести вказану категорію осіб до суб'єктів подолання протидії розслідуванню;

4) засоби подолання протидії розслідуванню:

– правові – включають в себе норми, які передбачають кримінальну (статті 343, 345, 347, 364, 365, 368, 369, 371 – 374, 376 – 388, 396 КК України) та адміністративну (статті 185–3 – 185–8, 185–11 Глави 15 КУпАП) відповідальність за вчинення дій, спрямованих на перешкоджання досудовому розслідуванню. Також правові засоби подолання протидії розслідуванню включають в себе норми, які визначають обов'язки не перешкоджати встановленню обставин вчинення кримінальних правопорушень учасникам кримінального провадження, забезпечують застосування заходів безпеки до осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві (Закони України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів»), застосування примусу до учасників кримінального провадження для забезпечення здійснення процесуальних дій (статті 140 – 143, 236 КПК України), обов'язкове врахування при обранні запобіжних заходів необхідність забезпечити запобігання перешкоджанню кримінальному провадженню (п. 4 ч. 1 ст. 177, ч. 1 ст. 183 КПК України). Ці засоби за своїм функціоналом забезпечують попередження протидії розслідуванню шляхом визначення підстав та порядку застосування до особи, яка вчиняє дії, спрямовані на перешкоджання досудовому розслідуванню, заходів адміністративно-правового, кримінально-правового примусу, попередження, нейтралізацію протидії розслідуванню способами, які перешкоджають здійсненню процесуальних дій, шляхом застосування заходів кримінально-процесуального примусу до суб'єктів протидії розслідуванню, а також застосування заходів безпеки до учасників кримінального провадження;

– організаційно-управлінські – включають в себе комплекс заходів, які забезпечуються відповідними управлінськими (організаційно-розпорядчими, процесуальними) рішеннями, спрямованих на організацію взаємоузгодженої, спільної діяльності слідчого (слідчих), спеціалістів, співробітників патрульної поліції, оперативного підрозділу, прокурора процесуального керівника щодо якісного збирання доказів про обставини події кримінального правопорушення, передбаченого ст. 286 КК України, та реалізацію заходів, спрямованих на припинення протидії розслідуванню. Проведений нами аналіз кримінальних проваджень демонструє пряму залежність між якістю проведення початкових процесуальних та інших дій та ефективністю / не ефективністю протидії розслідуванню. Ключове місце серед таких дій у даній категорії кримінальних проваджень займають дії співробітників поліції, які першими прибули на місце ДТП, щодо забезпечення збереження її обстановки, огляд місця події, а також дії, спрямовані на встановлення даних про транспортний засіб винного у вчиненні ДТП, на якому він залишив місце події, та його місцезнаходження. На таку взаємну залежність вказали 94% з опитаних нами слідчих. Наведене дає підстави для висновку про те, що якість здійснення

окремих процесуальних дій, а також якість здійснення досудового розслідування в сенсі відповідності та своєчасності здійсненої сукупності організаційних, процесуальних, розшукових та інших дій слідчій ситуації, що склалася, є важливою складовою попередження або нейтралізації застосування цілого ряду способів протидії розслідуванню. Наприклад, якісно проведений огляд місця події із залученням спеціалістів та застосуванням відповідних техніко-криміналістичних та інших технічних засобів в сукупності з в подальшому проведеними автотехнічною, медико-криміналістичною, дактилоскопічною, тощо експертизами формують систему даних про механізм та учасників ДТП, які важко або неможливо спростувати підозрюваному. Слідча діяльність, як вже зазначалося, через складність вирішуваних нею пошуково-пізнавальних завдань потребує використання групових методів роботи. Нормативно-правову основу взаємодії при розслідуванні ДТП складає Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, затверджена наказом МВС України від 07.07.2017 № 575. Примітним є те, що особливостям організації взаємодії при розслідуванні кримінальних правопорушень, передбачених ст. 286 КК України, присвячений розділ X цієї Інструкції. Положення цього розділу засвідчують те, що укладачі Інструкції очевидно усвідомлювали не тільки потребу в забезпеченні адміністративної підтримки з боку керівництва територіальних органів Національної поліції, зокрема, керівників її органів досудового розслідування, в частині забезпечення концентрації в максимально можливих обсягах людських та матеріально-технічних ресурсів для проведення початкових дій по фактах вчинення ДТП, унаслідок яких спричинено середньої тяжкості чи тяжкі тілесні ушкодження або загибель людей, а й визначення у випадках набуття ДТП суспільного резонансу постановку його на контроль Міністерства внутрішніх справ, Національної поліції та Офісу Генерального прокурора та визначення підслідності за спеціалізованими підрозділами з розслідування ДТП слідчого управління ГУНП (п. 6 розділу X Інструкції). Такі заходи призначені створити умови, за яких зацікавленим у результатах досудового розслідування такого злочину буде складно вплинути на слідчого, прокурора процесуального керівника у кримінальному провадженні. Їх реалізація у таких випадках може відбуватися двома шляхами: перший передбачає дії керівника органу досудового розслідування, на території юрисдикції якого було вчинене резонансна ДТП щодо ініціювання перед органами прокуратури розглянути питання про доручення прийняти процесуальне рішення про доручення подальшого розслідування у кримінальному провадженні відділу розслідування злочинів у сфері транспорту слідчого управління ГУНП; другий – прийняття керівником спеціалізованого підрозділу з розслідування ДТП слідчого управління ГУНП на підставі одержаних первинних даних про обставини події, з яких вбачаються ознаки її потенційного суспільного резонансу, рішення про скерування на місце події слідчого з його підрозділу для здійснення огляду місця події та організації проведення інших початкових дій, спрямованих на встановлення обставин події, з подальшим внесенням відомостей до ЄРДР і здійсненням досудового розслідування. До інструментарію організаційно-управлінських засобів подолання протидії розслідуванню, які є в розпорядженні керівника органу досудового розслідування, відноситься здійснення відомчого контролю за якістю здійснення досудового розслідування у кримінальному провадженні. Відомчий контроль виступає важливим засобом забезпечення якості та продуктивності слідчої діяльності. Ключове місце серед методів відомчого контролю займають оперативні наради, заслуховування, колективне обговорення питань організації та здійснення процесуальних дій у кримінальному провадженні. В його результаті у випадках, коли слідчий не якісно здійснює досудове розслідування (має місце неповнота з'ясування обставин ДТП під час проведення окремих слідчих дій, затягування в прийнятті процесуальних рішень, проведенні процесуальних дій, тощо), що може виступати індикатором не тільки неефективного досудового розслідування, а і його зацікавленості в прийнятті процесуальних рішень на користь винного у вчиненні злочину, керівник органу досудового розслідування може прийняти рішення щодо відсторонення такого слідчого від проведення досудового розслідування. Аналогічна реакція у таких випадках тільки шляхом ініціювання перед керівником органу

досудового розслідування відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування передбачена п. 2 ч. 1 ст. 39 КПК України для прокурора. Окремим компонентом організаційно-управлінських засобів подолання протидії розслідуванню виступають процесуальні рішення щодо створення слідчої групи у кримінальному провадженні. Такі рішення дозволяють керівнику органу досудового розслідування сконцентрувати в рамках роботи у кримінальному провадженні, зокрема, ускладненому чинниками суспільного резонансу, протидії розслідуванню, найбільш кваліфікованих слідчих з метою забезпечення якості розслідування в цілому та подолання протидії розслідуванню;

– криміналістичні – спрямовані на забезпечення оптимального використання пошуково-пізнавальних дій та їх комплексів (тактичні прийоми, тактичні операції), організаційних заходів, які можуть здійснюватися слідчим як суб'єктом подолання протидії розслідуванню (планування проведення окремих слідчих дій, тактичних операцій, розслідування, оперативні наради слідчої групи). Функціональне призначення криміналістичних засобів подолання протидії полягає в забезпеченні: 1) пізнання явищ протидії розслідуванню, фіксування яких у матеріалах кримінального провадження дозволяє розкрити їх вплив на дані про обставини, які мають значення для кримінального провадження, та їх джерела; 2) зібрання даних для прийняття рішення про початок кримінального провадження щодо осіб, які протидіяли розслідуванню, або про притягнення до адміністративної відповідальності, за наявності передбачених законодавством підстав; 3) найбільш повного пізнання події кримінального правопорушення шляхом трансформації слідчої ситуації протидії розслідуванню, шляхом застосування засобів психологічного впливу на суб'єктів протидії розслідуванню для припинення ними протидії, в сприятливу для одержання та дослідження доказів слідчу ситуацію;

– інформаційні – забезпечують через публічні повідомлення про хід та результати розслідування у випадках вчинення кримінального правопорушення, яке має суспільний резонанс, та прогнозування чинення протидії розслідуванню з боку вищих службових осіб правоохоронних органів, інших органів державної влади, попередження такого впливу, а про факти впливу на слідчого, прокурора з боку представників органів державної влади – припинення такого впливу. Щодо використання повідомлень у засобах масової інформації для подолання протидії розслідуванню є ряд вимог: по-перше, таке повідомлення має забезпечувати дотримання принципу презумпції невинуватості, закріпленого у ст. 62 Конституції України та ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, ст. 17 КПК України, тобто може бути інформація про обставини події, що сталася, але персональні дані особи, щодо якої у слідства є дані про її причетність до вчинення кримінального правопорушення, не мають бути оприлюднені; по-друге, повідомлення про стан розслідування має оприлюднюватися з дотриманням вимог ст. 222 КПК України. Наслідки не дотримання вказаних вимог визначені Європейським судом з прав людини у справі «Y.B. v. Turkey». В рішенні по цій справі суд встановив порушення п. 2 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод через те, що представлена правоохоронним органом публічна інформація, зміст якої прямо або опосередковано вказує на винуватість конкретної особи до судового вироку. Таким чином, орієнтуючись на вказані вимоги, можна сформулювати наступні рекомендації щодо використання повідомлень у засобах масової інформації для подолання протидії розслідуванню порушень правил безпеки дорожнього руху:

– при оприлюдненні даних про подію ДТП та результати її розслідування допустимим є загальний опис її обставин та наслідків, прийняте процесуальне рішення щодо затримання підозрюваного але без наведення персональних даних про таку особу, даних про транспортний засіб, які дозволяють встановити його власника, зокрема, при опублікуванні фотографій місця події номерні знаки транспортного засобу мають бути заретушовані, це ж стосується обличчя особи, щодо якої є дані, що вона є винною у вчиненні цього кримінального правопорушення. Зміст повідомлення має бути погоджений слідчим з керівником слідчого підрозділу та прокурором процесуальним керівником;

– у повідомленнях про факти впливу на слідчого, прокурора з метою примусу їх до

здійснення процесуальних дій допустимим є оприлюднення даних про факти такого впливу але без наведення персональних даних про особу (осіб), яка вчинила такий вплив, з одночасним зверненням із заявою (рапортом) про вчинені протиправні дії до правоохоронного органу, якому підслідне здійснення досудового розслідування щодо такого правопорушення, про що також має бути зазначено.

Другий підхід розуміння змісту діяльності з розслідування злочинів, розкриття якого також має методологічне значення для визначення основ подолання протидії розслідуванню, – функціональний, який є продуктом численних досліджень криміналістично-значимих функцій цієї діяльності. Згідно з ним виділяють:

- пізнавальну діяльність, яка здійснюється у формі доказування, у перебігу якої встановлюється факт наявності або відсутності складу кримінального правопорушення, винність особи, яка вчинила це діяння, та інші обставини, які мають значення для правильного вирішення справи по суті. Поряд з процесуальними та іншими діями, визначеними у кримінальному процесуальному законі як засоби збирання доказів, в структурі засобів пізнавальної діяльності виділяють й мисленеві операції – аналіз і синтез, порівняння, абстрагування і конкретизація;

- конструктивну, складовими якої є прогнозування, планування, прийняття рішень. Ці засоби слідчої діяльності дозволяють уявно представити її перебіг та результати;

- комунікативну діяльність, сутність якої полягає в отриманні інформації слідчим під час спілкування з іншими учасниками кримінального провадження. Реалізовується ця діяльність у встановленні психологічного контакту, управління спілкуванням з боку слідчого, здійснення психологічного впливу на підозрюваного, свідка чи іншого учасника кримінального провадження;

- посвідчувальну діяльність, яка пов'язана з наведеними вище компонентами слідчої діяльності, та полягає у документуванні їх перебігу та результатів.

Застосування даного підходу сприяє формуванню уявлень, що подолання протидії розслідуванню злочинів є неможливим без здійснення дій по збиранню, дослідженню, оцінці та використанню доказів щодо фактів вчинення конкретних протидіючих діянь певними особами. Без наявності таких фактичних даних про протидію, що чиниться, є неможливим приймати законні та обґрунтовані рішення щодо застосування передбачених кримінальним процесуальним законом засобів її подолання (наприклад, обрання або зміна запобіжного заходу на підставах наявності ризиків здійснення підозрюваним дій з переховування від органів досудового розслідування та/або суду, знищення, приховування або спотворення речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, незаконного впливу на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні, перешкоджання кримінальному провадженню іншим чином (ст. 177 КПК України), проведення обшуку у житлі чи іншому володінні особи з метою встановлення місцезнаходження розшукуваної особи (ч. 1 ст. 234 КПК України) тощо), а також вірно оцінювати слідчу ситуацію, що склалася, та приймати рішення щодо застосування тих чи інших тактичних прийомів під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій, тактичних операцій та інших заходів організаційно-тактичного характеру.

Виявлення протидії розслідуванню – перший етап подолання протидії розслідуванню. Воно пов'язане зі встановленням ознак застосування певного її способу, визначенням суб'єкта протидії та наслідків його впливу на джерела інформації, яка має доказове значення. Важливе методологічне значення для формування алгоритмів дій слідчого по виявленню протидії розслідуванню порушень правил безпеки дорожнього руху під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій має категорія негативні обставини, які є індикаторами застосування способів приховування події кримінального правопорушення та причетних до нього осіб.

Таке розуміння негативних обставин оцінюється нами як таке, що забезпечує розкриття особливостей виявлення ознак застосування окремих способів протидії розслідуванню порушень правил безпеки дорожнього руху шляхом застосування відповідних методів. Умовно ці методи можна розділити на пов'язані зі збиранням інформації про ознаки чинення протидії

розслідуванню даної категорії злочинів та її обробкою.

До першої групи відноситься метод спостереження, який при виявленні протидії полягає в цілеспрямованому, планомірному, контрольованому безпосередньому або опосередкованому сприйнятті слідчим за допомогою органів почуття предметів, що містять інформацію про протидію, і явищ, що відбивають стан, зміни та зв'язки між предметами матеріального світу при застосуванні конкретних способів протидії. З цим в цілому вірним визначенням функціональної спрямованості застосування методу спостереження не можна не погодитися, однак, воно потребує уточнення. По-перше, спостереженню з метою виявлення протидії розслідуванню злочинів можуть піддаватися не тільки предмети матеріального світу, які містять інформацію про протидію, а й явища й процеси, пов'язані із зовнішнім проявом у діяльності суб'єктів ознак протидії розслідуванню. Наприклад, міміка, жести допитуваного підозрюваного або свідка – для виявлення ознак давання ним неправдивих показань; показання особи та демонстрація нею розвитку механізму вчинення кримінального правопорушення під час слідчого експерименту – для встановлення невідповідності відтворюваних дій до наявних у матеріалах кримінального провадження даних про подію кримінального правопорушення. По-друге, слідчий, безумовно, центральна фігура досудового розслідування, однак, концентрація уваги тільки на здійснюваних ним діях при виявленні протидії розслідуванню по кримінальних правопорушеннях, у встановленні обставин яких застосування спеціальних знань відіграє ключову роль (до їх числа беззаперечно відносяться й порушення правил безпеки дорожнього руху) призводить до залишення поза увагою ролі спеціалістів (інспекторів-криміналістів, судово-медичних експертів), яку вони відіграють допомагаючи слідчому проводити вивчення обстановки на місці події, трупа, визначати негативні обставини ознаки приховування обставин події злочину. Досвід розслідування порушень правил безпеки дорожнього руху свідчить, що професіоналізм та активна участь спеціалістів у проведенні слідчого огляду, а також слідчого експерименту суттєво підвищує якість проведення даних слідчих (розшукових) дій. Не меншою є їх роль у забезпеченні належного описання у протоколі огляду місця події даних обставин та застосуванні інших способів фіксування, в тому числі з застосуванням криміналістичних науково-технічних засобів та прийомів. Відповідно, описання є наступним методом виявлення ознак протидії розслідуванню злочинів. В спеціальній літературі звертається увага на те, що й описання як і спостереження може бути опосередкованим (під час допиту слідчий фіксує відомості про обставини події, свідком яких була певна особа тощо) та безпосереднім (під час огляду місця події слідчий фіксує в протоколі даної слідчої (розшукової) дії сприйняту ним обстановку вчинення злочину та окремі її елементи тощо). Наводяться окремі приклади описання в протоколах огляду місця події виявлених негативних обставин шляхом вказівки та те, що на місці події відсутні певні сліди, які мали бути при вчиненні злочину певним способом. При чому, звертається увага на те, що в протоколі огляду повинна відбутися констатація факту відсутності певних слідів без вказівки не те, що ці сліди мали б бути на місці події при вчиненні злочину певним способом. Такі рекомендації сформовані в рамках вироблених загальних правил описання негативних обставин, а саме: описання має здійснюватися в протоколах слідчих дій відповідно до нормативних приписів КПК України; виявлені обставини повинні відбиватися в матеріалах кримінального провадження в сукупності зі слідами, даними, одержаними від осіб, які беруть участь у розслідуванні кримінального правопорушення, зіставлення з якими дало змогу визначити їх як негативні; повинна одержувати своє відбиття діяльність осіб, які здійснюють розслідування, пов'язана з використанням методів і науково-технічних засобів виявлення, фіксації, вилучення інформації та її носіїв про негативні обставини, а також умови їх застосування. Однак, проведене нами опитування слідчих показує, що на фоні того, що 82% з них на практиці у протоколах огляду місця події не фіксують дані факти, відносячи їх до категорії слідчих версій, які не підлягають відображенню в даних процесуальних документах, відбувається втрата важливої інформації про реальну обстановку на місці ДТП. Якщо подальше досудове розслідування порушення правил безпеки дорожнього руху здійснюватиме той же слідчий, який проводив огляд місця події, то є імовірність того, що він скористається даними, про виявлені ним негативні обставини, для встановлення факту

приховування події даного злочину та причетних до неї осіб. Однак, у випадках, коли кримінальне провадження передається з тих чи інших причин іншому слідчому, ці відомості мають майже сто відсотковий шанс бути втраченими. З метою оптимізації процесу фіксування результатів оглядів місць події в протоколах даних слідчих (розшукових) дій слідчі повинні прямо вказувати на те, що ними встановлені негативні обставини у вигляді відсутності певних слідів, матеріальних об'єктів в обстановці на місці ДТП або навпаки наявні сліди чи інші матеріальні об'єкти, співставлення яких з окремими елементами обстановки місця події чи її обстановкою в цілому, показує їх невідповідність з ними. Здійснюватися це може із застосуванням таких методів як аналіз, синтез, порівняння, моделювання та мисленевий експеримент. У зв'язку з розглядуваною нами категорією кримінальних правопорушень стосовно методу описання поряд з його вербальною формою треба відзначити й графічну. Він отримує своє втілення у формі складання планів та схем як додатків до протоколів слідчих (розшукових) дій. Графічний метод фіксації забезпечує більшу наочність та переконливість одержаним даним, відображеним в протоколах процесуальних дій. Практика розслідування порушень правил безпеки дорожнього руху йде по шляху обов'язкового складання схем місця ДТП, однак, слідчі не виправдано ігнорують можливості застосування графічного методу для часткової фіксації показань свідків, потерпілого, підозрюваних по даній категорії кримінальних проваджень. Для оптимізації проведення допитів та підвищення ефективності фіксування їх результатів вважаємо за доцільне рекомендувати використовувати під час їх проведення для графічного фіксування обставин ДТП складання слідчим за показаннями допитуваної особи схем на бланках, які застосовується для огляду місця ДТП, з подальшим підписанням їх слідчим та допитуваним та додаванням до протоколу допиту. Складання схем може застосовуватися й для з'ясування слідчим розвитку ДТП під час проведення слідчого експерименту, вивчення ним матеріалів кримінального провадження для сприяння виявленню суперечностей (негативних обставин), їх змісту та характеру у даних огляду місця події, допитах потерпілого, свідків, підозрюваного, слідчого експерименту, висновках судових експертиз. Такі схеми можуть входити до конспекту матеріалів кримінального провадження, які рекомендується складати за результатами їх вивчення слідчим, особливо в ситуаціях, коли він здійснює досудове розслідування не з його початку. Саме в ньому повинні акумулюватися результати розумової діяльності слідчого по аналізу, синтезу, моделюванню та мисленевому експерименту з інформацією про обставини події злочину. Конспект кримінального провадження – важливий документ планування, який:

- дає можливість скласти уявлення про стан розслідування, обсяг наявних доказів на будь-якому етапі та дотримання положень кримінального процесуального закону під час його провадження (процесуальних строків, приводів та підстав для прийняття певних процесуальних рішень по кримінальному провадженню, вимог до складання процесуальних та інших документів, вилучення речових доказів та ін.);
- полегшує пошук потрібних документів у матеріалах кримінального провадження;
- допомагає у підготовці до проведення окремих слідчих дій;
- сприяє проведенню якісного розслідування й при відсутності основних матеріалів кримінального провадження (наприклад, якщо вони перебувають на вивченні у прокурора, на експертизі);
- використовується при складанні різних довідок, запитів, процесуальних документів. Особливо велика його роль на заключному етапі розслідування – при складанні обвинувального акту.

Конспектування матеріалів кримінального провадження не полягає в формальному складанні нотатків щодо змісту окремих її документів. Воно пов'язане із складною роботою по вивченню зовнішньої та внутрішньої структури кожного процесуального та іншого документа кримінального провадження, документів речових доказів, пакування речових доказів, необхідних нормативно-правових актів та спеціальної літератури. Такі конспекти виступають належною інформаційною основою побудови слідчих версій стосовно застосування тих чи інших способів протидії розслідуванню та організації їх перевірки шляхом проведення слідчих

(розшукових) та інших процесуальних дій, а за їх підтвердження – подальшої діяльності з її подолання.

У зв'язку з розкриттям методів виявлення протидії розслідуванню не можна не оминати й методи психодіагностики достовірності вербальної інформації. У роботах наших попередників, присвячених подоланню протидії розслідуванню злочинів, застосуванню візуальної та інструментальної психодіагностики приділялася увага лише як перспективним, однак, потребуючим відповідної нормативно-правової бази, засобам виявлення фактів давання неправдивих свідчень під час досудового розслідування кримінальних правопорушень. 27.07.2015 року до Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджених наказом Міністерства юстиції України №53/5 від 08.10.1998 року, були внесені зміни та доповнення, згідно з якими з метою отримання орієнтувальної інформації під час проведення психологічної експертизи можуть проводитися опитування із застосуванням спеціального технічного засобу – комп'ютерного поліграфа. Предметом опитування із застосуванням комп'ютерного поліграфа є отримання орієнтувальної інформації щодо: ступеня ймовірності повідомленої опитуваною особою інформації; повноти наданої опитуваною особою інформації; джерела отриманої опитуваною особою інформації; уявлень опитуваної особи про певну подію; іншої орієнтувальної інформації, необхідної для конструювання версій розслідування певних подій. Такі опитування можуть проводитись тільки за наявності письмової згоди особи, яка проходить опитування (див. п. 6.8 даної Інструкції). Ці нормативні положення безумовно відкривають шлях для використання у кримінальному провадженні психологічної експертизи достовірності вербальної інформації з використанням поліграфа. Сприяє активізації практики з'ясування достовірності вербальної інформації державна реєстрація 18.02.2025 методики проведення судових психологічних експертиз із використанням комп'ютерного поліграфа, розробленої у 2023 році фахівцями Київського науково-дослідного інституту судових експертиз.

Наступним напрямом діяльності з подолання протидії розслідуванню після виявлення ознак її чинення певним способом є нейтралізація або усунення протидії розслідуванню.

Нейтралізувати – зробити таким, що не виявляє ні шкідливої, ні корисної дії. Тобто, явище продовжує існувати, однак, його вплив не загрожує результатам кримінального провадження. Наприклад, підозрюваний продовжує давати неправдиві свідчення, не дивлячись на зібрані та пред'явлені йому докази, які їх спростовують. Для позначення дій, результатом яких є припинення існування протидії розслідуванню підходить термін усунення протидії. Інструментарій нейтралізації та усунення протидії розслідуванню спільний, результат його застосування різний. До його числа, в першу чергу, входить психологічний вплив на суб'єктів протидії розслідуванню злочину. А тут ми звернемо увагу на те, що психологічний вплив на протидіючих розслідуванню суб'єктів повинен пов'язуватися не тільки з проведенням слідчих (розшукових) дій. Останнім часом як засоби психологічного впливу на поведінку таких осіб почали використовуватися повідомлення про обставини вчиненого злочину та його розслідування у засобах масової інформації, зокрема, й у соціальних мережах, особливо у «Facebook». При чому ініціаторами таких повідомлень не завжди виступають співробітники правоохоронних органів, а потерпілі, їх близькі родичі, представники громадських організацій. Свою ефективність такі повідомлення доказали у випадках чинення протидії з боку корумпованих слідчого, керівника органу досудового розслідування, прокурора, слідчого судді. Привертання таким чином уваги громадськості до фактів затягування досудового розслідування порушень правил безпеки дорожнього руху, вчинення неправомірних дій з боку даних посадовців, може вплинути на прийняття ними рішення про зупинення протидії розслідуванню або така протидія може бути зупинена втручанням посадовців органів досудового розслідування, прокуратури вищого рівня, які через такі дії звертають увагу на кримінальне провадження. Слідчий, у випадках неправомірного втручання в його діяльність з боку посадових осіб правоохоронних органів, прокуратури, інших органів державної, місцевої влади може звернутися до потерпілого з інформацією про таке втручання та пропозицією розмістити

повідомлення про такий вплив в соціальних мережах з метою домогтися припинення такого впливу на нього.

Кримінальним процесуальним засобом нейтралізації або усунення протидії розслідуванню у формі впливу на дії слідчого шляхом давання незаконних та необґрунтованих вказівок є його звернення зі скаргою на такі вказівки до прокурора вищого рівня в порядку, передбаченому ст. 311–313 КПК України порядку.

Актуальним є здійснення слідчим комплексу дій, спрямованих на різносторонній вплив на суб'єктів протидії розслідуванню, які в теорії криміналістики визначаються як тактичні операції. Так, до тактичної операції «Подолання неправомірного впливу на слідчого з боку вищого керівництва» можуть входити звернення зі скаргою до вищого прокурора на рішення, дії чи бездіяльність прокурора, який є процесуальним керівником досудовим розслідуванням, або до вищого керівництва органів досудового розслідування Національної поліції, та дії, які підвищують суспільний резонанс кримінального провадження та можуть запобігти ігноруванню звернень слідчого до посадових осіб правоохоронних органів – пряме або через потерпілих звернення до засобів масової інформації, громадських правозахисних організацій, через соціальні мережі до громадськості. Безумовно такі дії потребують від слідчого наявності громадянської мужності, тому що є суттєвий ризик того, що його дії не будуть підтримані і в результаті він може загострити конфлікт з керівниками вищого рівня.

Під час розслідування порушень правил безпеки дорожнього руху, як і по інших злочинах, слідчому, прокурору можуть запропонувати неправомірну вигоду. В такому випадку доцільним є використання тактичної операції «Документування факту надання – одержання неправомірної вигоди слідчому (прокурору)». Для її проведення, по-перше, слідчий повинен поінформувати про такий факт керівника органу досудового розслідування та прокурора, який є процесуальним керівником у кримінальному провадженні, по-друге, скласти рапорт (заяву), у якому (-кій) викласти обставини пропонування йому неправомірної вигоди, у відповідному порядку його зареєструвати, по-третє, відомості про цей факт повинні бути внесені в Єдиний реєстр досудових розслідувань та розпочате кримінальне провадження, по-четверте, слідчого та інших осіб, яким може бути відомо про обставини отримання ним пропозиції про давання неправомірної вигоди, у цьому кримінальному провадженні необхідно допитати. Дії підготовчого етапу проведення тактичної операції «Документування факту надання – одержання неправомірної вигоди» розділяються на дві групи, ті що спрямовані на:

1) загальну організацію проведення тактичної операції (створення слідчої групи; створення слідчо-оперативної групи по кримінальному провадженню; складання плану проведення тактичної операції в цілому та окремих слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій);

2) забезпечення проведення контролю за вчиненням злочину у формі спеціального слідчого експерименту та інших процесуальних дій (прийняття відповідних процесуальних рішень та їх процесуальне оформлення, проведення інструктажів з учасниками спеціального слідчого експерименту та інших процесуальних дій, за необхідності відпрацювання варіантів їх поведінки тощо).

Робочий етап даної тактичної операції, в залежності від особливостей слідчої ситуації, може складатися з:

– аудіо-, відеоконтролю особи (проводиться одночасно зі спеціальним слідчим експериментом для здійснення прихованої аудіо-, відео фіксації поведінки (розмов, жестів, рухів тощо) особи під час її зустрічі зі слідчим);

– контроль вчинення злочину у формі спеціального слідчого експерименту (проводиться, в залежності від особливостей місця зустрічі слідчого з особою, що буде надавати неправомірну вигоду, одночасно з аудіо-, відеоконтролем особи для перевірки дійсних намірів певної особи, у діях якої вбачаються ознаки замаху на давання неправомірної вигоди, спостереження за її поведінкою та прийняттям нею остаточних рішень щодо вчинення цього злочину);

– огляду місця події (проводиться, коли місце злочину є публічно доступним для фіксування його обстановки, відшукування, фіксування та вилучення матеріальних слідів

одержання неправомірної вигоди, предмету неправомірної вигоди, що залишилися в цьому місці);

- обшуку (проводиться, коли місце злочину є публічно недоступним, для фіксування розташування цього місця, відшукування, фіксування та вилучення матеріальних слідів одержання неправомірної вигоди, предмету неправомірної вигоди, що залишилися в цьому місці чи знаходяться в особи, що знаходиться в цьому місці);

- затримання особи, яка дала неправомірну вигоду, в порядку ст. 208 КПК України;

- допит особи в якості підозрюваної;

- допиту в якості свідків слідчого, понятих, що були присутні при проведенні відповідних слідчих (розшукових) дій.

У випадках, коли суб'єкт протидії розслідуванню для надання неправомірної вигоди залучає посередника, зусилля слідчого, який здійснює кримінальне провадження по ст. 369 КК України, і яке по суті є засобом подолання протидії розслідуванню у кримінальному провадженні по ст. 286 КК України, повинні скеровуватися на документування факту передавання посередником слідчому, який розслідує порушення правил безпеки дорожнього руху, предмета неправомірної вигоди. Додатково в цій ситуації до перелічених вище, можуть проводитися: спостереження за особою, речю або місцем; зняття інформації з електронних комунікаційних мереж; призначення та проведення фonoскопичної експертизи для ідентифікації голосів посередника в одержанні неправомірної вигоди, слідчого та особи, що надавала неправомірну вигоду.

Аналогічним чином діяти необхідно й у випадках пропонування неправомірної вигоди прокурору, який є процесуальним керівником у кримінальному провадженні про порушення правил безпеки дорожнього руху.

Для встановлення місцезнаходження транспортного засобу та водія, що залишили місце події може поводитися тактична операція «Розшук водія та транспортного засобу». Комплекс заходів для встановлення та затримання водія починає реалізовуватися в рамках первинних дій поліції з реагування на заяви чи повідомлення про факт ДТП з травмованими, загиблими особами. Пункт 5 розділу XVI Інструкції з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України, затвердженої наказом МВС України від 27 квітня 2020 року № 357, визначає як підставу для прийняття рішення начальником органу (підрозділу) поліції щодо введення в дію спеціального оперативного плану «Перехват» при залишенні водієм місця ДТП, у якій постраждали або загинули люди. Відомості про такий факт можуть бути отримані як із заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення, так і по прибуттю на місце події наряду патрульної поліції або групи реагування патрульної поліції, слідчо-оперативної групи. Успішність реалізації такого оперативного плану, який забезпечує залучення в стислий часовий термін великої кількості співробітників поліції до встановлення місця перебування транспортного засобу та водія, який вчинив ДТП, прямо залежить від обсягу даних про транспортний засіб та його водія. Як джерела даних для орієнтування для розшуку транспортного засобу можуть бути потерпілий, свідки-очевидці, а у випадках вчинення ДТП в умовах неочевидності – матеріальна обстановка на місці події, місцерозташування та характер тілесних ушкоджень на тілі загиблого. Остання ситуація є вкрай несприятливою, тому що такі дані в переважній більшості випадків не дають підстав для визначення марки, моделі, а інколи і типу транспортного засобу, який здійснив наїзд на особу. Слідчій практиці відомі унікальні випадки, коли на тілі відбивається логотип автовиробника, структура радіаторної решітки, які дозволяють визначити модель транспортного засобу, що в сукупності із уламками лакофарбового покриття на місці події, одязі, тілі загиблого, може сприяти визначенню його кольору. З досвіду для забезпечення розшуку водія після реалізації первинних заходів з реагування на ДТП та введення в дію спеціального оперативного плану «Перехват» рекомендується слідчому організовувати із залученням патрульних поліцейських, співробітників оперативного підрозділу роботу щодо:

- пошуку свідків-очевидців, їх опитування на місці події, а в подальшому допит щодо

відомостей про транспортний засіб, ознак зовнішності особи, яка ним керувала, напрямку його руху на місце та з місця події;

- визначення місцезнаходження камер фіксації порушень правил безпеки дорожнього руху, камер відеоспостереження за напрямками руху до та з місця події транспортного засобу, на якому було вчинено дорожньо-транспортна подія та на якому залишив місце події винний, отримання з них даних, зокрема, шляхом тимчасового доступу до файлів з відеозапису;

- перевірки ділянок місцевості (прибудинкових територій, лісосмуг тощо), гаражних кооперативів шляхом опитування їх охоронців, станцій технічного обслуговування та осіб, які займаються ремонтом транспортних засобів в гаражних кооперативах, в приватному секторі, опитування осіб, які там працюють, медичних установ, до яких могли звернутися особи з травмами, які могли бути отримані під час ДТП, а також шляхом звернення через засоби масової інформації до населення з інформацією про факт ДТП та залишення місця події транспортного засобу з проханням надати інформацію про цей транспортний засіб, прикмети його водія;

- проведення радіотехнічної розвідки на місці події для встановлення даних про базові станції оператора електронних комунікацій, які забезпечують з'єднання між абонентами на ділянці дороги, де відбулася ДТП, а також на ділянках, що примикають до місця події;

- тимчасовий доступ до документів оператора електронних комунікацій про абонентські номери SIM-карток, IMEI мобільних телефонів, прізвища, імена, по батькові та інші відомості про абонентів (за наявності таких відомостей), між якими відбувався сеанс зв'язку, тип з'єднання (вхідні, вихідні з'єднання), з'єднання нульової тривалості в межах дії базових станцій оператора електронних комунікацій, які забезпечували з'єднання в період часу, коли була вчинена ДТП, між абонентами на ділянці автодороги, де відбулася ця подія, а також на ділянках траси, які примикають до місця події;

- тимчасовий доступ до документів власників систем зовнішнього відеоспостереження для одержання копій відеозаписів з транспортними засобами та особами, які ними керували та які рухалися в напрямку до та від місця події в період часу до та після вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 286 КК України;

- обробка та систематизація, одержаних даних про з'єднання абонентів операторів мобільного зв'язку, відеозаписів систем зовнішнього відеоспостереження із залученням технічних можливостей підрозділу кримінального аналізу для одержання даних про осіб та транспортні засоби, які були причетні до ДТП;

- звернення із запитом щодо обліків транспортних засобів до Головного сервісного центру МВС України для встановлення власників транспортних засобів та в подальшому осіб, які ними керували та їхали як пасажери;

- співставлення даних одержаних в результаті кримінального аналізу з'єднань з базовими станціями операторів електронних комунікаційних мереж з даними про власників транспортних засобів, пересування яких встановлено в районі та в період часу вчинення кримінального правопорушення;

- проведення обшуків житла чи іншого володіння особи, щодо якої є достатні дані про вчинення нею ДТП, з метою виявлення та вилучення транспортного засобу, яким вона керувала;

- проведення огляду транспортного засобу для встановлення на ньому слідів ДТП, його ремонту;

- призначення в залежності від виявлених слідів ДТП автотехнічної, транспортно-трасологічної, біологічної, дактилоскопічної експертизи

Тактична операція «Розшук підозрюваного» здійснюється у випадках переховування від органів досудового розслідування та суду особи, відносно якої є достатньо доказів про вчинення нею порушення правил безпеки дорожнього руху, та якій повідомлено про підозру. В рамках зазначеної тактичної операції можуть реалізовуватися комплекс слідчих (розшукових) (допити рідних, близьких підозрюваного, обшуки за місцями його імовірного знаходження), негласних слідчих (розшукових) (установлення місцезнаходження радіообладнання (радіоелектронного засобу), зняття інформації з електронних комунікаційних мереж, інформаційних систем) та інших процесуальних дій (обрання або зміна підозрюваному запобіжного заходу, скерування

запитів до Державної прикордонної служби щодо перетину особою державного кордону, тимчасового доступу до документів Укрзалізниці, щодо придбання квитків на потяг тощо), які спрямовані на встановлення місцезнаходження цієї особи.

Тактична операція «Перевірка показань учасників ДТП» здійснюється у випадках наявності розбіжностей між показаннями учасників ДТП, свідків–очевидців та даними, одержаними в результаті огляду місця події. Компонентами такої тактичної операції можуть бути: повторні максимально деталізовані допити учасників події, свідків–очевидців; одночасні допити двох раніше допитаних осіб, в показаннях яких є суперечності; проведення слідчих експериментів за окремої участі раніше допитаних осіб; призначення судових експертиз (автотехнічної, транспортно-траспологічної, судово-медичної, тощо), спрямованих на перевірку як показань осіб, які за оцінкою слідчого дали достовірні показання, так і осіб, в показаннях яких є повна або часткова неправда щодо обставин ДТП; додаткові допити осіб, чії показання були спростовані висновком судової експертизи, з пред'явленням його для ознайомлення з метою схилення особи до спростування нею своїх раніше наданих показань.

Не менш важливим для забезпечення оптимальних умов досудового розслідування порушень правил безпеки дорожнього руху є вжиття заходів щодо попередження протидії розслідуванню даних злочинів. В якості базового методу цього напрямку діяльності з подолання протидії розслідуванню, в рамках якого реалізуються заходи, спрямовані на унеможливлення чинення результативного впливу на джерела відомостей, в тому числі й про обставини події ДТП, в літературі вірно зазначається метод прогнозування. Завдяки його застосуванню в сукупності з методом мисленевого моделювання слідчий може створювати моделі імовірної поведінки підозрюваного, свідків, інших осіб, які можуть бути зацікавлені в уникненні кримінальної відповідальності винного, та визначати й реалізовувати заходи, що можуть перешкоджати реалізації способів протидії розслідуванню (аудіо, відео фіксація проведення слідчих (розшукових) дій, попередження свідків, потерпілих про кримінальну відповідальність за давання неправдивих показань, обрання запобіжного заходу, пов'язаного з обмеженням свободи пересування (домашнього арешту, взяття під варту)). Однак, у зв'язку з попередженням протидії розслідуванню злочинів не слід забувати те, що якісне проведення слідчих (розшукових) дій слідчим виключає можливість поставити під сумнів встановлення під час досудового розслідування вини особи у вчиненні кримінального правопорушення, а як наслідок може як мінімум виключити ефективність протидії розслідуванню або взагалі призвести до відмови її чинити.

ВИСНОВКИ

Під час досудового розслідування порушень правил безпеки дорожнього руху протидія розслідуванню як явище, яке може супроводжувати діяльність слідчого, не має ігноруватися. Протидія розслідуванню як чинник, що міг вплинути на формування матеріальної обстановки на місці ДТП, поведінку учасників кримінального провадження, завжди має враховуватися при оцінці слідчої ситуації, яка склалася на певний момент розслідування. Інакше, це створить умови для уникнення від кримінальної відповідальності винних у вчиненні цього злочину.

Список використаних джерел

1. Дорожньо-транспортні пригоди. Особливості розслідування / упоряд.: А. М. Шабадей, С. О. Шевцов, К. В. Дубонос. Х.: Факт, 2003. 127 с.
2. Дорожньо-транспортної пригоди: огляд, документування, аналіз: практичний poradnik / Авт.–упоряд. : С. О. Шевцов, В. І. Дячук. Київ. 2013. 264 с.
3. Експертний аналіз дорожньо-транспортних пригод / Галаса П. В., Кисельов В. Б., Куйбіда А. С. та інші. Київ: Експерт–сервіс. 1995. 192 с.

4. Климчук М. П. Розслідування злочинів про порушення правил безпеки дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів (криміналістичні та процесуальні аспекти): дис. ... к.ю.н. : спеціальність 12.00.09. Київ : Київський національний університет внутрішніх справ. 2007. 206 с.
5. Колеснік І. І. Методика розслідування злочинів проти безпеки руху та експлуатації транспорту : дис... к.ю.н. : 12.00.09. Харків. 2016. 225 с.
6. Кривченко О. В., Стаднійчук В. Л. Особливості огляду дорожньо-транспортної події, вчиненої в нічний час : методичні рекомендації для практичних працівників / за заг. ред. Л. В. Черечукіної, Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2012. 55 с.
7. Крупей В. Ю. Розслідуванню правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами : дис... к.ю.н зі спеціальності : 12.00.09. Київ. 2020. 256 с.
8. Лисиченко В. К., Когутич І. І. Негативні обставини та їх значення в розслідуванні злочинів : Монографія. Київ : Дія, 2002. 182 с.
9. Лисиченко В. К., Шехавцов Р. М. Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями : монографія / Вступ. слово М. Є. Шумило. вид. 2-е, перероб. та доп. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2012. 343 с.
10. Луцьок П. П. Розслідування порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації автотransпортних засобів : дис... к.ю.н. : 12.00.09. Київський національний університет внутрішніх справ. Київ. 2007. 223 с.
11. Мельникова О. Б., Шехавцов Р. М. Планування кримінально–процесуальної діяльності по розслідуванню злочинів : навчальний посібник. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка. 2010. 104 с.
12. Мотлях О. І. Інструментальна діагностика достовірності вербальної інформації та використання її результатів у кримінальному провадженні : дис... докт. юрид. наук : 12.00.09. Київ : Національний авіаційний університет. 2014. 582 с.
13. Ольховенко С. І. Методика розслідування залишення в небезпеці потерпілого внаслідок дорожньо-транспортної пригоди : дис... к.ю.н. зі спеціальності : 12.00.09. Національна академія внутрішніх справ. Київ. 2011. 227 с.
14. Осовський О. Д. Типові слідчі ситуації протидії розслідуванню злочинів, пов'язаних з порушенням правил дорожнього руху і експлуатації транспортних засобів. Порівняльно–аналітичне право. 2015. № 4. С. 398–401.
15. Пархомчук М. А., Данілін С. С. Особливості огляду місця вчинення дорожньо-транспортної пригоди. Криміналістичний вісник. 2013. № 2. С. 140–143.
16. Плетенець В. М. Теоретичні та праксеологічні засади подолання протидії розслідуванню : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 424 с.
17. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Y.B. v. Turkey» (скарги № 48173/99, № 48319/99) від 28.10.2004. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/pdf?library=ECHR&id=001–185573&filename=Y.B.%20AND%20OTHERS%20v.%20TURKEY%20%E2%80%93%205BRussian%20translation%20%D%20summary%20by%20Development%20of%20Legal%20Systems%20Publ.%20Co%20%20.pdf&logEvent=False>
18. Розслідування дорожньо-транспортної пригоди: огляд, документування, аналіз : практичний poradник / Авт.–упоряд. С. О. Шевцов, В. І. Дячук. Київ. 2013. 264 с.
19. Чичиркін А. О. Взаємодія слідчого з експертними підрозділами під час розслідування порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту : дис... д.ф. зі спеціальності 081 Право. Національна академія внутрішніх справ. Київ. 2021. 268 с.
20. Шевчук В. М. Функції тактичних операцій у кримінальному провадженні. Право України. 2014. №1. С. 266–273.
21. Шепітько В. Проблеми застосування психологічного впливу на досудовому слідстві (в контексті дотримання прав людини). Наукове життя. Вісник № 1(56). С. 195–200.

22. Шехавцов Р. М. Функціональний аналіз структури кримінальної процесуальної діяльності з розслідування злочинів. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка. 2014. №2. С. 280 – 286.

23. Шумейко Д. О. Особливості проведення тактичної операції «Документування прийняття пропозиції (обіцянки) та одержання неправомірної вигоди». Становлення громадянського суспільства в Україні: нормативно-правове підґрунтя : матеріали міжнародної науково–практичної конференції, м. Дніпропетровськ, 8 травня 2015 року. Дніпропетровськ : ГО «Правовий світ», 2015. С. 126–130.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЙ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Струж П. В. Тактичні засади подолання протидії розслідуванню порушень правил безпеки дорожнього руху під час проведення огляду місця події. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2023. Вип. 6 (53). С. 176–181. DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v6.2023.33> (стаття в науковому виданні, включеному до переліку наукових фахових видань України з присвоєнням категорії «Б»).

2. Струж П. В. Поняття протидії розслідуванню необережних кримінальних правопорушень чи зі змішаною формою вини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 9. С. 393–395. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-9/95> (стаття в науковому виданні, включеному до переліку наукових фахових видань України з присвоєнням категорії «Б»).

3. Струж П. В. Особливості форм протидії розслідуванню порушень правил безпеки дорожнього руху. *Право і суспільство*. 2024. №5. С. 318–325. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.5.46> (стаття в науковому виданні, включеному до переліку наукових фахових видань України з присвоєнням категорії «Б»).

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

4. Струж П. В. Сутність протидії розслідуванню необережних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень зі змішаною формою вини. *Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (21 жовтня 2022 року) / упор. Л. В. Павлик, У. О. Цмоць*. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. С. 328–332.

5. Струж П. В. Чинники, що впливають на протидію розслідуванню з боку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, передбачене ст. 286 КК України. *Теорія та практика протидії злочинності в умовах дії правового режиму воєнного стану : збірник тез Міжнародної науково-практичної*

конференції (8 листопада 2024 року) / упор. Р. М. Андрусишин. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2024. С. 237–242.

6. Струж П. В. Зміст та місце криміналістичної характеристики протидії розслідуванню в методиці розслідування кримінального правопорушення. *Процесуальне та криміналістичне забезпечення досудового розслідування* : тези доповідей учасників науково-практичного семінару (29 листопада 2024 року) / упор. І. І. Татарин. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2024. С. 135–140.